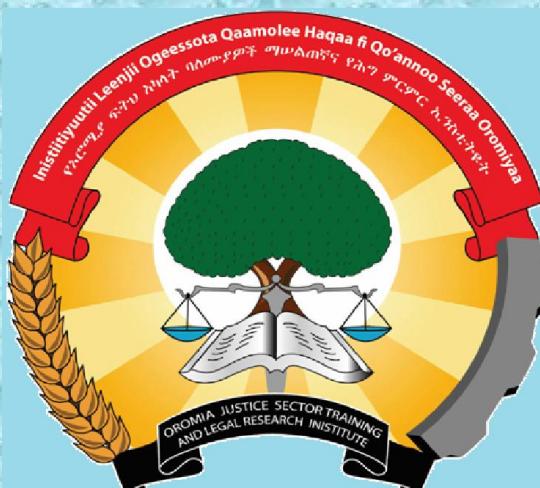

INSTITIUTIYUTII LEENJII OGESSOTA QAAMOLEE HAQMAA FI QORANNOO SEERAAD OROMIYAA

**MOOJUULII LEENJII HOJIIRRAA YEROO GABAABAA:
SAAYINSII FOORANSIKII ASHAARAA FI XIIN SAMMUU SHAKKAMAA**

QOPHEESSAN:

Dhaabaa Dirribaa

Ifaa Qan'aa

GULAALTONNI:

Abdii Gurmeessaa.

Baacaa Taayyee

Kom. Mulaat Alamuu

GURAANDHALA 2009

ILQSO/ADAAMAA

Table of Contents (baafata)

Gaabaajeewwan	4
Seensa Waliigalaa	5
Boqonnaa Tokko	7
1.Haala Waliigala Saayinsii Foorensikii	7
Seensa	7
1.1. Maalummaa Saayinsii Foorensikii fi Gahee Qorannaa Yakkaa Keessatti Qabu.....	8
1.1.1. Maalummaa Saayinsii Foorensikii	8
1.1.2.Gahee Ragaa Iddoo Yakkaa	12
1.1.3.Ragaa Qabatamaa Funaanuu fi Galmeessanii Qabachuu	15
1.1.3.1.Gosa Ragaa Qabatamaa(Types of physical Evidence)	16
1.1.3.1.1.Dhangala'aa qaamaa (body Fluids)	16
1.1.3.1.2.Qorichootaa fi Waantoota Dhorkaman (to'ataman)	17
1.1.3.1.3.Kirriiwwan (Fibers)	17
1.1.3.1.4.Maxxansa Arkaruu Barruu (ganaa) Miilaa (Finger, Palm & foot prints).....	19
1.1.3.1.5.Meeshaa Waraanaa fi Rasaasa ykn waan Dhukaafamu	21
1.1.3.1.6.Burciqqoo (Daawwitee) fi Halluu Adda Addaa	27
1.1.3.1.7.Ragaa Ceesisaa fi Ragaa Rifeensaa (Trace Evidance)	28
1.1.3.1.8.Dokimantoota Qorataman ykn Gaaffii Keessa Jiran.....	30
1.2.Shakkamaa Addaan Baasuu Keessatti Gahee Laaboraatooriin Yakkaa (The Role of Forensic Laboratory Courts in Crime Cases)	34
1.2.1.Maalima Yakkaa Qindeessudhaaf Gargaara (Defining The Element Of The Crime).....	35
1.2.2.Qorannaa Hogganuudhaaf Wantoota Dandeessisan Akeeku	36
1.2.3.Iddoo Yakkaa ykn Miidhamaa Shakkamaa Waliin wal qunnamisiisudhaaf Gargaara	36
1.2.4.Jecha Amantaa Shakkamaa iddooyakkaa kan hin turre ta'uui isaa adda baasuuf	36
1.2.5.Shakkamaa Adda Baasuu (Identifying a suspect)	37
1.2.6.Jecha Amantaa Shakkamaa Argachuudhaaf (Inducing a confession of a suspect)	38
1.2.7.Qulqullummaa Shakkamaa Mirkaneessudhaaf (Exonerating The Innocent)	38
1.2.8.Jecha Ogummaa Mana Murtiitti Dhiyeessuuf (Providing Expert Testimony in Court) ...	39

1.3.	Fudhatamummaa Ragaan Saayinsawaa Mana Murtiitti Qabaatu	41
1.3.1.	Rogummaa Fudhatamummaa fi Amanamummaa Ragaa Fooransikii.....	44
1.3.1.Istaandardiiwan	Madaallii Ragaa	46
1.3.2.Haal-dureewwan	Rogummaan Ragaa Ittiin Ilaallaman.....	48
1.3.2.1.Rogummaa	Ragaa (Relevancy of Evidence)	48
1.3.2.2.Fudhatamummaa	Ragaa (Admisability of the Evidence).....	50
1.3.2.3.Amanamummaa	Ragaa (Reliability of the Evidence)	51
1.3.2.4.Ulfaatina	Ragaa (Weight of Evidence).....	52
1.4.	Ragaan Funaaname Mana Murtiitti Fudhatama Haala itti Dhabu (Exclusion of Evidence)	
	52
Boqonnaa Lamma	56
2.1.	Maalummaa Ragaa Mallattoo Qubaa (Ashaaraa).....	56
Seensa	56
2.1.1.	Ragaa Mallattoo Qubaa (finger prints evidence).....	57
2.1.2.	Qoodiinsa Mallattoo Qubaa (Classification of finger print).....	59
2.1.3.	Gosoota Mallattoo Qubaa Iddoo Yakkaatti Argamuu Danda'an	60
2.2.	Mallattoo Qubaa Iddoo Yakkaatii Sakatta'uu fi Sassaabuu	61
2.3.	Faayyidaa Mallatoon Qubaa Qabu.....	63
Boqonnaa Sadii	66
3.1.	Xiinsammuu Shakkamaa	66
Seensa	66
3.1.1.	Maalummaa fi Barbaachisummaa Xiin-Sammuu Shakkamaa	67
3.1.2.	Ga'umsa dhaddachaa fuula dura dhaabachuu shakkamaa(Competency to stand trial)....	69
3.2.Jettiilee Amaloota Yakkamaa (Theories of Criminal Behavior)	70
3.2.1.Jettiilee filannoo sababa irratti hundaa'e (Rational Choice Theory)	71
3.2.1.1.yakka raawwataa sababa qabeessa ta'e (Rational-actor)	71
3.2.1.2.yakka raawwachuuf nama dursee murteefate (The predestined actor)	72
3.2.1.3. Miidhaan waan irra gahee nama yakka raawwate (The victimized actor)	72
3.3.	Jettilee Namooma fi Yakkaa (Theory of Personality and Crime).....	73
3.4.	Birminyii Ykn Qabata Ragaa Ijaa(Eye witness Memory)	73
4.	Wabiwwan	78

Gaabaajeeewan

A/A	Abbaa Alangaa
D/kennitoota	Deebii Kennitoota
DNA.....	Deoxyribonucleic acid
Fkn.....	Fakkeenyaaaf
Kew/kwt.....	Keewwata
KKF	Kan Kan Fakkaatan
KPO	Komishiinii Poolisii Oromiyaa
L/G	Lakkoofsa Galmee
Lakk.....	Lakkoofsa
MMO.....	Mana Murtii Ol'aanaa
MMWO.....	Mana Murtii Waliigala Oromiyaa
S/Y.....	Seera Yakkaa
SDFY.....	Seera Deemsaa Falimii Yakkaa
Ykn	yookaan

Seensa Waliigalaa

Poolisiin yakka raawwatame qulqulleessee dhiyeessuudhaaf haala baratamaadhaan sa'aatii fi tattaaffiin isaa kan irratti xiyyefatu yakkaa raawwatameef ragaa ijaa dhimmicha irratti ragaa bahuu danda'an barbaachuudhaan yoo ta'u tattaaffiin kun bu'aan poolisiidhaaf buusu baay'ee xiqqaa ta'uu bira darbee yakki raawwatame jedhamee dhiyaate yeroo barbaadamu keessatti ragaa gahaadhaan qulqulla'ee akka hin dhiyaannee fi beellamaan akka turu taasisa. `

Rakkoo kana hiikuudhaaf yeroo hunda raawwii yakka tokkoo duuba ragaan " Silent Evidence" jedhamu qorattoota biratti dhimma hubannoo argachuu qabuudha. Ragaaleen kunniinis ragaa foorsikii ykn ragaa qabatamaa iddooyakkaa irraa argamuu danda'aniidha. Ragaaleen iddooyakkaatti argamuu danda'an kunis shakkamaa addaan baasudhaaf humna guddaa kan qaban yoo ta'u, humna kanas akka jirutti akka qabatan taasisuun kan danda'amu iddooyakkaa irraa ofeggannoodhan yoo funaannamanii fi karaa saayinsaawaa ta'een laaboraatori yakkattiyoo xiinxalamani dhiyaatan shakkamaa adda baasuu fi murtii haqaa kennisiisudhaaf ni dandeessisu.

Bifuma wal fakkaatuun adeemsa qorannaakaykaa keessatti namoota yakka raawwatame keessattis hirmaannaa hin qabne addaan baasudhaaf faayiidaa ni qabaata. Haala kanaan yeroo ammaa kana keessatti gudina teekinolojii fi qaroomina hawaasaa wajjiin wal-qabatee fayidaa fi barbaachisummaan ragaa foorsikii kun dabalaan akka dhufuu fi haqaa mirkaneessuu keessatti bu'aa ol'aanaa akka qabaatu isa taasiseera.

Saayinsiin Foorsikii sirna haqaa keenya keessatti ragaa qabatamaa qoratanii adda baasudhaan, adeemsa qorannaakaykaa fi himannaakaykaatiif gahee ol'aanaa kan taphatu ta'uun isaas ni amanama. Haa ta'u malee yeroo ammaa kanatti haala qabatamaa biyya keenyaatiin wal-qabatee ragaan foorsikii kun akkamitti, haala iti fufiinsa fi bu'a qabeessa ta'een hojirra oolaa jira? Adeemsa sirna haqaa keessatti jechuunis qorannaakaykaa, himannaakaykaa fi murtii seeraa kennisiisuu keessatti hangam ittiin hojjetamaa jira? Kanneen jedhan Kaasnee akka ilaallu kan nu afeeru ta'a. Itti aansudhaan immoo hir'inoota naannoo kanatti mul'atan hir'isuudhaaf maaltu hojjetamuu qaba

gaaffiiin jedhamamuufis furmaata gaaffii jalqaba kaafnee ta'uu danda'a. Rakkoo kana keessaa bahuu fi saayinisii fooransikii kanatti fayyadamuun bu'a qabeessummaa sirna haqaa mirkaneessudhaaf qaamolee haqaa keessatti ogeeyyiin hojjetan leenjidhaan hubannoo isaanii cimsachuun waan itti amanameef moojuuliin leenjii kun qophaa'ee hojiirra akka oolu barbaachisaa ta'ee argamee jira.

Bu'uuruma kanaan moojuuliin kun boqonnaa saditti qoodamee kan qophaa'ee yoo ta'u:- boqonnaan jalqabaa; Saayinsii Fooransikii fi gahee inni qorannaak yakkaa fi himannaa keessatti qabu, boqonnaa lammaffaan; mallatoo qubaa (ashaaraa), boqonnaa sadafkaan; xiin sammuu shakkamaa mata dureewwan jedhamniin gurmaa'ee akka leenjiidhaaf tolutti qophaa'ee jira. Moojuuliin kun hubannoo leenjifamtootaa daran cimsuudhaaf dhimmoota qabatamaa fi gaaffilee mariitiin deeggaramee kan qophaa'eedha.

Haaluma kanaan xumura moojuulii kanaa irratti leenjifamtoonni:-

- Haala waliigala saayinsii fooransikii ilaalcissee hubannoo waliigalaa ni argatu,
- Ragaa qabatamaa funaanuu qabuu fi laabiraatoriidhaan qoratanii akka ragaatti itti fayyaadamuu ilaalcissee adeemsa keessa bahuu qabu hunda addaan baasanii ni ibsu,
- Maalummaa mallatoo qubaa fi gahee isaan dhimma yakkaa mirkaneessuu keessatti qaban addaan baasanii ni ibsu,
- Ragaa mallatoo qubaatiin wal qabatee haala qabiinsaa fi funaansa isaa irratti of- eegannoo taasisuu qaban hunda addaan baasanii hubachuudhaan hojiirra ni oolchu,
- Xiin sammuu shakkamaatiin wal qabatee dhimmoota xiyeefanna keessa galanii ilaalamuu qaban adda baasanii ni hubatu.

Boqonnaa Tokko

1. Haala Waliigala Saayinsii Foorensikii

Seensa

Yakki raawwatamuu isaa odeeffannoona poolisiidhaaf akkuma gaheen qorataan poolisii bu'uuruma seeraatiin qorannaas isaa itti fufuu qaba. Adeemsa qorannaas keessattis qorataa poolisiin odeeffanno dhiyaate irratti hundaa'udhaan ragaa barbaachisaa fi dhimmicha mirkaneessuu danda'an funaanee qindeessudhaan ykn shakkamaa mana murtiitti dhiyeessudhaaf ykn buufata poolisiitti tursiisudhaan jecha shakkamummaa isaa irraa fudhachuudhaaf ykn ragaa yakka raawwatamee jira jedhamee dhiyaate wajjiin qunnamtii qaban funaanudhaan galmee qorannaas gurmeessanii dhiyeessudha.

Adeemsa kana keessatti poolisiin yaad-rimeewwan mirgoota bu'uuraa shakkamaa fi fedhii mootummaa jiddu galeessa taasisuudhaanii fi haala madaalawaa ta'een itti deemudhaaf yaada seerota bu'uuraa fi sirna deemsaa falmii irratti hundaa'udhaan qorachuu, ragaa funaanu fi shakkamaan too'annaa seeraa jala akka oolu taasisuu qaba.

Boqonnaa kana keessatti mata dureewwan xixiqaa adda addaa kan hammatu ta'ee, kanneen irratti xiyeefatus;-maalummaa saayinisii fooransikii fi gahee qorannaas yakkaa keessatti qabu, shakkamaa adda baasuu keessatti gahee laaboratooriyakkaa, fudhatamummaa ragaa saayinsaawwaa mana murtii biratti, ragaan funaannaman mana murtiitti haala fudhatama itti dhaban kan jedhaman irratti xiyeefateera.

Bu'uuruma kanaan leenjifamtoonni xumura boqonnaa kanaa irratti:-

- Maalummaa Saayinisii Fooransikii fi gahee ragaan iddooyakkaa irraa argamu sirna haqaa keessatti qabu ni hubatu.
- Funaaansa fi qabiinsa ragaa qabatamaa irratti hubannoo ni cimsatu.
- Gosoota ragaalee qabatamaa faayidaa isaan qaban wajjiin adda baasanii ni hubatu.
- Shakkamaa adda baasuu keessatti gahee laaboratooriyakkaa taphatu ni hubatu,

- Rogummaa, fudhatamummaa, amanamummaa fi ulfina ragaa fooransikii qaban adda baasanii ni hubatu.
- Haalota ragaan mana murtiitti fudhatama itti dhabuu danda'u adda baasanii ni hubatu.

1.1. Maalummaa Saayinsii Foorensikii fi Gahee Qorannaa Yakkaa Keessatti Qabu.

1.1.1. Maalummaa Saayinsii Foorensikii

The word forensic comes from Latin (forensic meaning “before the forum”) and refers to something “of pertaining to or used in a court of law”. In today’s day and age, it almost refers to a method of obtaining criminal evidence for the purpose of using it in the court of law.

Forensic science is typically just referred to as “forensics” and is the practical application of numerous sciences to solve legal system – related questions, which can include either a civil or criminal action or suit¹.

Gochi yakkaa raawwatamuun isaa qorataa dhimma yakkaa qoratu tokkoof karaa adda addaatiin gahuunii danda'a. Kunis himata yakkaatiin, iyyannoodhaan ykn yakkii yemmuu raawwatamu poolisiin raawwii yakkichaa ofii isaatiif irraa gahuudhaan ykn arguudhan ta'a. Haala kanaan qorataan poolisii odeeffannoo yemmuu argatu dhimmichi shakkisiisaa ta'uuyyuu qorannoo isaa itti fuufuu qaba². Haa ta'u malee yakkii raawwatame iyyannoo dhuunfaatiin qofa kan adabsiisu ta'uun isaa yoo kan beekamu ta'e qorannicha eegaluudhaaf fedhii miidhamaa dhuunfaa ykn bakka bu'aa isaa irraa iyyata eeyyamummaa isaa ibsu argachuu akka qabu yaad-rimee seera olitti ibsame irraa hubachuu ni danda'ama.

Kaayyoon hojii qorannaatis gochi yakkaa raawwatamuu isaa odeeffannoo poolisii dhaqabe irraa ka'uudhaan yakkichi raawwatamuu isaa dhugoomsuu fi raawwatamee yoo argame immoo nama yakkicha raawwate adda baasuuf, nama yakka raawwateera jedhamee himanni ykn iyyatni irratti dhiyaate himachuun adabsiisuudhaaf ragaa dandeessisu funaanuudha.

¹Schafer, Elizabeth D. (2008); “Ancient Science and Forensic” in AYNEmba-Seddon & Allan, D. Pass (eds). *Forensic Science*. Salem Press.

² s/s/d/f/y-kew.22(1)

Saayinsii foorsikii jechuun maal-jechuudha? Gaaffii jedhu dhiyeessudhaan yemmuu ilaallu barreefamoota adda addaa fi beektota naannoo kanatti hojjetaniin yoo ibsaman: *Forensic science is the application of science to law*³ hiikaa jedhu kennanii jiru. Akkaataa hiikkoo kanaatiin saayinsii foorsikii jechuun saayinisii uumama seera keessatti fayyadamuudhaan adeemsa seera raawwachiisuu keessatti hojiirraa akka oolan gochuu akka ta'e ni hubatama(hiikii Afaan Oromiffaa kan barreessatti).

Bifuma wal-fakkaatuun ogeessi **Saferstein** jedhamu jecha Saayinsii Foorsikii jedhu kanaaf:

*Forensic science is the application of science to those criminal and civil laws that are enforced by police agencies in a criminal justice system*⁴ jedha. Hiikaa kana irraayis kan hubatamu Saayinsiin Foorensikii adeemsa sirna haqaa keessatti qaamoleen haqaa seerota yakkaa fi hariroo hawaasaatiin yemmuu hojiirraa olchan ykn hojiitti jijiiran ittin fayyadamuun bu'aa barbaadamu kan ittiin mirkaneessan akka ta'e agarsiisa. Kana malees barreefamni birootis jecha Foorensikii jedhu kana yemmuu ibsu:*Forencsic Means the application of scientific knowledge to legal problems* jechuun ka'eera. Bifuma wal fakkaatuun ibsa kana irraa hubachuun kan danda'amu saayinisii foorsikii gosoota beekumsa saayinsaawaa ta'an adda addaa kan of keessaa qabuu fi beektoota dhimmoota adda addaa kana irratti beekumsa, dandeettii fi ogummaa qabaniin beekumsaa fi ogummaa isaanii kana hojiirra oolchudhaan, sirnoota seera yakkaa fi hariroo hawaasaa hojiitti jijiirudhaaf akka galteetti kan gargaaraaniidha.

Saayinsiin Foorsikii beekumsa saayinsaawaa fayyadamuudhaan rakkolee seeraatiif wantoota furmaata ta'uu danda'an addaan ittiin baasuudhaaf ykn adeemsa seeraa ittiin mirkaneessuudhaaf saayinsii uumamaa hojiirraa oolchudhaan argannoo tokko irra adeemsa ittiin gahamuudha. Qaama seera raawwachiisu biratti Saayinsiin Foorsikii heddu minnaan ragaalee qaamaa fi saayinsii uumamaa irratti hundaa'udhaan gochi ykn yakki raawwatame tokko akkamitti akka raawwatame, yoom akka raawwatame, eenu raawwi yakkichaa keessatti akka hirmaate laaboraatooriidhaan qoratanii adda baasudhaaf kan gargaaruu dha.

Adeemsa sirna haqaa mirkaneessuu keessatti dhimma falmii irra jiru tokkoof gahumsii fi qulqullinni ragaa Saayinsii Foorsikii baay'ee barbaachisaadha. Sababiin isaas gatii

³ William Appel, Jennifertl H.(27 Feb .2004); Vermont Forensic laboratory physical comparison Unit,

⁴ Saferstein, R. (1990); criminalistics An Introduction to Forensic science,4th ed., Englewood Cliffs,N.J.: prentice- Hall, Inc.

qabeessumaan isaa odeeffannoo ragaa ijoo ykn jecha Amantaa caalaa sirii, ifa fi qabatamaa ta'e kennuu kan danda'uudha⁵. Odeeffannoowwan ykn ragaaleen bifaa kanaan argamanis ykn Saayinsii Fooransikiitiin mirkanaa'an bu'aa qabeessummaa qoranna fi adeemsa himanna milkeessuudhaaf faayidaa ol'aanaa kan qaban akka ta'e ni amanama.

Gama biraatiin jecha saayinsii fooransikii jedhu kanaan wal-qabatee dhimmi ka'uu malu jecha "Criminalistics" jedhuudha. Jechi kunis ogummaa Saayinsii Fooransikii irratti hojjechuudhaan wal-qabatee jiru yoo ta'u ogeessi **Deforest.P.R.** jedhamu jecha "Criminalistics" jedhu kanaaf: *Criminalistics is concerned with the recognition, identification, individualization, and evaluation of physical evidence using the methods of natural sciences in matters of legal significance*⁶ jechuudhaan hiikaa itti kenna. Hiikoo kana irraayis kan hubatamu ragaalee qabatamaa dhimmoota seeraa keessatti barbaachisoo ta'an saayinsii uumamaatti fayyadamuudhaan fudhatama akka argataniif, addan baasuudhaaf, abbaa itti gochuudhaaf, madaaluudhaaf ogummaa ittiin hojjetamuudha. Kanaaf ragaan foorensikii dhimmi akka ragaatti dhiyaate kamiyyuu kan itti addaan bahu (ragaa ta'uu fi ta'uu dhiisuun isaa) ogummaa kirminalistikii⁷ jedhamu kanaan akka ta'e hubachuun ni danda'ama.

Bifuma wal-fakkaatuun jecha kiriminalistiks jedhuuf : *the profession and scientific discipline directed to ward, the recognition, identification, individualization and evaluation of physical evidence by application of the natural science to law-science matters*⁸ jechuun ibsa. Kunis Qabiyyee odeeffannoo qorannoo foorensikiitiif galtee ta'aniin wantoota saayinsii uumamaatiin kana akka baayolojii, keemistirii fi fiizikisii hojiiraa oolchuundhaan qoranna laaboratorii keessatti oggeessan taasifamuun dhugaa irraa akka gahamu kan taasisuudha. Odeeffannoont argamus teekinolojii fi mala saayinsaawwatti akka fayyadamnu kan nu taasisuudha.⁹

⁵ Newfeld, and Dwyer 2000

⁶ Deforest P.R, Gaansleen, R.E, and Lee H.C(1983); Forensic science An Introduction to Criminalistics, New York meGraw-Hill, Inc.

⁷ Criminalistics is a division of forensic science dedicated to the recognition, examination, and interpretation of physical evidence using the natural sciences, logic, and critical thinking. Visted at: https://online.science.psu.edu/sites/default/files/frnsc210/T2_ForensicScience_ChisumTurvey.pdf . On 3/1/17 at 3:35 pm.

⁸ Siegel JA, saukko PJ Knupfer Gc, editor Encyclopedia of Forensic sciences, Volume one London

⁹ Walitti dhufeeyna " forensic science fi criminalstic " jedhu immoo yemmuu ilaalu; Forensic science is the application of scientific knowledge and principles to the resolution of legal disputes, whether criminal or civil. Criminalistics is a division of forensic science dedicated to the recognition, examination, and interpretation of

Dabalataanis ogummaan ragaa foorensikii ittiin addaan baafnu kiriminaalistikii yoo jedhame ogeessii hojji kana hojjetu hoo maal-jedhama kan jedhu gaaffii itti aanee dhufuu qabuu dha.Haaluma kanaan: *Ogeessa foorenisikii* jechuun maal jechuu akka ta'e ilaaluunis faayida qabeessa ta'a. Bu'uuruma kanaan *forensic scientist* jechuun ogeessa qoranna saayinsii fooransikii irratti hojjetu fi ibsa argannoo isaa bifa ragaatiin kennu akka ta'e ogeessi Kuzimak jedhamu akka itti aanutti ibsee jira. ...*one who performs investigatory investigations and laboratory tests to reach a conclusion.*¹⁰ jechuudhaan hiikkoo itti kenna. Kana jechuun ogeessi laaboraatorii fooransikii keessatti hojjetu bu'aa isa dhuma irra gahuudhaaf dhimma qorannoodhaaf dhiyaate dandeettii ogummaatiin fayyadamuudhaan, xiinxaluudhaan argannoo isaa dhuma irra gahuu fi argannoo isaa sanas adeemsa sirna haqaa keessatti hojiirra akka oolu taasisuu akka ta'e hubachuun ni danda'ama.

Hojiin kunis haala lama irratti hundaa'ee kan hojjetamu yoo ta'u isaanis:- iddo yakkaatti qorannoo adeemsifamu (crime scene investigation) irratti hundaa'udhaan fi inni lammaffaan immoo ragaalee dhiyaatan fudhatanii xiinxala laaboratoori saayinsii fooransikii keessatti (lab Analysis) taasifamuun kan adda bahu akka ta'e ibsaa olii kana irraa kan hubatamuudha¹¹.

Gama biraatiin ogeessi saayinsii fooramnsikii kun (forensic scientist) gaheen inni ragaa fooransikii kennuudhaan wal qabatee qabu yoo ibsamu ... *a communicator and interpreter of those finding.... He must be to explain the methods used to reach those conclusion in a court of law...*¹² jechuudhaan ibsa. Kana jechuun ogeessi kun waa'ee argannoowwan (ragaawwan) qorannoo ogummaa isaatiin irra gahe sana ilaachisee mala akkamiitiin fayyadamee argannoo isa dhuma sana irra akka gahe ibsa ogummaa fi hiikkoo ragaa argannoo isaatiin irra gahe sana nama ogummaadhaan ibsuudha. Ogeessi kun bu'aa qorannoo isaatiin irra gahe kanas haalota lamaan ibsuu kan danda'u yoo ta'u, isaanis:- bu'aa argannoo isaa (report results, oral and /or written) fi

physical evidence using the natural sciences, logic, and critical thinking. Thornton and Peterson (2002) explain that forensic scientists are defined by the possibility that they will be called upon to present scientific findings, under penalty of perjury, in a court of law. Subsequently, they will be asked to explain to the court what those findings mean and how they came to them.

Visited at https://online.science.psu.edu/sites/default/files/frnsc210/T2_ForensicScience_ChisumTurvey.pdf. On 3/17 at 3:40 PM

¹⁰ Kuzmack,N.T.(1982)."legal aspects of Forensic science," in R.Saferstein (ed.), Forensic science hand book, EnglewoodCliffs,N.J.:Prenticde-hall.Inc.

¹¹ Miil jalee olii.

¹² Miil jalee olii.

qaamaan mana murtiitti dhiyaatee argannoo isaa sanarratti jecha ogummaa mana murtiitti (court testimony) kenuudhaan kan ibsamuudha¹³.

1.1.2. Gahee Ragaa Iddoo Yakkaa

Ragaan iddooyakkaatti argamu turtii yeroo wajjiin qabiyyeen isaa jijiramuu danda'a. Kanaafuu ragaan iddooyakkaatti argamu faayidaa barbaadamuuf irra ooluu akka danda'u taasisuudhaaf ragaan iddooyakkaa sana irraa hanga funaanamutti iddooyakkaa sana ittisuu fi osoo hin tutuqamne tursiisuun barbaachisaadha. Sababiin isaas ittisuunis ta'ee eeganii tursiisuun ragaaleen qabatamaan iddooyakkaattii argaman akka hin faalamne, akka hin badne (hin mancaane) ykn haala hin barbaachifneen iddooyakkaati akka hin sochoone ykn hin fudhatamne taasisa¹⁴ Adeemsa funaansa raga qabatamaa iddooyakkaa keessatti yeroo baay'ee falmii ragaan kan mudatu:- ragaaleen qabatamaan iddooyakkaatti sirnaan yoo hin eegamne, karaa sirrii hin taaaneen yoo walitti makaman, haala qabatamaa qilleensa ykn naannoo ragaaleen kunniin itti argaman ykn uumama ragaalee iddooyakkaatti argaman irraa kan ka'een yoo jijiiraman ta'uun isaanii ni beekama. Haallonni kunniin yoo qunnaman ragaaleen iddooyakkaa irraa funaanaman qorannoo laaboraatorii foorsikii keessattis ta'ee mana murtii biratti fudhatumummaan ykn gahumsi isaan dhimma irratti dhiyaatan sana mirkaneessudhaaf qaban ni hirdhata.¹⁵

Akka waliigalaatti, adeemsi sassaabbii raga iddooyakkaa dhimmoota ijoo lama irratti kan hundaa'u ta'a. Isaanis: raga qabatamaa argachudhaaf idoon irratti xiyyeffatamuu qabu eessa akka ta'ee fi iddooyakkaatti qabatamaan itti argamu sana akkamitti sakatta'amuu qaba?¹⁶ kan jedhamaniidha. Gama biraatiin funaansa raga iddooyakkaatiin wal qabatee ogeessi iddooyakkaa irraa raga funaanu kamiyyuu yaadama walqunnamisiisuu fi yaadama walii dabarsuu(principles of transfer theory)¹⁷ jedhamu adda baasuu fi tilmaama keessa galchuun hojirra oolchuu danda'uu qaba.

Akaataa qajeeltoo ogeessa Lookaardi jedhamuu ibsuun:- It was Locard's belief that when a criminal came into contact with an object or person, a cross transfer of

¹³ Miil jalee olii.

¹⁴ Micheal D.Lyman (2008); Crimial Inverstigation the art & the science. P.27

¹⁵ Miil-jalee olii

¹⁶ Henry Lee's (2001),Crime scene hand book",p.114

¹⁷ Miil-jalee olii ful 114

evidence occurs¹⁸. Jechuudhaan ibsa. Haaluma wal fakaatuun :-Wherever he steps, whatever he touches, whatever he leaves -- even unconsciously -- will serve as silent evidence against him. Not only his fingerprints or his shoeprints, but also his hair, the fibers from his clothes, the glass he breaks, the tool mark he leaves, the paint he scratches, the blood or semen that he deposits or collects -- all these and more bear mute witness against him. This is evidence that does not forget. It is not confused by the excitement of the moment. It is not absent because human witnesses are. It is factual evidence . Physical evidence cannot be wrong; it cannot perjure itself; it cannot wholly be absent. Only in its interpretation can their be error. Only human failure to find, study, and understand it can diminish its value.¹⁹ jechuudhaan ibsa dabalataa kenna.

Bu'uura yaad-rimee yaadaa kanaatiin ragaan qaama tokko irraa gara qaama biraatti daddarbuu kan danda'u yeroo qaamoleen addaa addaa lama ta'an wal-tuqanii dha²⁰. Jecha biraa qabatamaa ta'een yemmuu ibsamu, namni raawwii yakkaatiin shakkamu kamiyyuu iddooyakkaa erga seenee booda iddooyakkaa seene sanatti (iddoo yakkaatti) waan tokko iddooyakkaa seene sanatti dhiisee deema. Akkasumas yemmuu iddooyakkaatii bahee deemus waan tokko ofitti fudhatee akka deemu ni amanama. Haala Kanarratti dhimmi ijoon xiyeefannaa qorataa dhimmicha qoratu ta'uu kan qabu, waan qaama tokko-irraa gara qaama birootti daddarbe sana argachuu fi argachuu dhabuu isaati. Kana malees adeemsaa qoranna keenya keessatti ragaaleen haala kanaan daddarbuudhaan iddooyakkaatiin ala ta'ettis argamuu akka danda'an tilmaama keessa galchanii hojjechuun murteessaa ta'a.

Gama biraatiin haalleen tokko tokko irratti daddarbiinsi ragaa wal tuquu qaamota lamaatiin ala haalli itti jiraachuu danda'us yaadatamuu qaba. Fakkeenyaaaf, namni tokko rasaasaan rukutamee miidhaan kan irra gahee jiru yoo ta'ebaarudin rasaasaa fi facaatiin dhiiga miidhamaa uufata,yookaan qaama shakkamaa yookaan nama biroo iddooyakkaa itti raawwatame sanatti argamuu irratti argamuu ni danda'a .

¹⁸Kirk, P.L., (1974); Crime Investigation, 2nd ed., New York: John Wiley & Sons, Inc.,.

¹⁹Miil jalee olii

²⁰Dhaabaa D, Biraanu R, (2006); Moojuulii Qoranna yakkaa fi Sassabbii Ragaa, Ieenjii Hojiirraa yeroo gabaabaatiif qophaa'e.Adaamaa.(kan hin Maxxanfamne)

Kana malees wal jijiiruun ragaalee qaama tokkoo gara qaama birootti kallatiidhaan kan jijiiramu (direct transfer) osoo hin taane wal jijiirraa ragaa lammaffaadhaan (secondary transfer) ta'ee daddarbuu kan danda'u ta'uu danda'a. Yeroo kanatti namni yookaan wanti jidduu ta'ee jijiiramuun ragaalee kun burqaa ragaalee jalqabaa irraa gara qaama lammaffaatti yookaan qaama (iddoo) xiyyeffanna keenyaa ta'eetti (Ragaan yeroo dhumaatiif itti argametti) akka jijiiramu wanti taasisu jiraachuu isaa namatti mul'isa.

Fakkeenyaaaf. Namni gocha yakkaatiin shakkamu tokko balbala mana yakka keessatti raawwatee sana harka dhiigaatiin yoo qabatee jiraatee fi namni biroo immoo raawwii yakkaatiin booda dhufee balbala sana deebisee yoo qabatee dhiigni harka shakkamaa jalqabaatiin balbala manaa irra ture sun gara harka nama booda dhufee balbalicha qabatee kanaatti kan darbu ta'a. Daddarbiinsi ragaa haala kanaan raawwatamus jijiirama ragaa lamaffaa ta'a jechuudha.

Akka waliigalaatti daddarbiinsi ragaa (transfer of evidence) gosa lamatti qoodamee ilaalamuu danda'a.²¹isaanis:- **trace transfer and patterns trace transfer evidence**²² (daddarbiinsa ragaa faanaa fi daddarbiinsa ragaaakkina faanaa) jedhamuun beekamu. Haaluma kanaan yeroo baay'ee daddarbiinsi ragaa **trace transfer** quunnamuu kan danda'u, huccuu (kirrii), birciqqoo, biyyoo fi dhiiga wajjin wal-qabatanii gochawwan raawwataman irraattiidha. Bifuma wal-fakkaatuun, daddarbiinsi ragaaakkina faanaa (patterns transfer evidence²³) quunnamuu kan danda'an mallattoo fi faana (impression) iratti hundaaa'udhaan ragaa uumaman wajjin kan wal-qabatanii dha.

Dabalataanis, yeroo baay'ee wal-jijiirraan ragaa (transfer of evidence) kan uumamu wal-makiinsa ragaa fanaa yookaan mallattoo fiakkinaatiin (pattern) yoo ta'u, isaanis; wantoota dhiigaan, mallattoo kophee yookaan faanaatiin, mallattoo qubaa dibata adda-addaatiin deeggaramee uumamu fi kirrii yookaan huccuudhaan wal-qabatanii gochoota raawwatamaniin akka ta'e amanama.

²¹ Henry lee's criminal investigation handbook .p 117.

²² Miil-jalee olii fuula 118.

²³ Practically speaking, there are two types of transfer evidence; trace transfer and pattern transfer evidence. Examples of commonly encountered trace transfer evidence include hair, fibers, blood, semen, glass, and soil. Examples of pattern transfer evidence are imprint and impression evidence. Many times transfer evidence is a combination of trace and pattern components such as bloody shoeprints, hair and fibers, greasy fingerprints, or fabric impressions. visited at <http://www.practicalhomicide.com/Research/PhyEv.htm> on 3/1/17 at 3:48 PM

Kanaafuu ragaaleen kunniin iddooyakkaatii yeroo sakatta'amanii sassaabamanitti haalonni gubbaatti caqafaman kunniin xiyeefanna ol'aanaa argachuu akka qaban, darbees sassaabbii isaanii irrattis of-eegannoon barbaachisaan kan hin taasifamne yoo ta'e carraan ragaaleen kumanca'uudhaaf qaban ol'aanaa akka ta'e hubachuudhaan ragaa yakka raawwatame mirkaneessudhaaf gahumsa qabanii fi qoranna saayinsiitinis qoratamanii adda bahuu danda'an sassaabuun, erga sassaabamee boodas kunuunsaan qabachuun murteessaa akka ta'e hubachuun barbaachisaadha.

1.1.3. Ragaa Qabatamaa Funaanuu fi Galmeessanii Qabachuu

Gahumsi ragaa qabatamaa kan irratti hundaa'u iddooyakkaatti galmeessuu, funaanuu ,eeguu fi sirnaan saamsaanii gara laaboratoriitti geejibsiisuu yoo ta'u, dabalataniis shakkamaa irraayis ta'e miidhamaa irraa saamudin ragaa dorgomsiisaa yemmuu fudhatamu bifuma wal-fakaatuun raawwatamuu qaba.²⁴ Hojiin kunis kan raawwatamu dandeetti fi xiyyeffanna qorattoota iddooyakkaatti qoranno gaggeessan iratti kan hundaa'u ta'a.

Kana malees ragaaleen qabatamaan iddooyakkaatii erga funaanamanii booda yeroo harka qorataa turanitti (chain of custody) eegumsi fi kunuunsi barbaachisaan haala itti fufiinsa qabuun taasifamuuffi qaba. Kunis akka ta'u kan barbaachisuuf laabooraatoriifooransikiitti erga qoratamee bu'aan isaa beekamee booda fudhatamummaa fi amanamummaan ragaan qaamaa adeemsira haqaa fi falmii mana murti keessatti qaban fudhatama akka argatan taasisaa.

Eegumsi fi kunuunsi ragaalee qabatamaa iddooyakkaatii argamaniif kan taasifamuu qabu osoo ogeessaan hin xiinxalamin dura akka hin jijiiramne(not to alter) akka wal-hin faallesine (distort) ykn akka hin faalamne(contaminate) gochuudhaaf ta'uu qaba. Haala kanaan ragaaleen qabatamaan iddooyakkaatii funaanaman haala argama wal-duraa duuba isaanitiin lakkofsi kennameefii, iddooyaddaa, guyyaa fi sa'atii itti argaman adda bahee, maqaa fi ogummaa nama ragicha funaaneetiin adda bahee galmaa'u qaba.

Ragaaleen iddooyakkaatii haala kanaan erga funaanamanii booda, akka haala fi amala isaaniitii meeshaalee tajaajila kanaaf oolan keessatti gosa gosaan funaanamanii qofaa qofaa isaaniitti saamsamuu qabu. Kana malees ogeessa iddooyakkaa irra ragaa qabatamaa funaanee fi ogeessa

²⁴ Miil-jalee olii

laaboraatorii gidduu qunnamtii gaarii uumamuu qaba. Sababin isaas ragaaleen kunniniis yemmuu iddooyakkaatti funaanaman sirna hordofamuu qaban hordofanii funaanamuu fi dhiisuu isaanii, rakkoon funaansa ragaa keessatti qunnames yoo jiraate addaan baasuudhaaf gargaara.

1.1.3.1. Gosa Ragaa Qabatamaa(Types of physical Evidence)

Ragaan qabatamaan haala uumama yakkaa fi iddooyakkaa irratti hundaa'udhaan bifaa fi hanga kamiiniyyuu ni argamuu jechuun ni danda'ama. Ragaaleen kunnin iddooyakkaatti miidhamaa irraa gara shakkamaa ykn shakkamaa irraa gara miidhamatti dadarbuudhaan haala namoota gocha yakkaa keessatti hirmaatanii irratti hundaa'udhan iddooyakkaa kan biroo kamittuus argamuu danda'u.²⁵ Kun kanaan osoo jiruu kanatti aansudhaan kan ilaallu gosoota ragaa qabatamaa iddooyakkaa fi laaboraatorii fooransikii keessatti qunnamuu danda'aniidha.²⁶

1.1.3.1.1.Dhangala'aa qaamaa (body Fluids)

Jalqaba irratti ragaaleen kun ragaawan akka dhiigaa, dhangala'aa hormaata qaama namaa (semen) fi gorora yoo ta'an isaan kuniis haalli itti argamuu danda'an jiidhaa ykn gogaa isaanitiintaa'ee, huccuu irratti ykn wantoota biroo irratti argamuu kan danda'aniidha. Ragaaleen kunninis iddooyakkaa irraa meeshaalee tajaajila kanaaf oolan keessatti, huccu qulqulluu irratti bocamuudhaa (yoo gogaa ta'e) funaanamudhaan wal-dorgomsiisaa isaanii nama shakkame irraa fudhachuudhaan gara laaboraatooriitti ergamuu qabu.

Gosoota ragaa dhangala'aa kanneen keessaa ragaan dhiigaa isa tokko yoo ta'u, ragaan dhiigaa qorannoodhaaf gara laaboraatoori yemmuu ergamutti of-eegannoobarbaachisaan taasifamuufii qaba. Kana malees, ragaan kunnin gama mana poostaatiin ergamuu hin qaban. Sababin isaas, ragaan akka hin jijjiiramnee fi hin faalamne ittisuudhaaf gargaara. Ragaan dhiigaa sakatta'iinsa irraa kaasee hanga gara laaboraatoori ergamutti of-eegannoobarbaachisaan hundi taasifameefii yoo ergame bu'aa irraa barbaadamu nuuf buusuudhaaf gahee ol'aanaa qaba. Haaluma kanaan:

Police, prosecutors and experts want to know the answer to three things when confronted with dried blood found at a crime scene, 1) is it a blood? 2) is it human blood? 3) How closely related is to the blood of known or discovered suspects?

²⁵ Miil-jalee olii

²⁶ Miil-jalee olii

²⁷qabxiilee jedhaman addaan baasudhaan gaaffilee kanaaf deebii sirrii ta'e kenuun akka danda'amu barreessaan kun ibsee jira.

Kanaafuu, ragaaleen dhiigaa iddooyakkaatii sassaabaman of-eegannooodhaan yoo hin qabamne akka salphaatti ni faalamu. Haala kanaan immoo ragaalee kanatti fayyadamnee yakka qorannu sana qulquleesinee nama gocha yakka keessatti gahee/hirmaanna qabu fi balleessaa raawwate addaan baafnee murtii haqaa itti kennisiisudhaaf nu rakkisa. Waan kana ta'eef ragaaleen qabatamaan kunnin of-eeganno ol'aanaadhaan sassaabamuu, qabamuu fi qorannaa laaboraatooriitiif ergamuu qabu.

1.1.3.1.2.Qorichootaa fi Waantoota Dhorkaman (to'ataman)

Ragaaleen gosa kanaa wantoota biqiltoota irraa argamaan, wantoota akka daakuu, kiniinii, golgaa qorichi itti qabatamu, ykn wantoota gara biroo waan tokko addaan itti baasudhaaf ykn ulfaatina hanga qorichummaa isaa ittiin beekudhaafi haala eeyyamameen taajajila irraa akka oolaniif hojjetamanii dha.

Ogeessooni laabooratoorii fooreensikii keessatti ragaalee kana qoratan wantoota adda addaa summa'anii jiru jedhamanii shakkamuudhaan qorannaadhaaf dhiyaatan addaan kan baasan yoo ta'an, hojjiwwan ogeessota kanaan hojjetaman keessaa:- Xiinxala summaa'u wantoota akka nyaataa (soorataa), hanga baay'ina qorsaa fudhatamee (dose), wantoota qorsi irraa hojjetamee fi summii isaa laaboraatorii keessatti qoranna gaggeessuudhaan argannoo isaa adda baasuu danda'u.²⁸

1.1.3.1.3.Kirriiwwan (Fibers)

Kirriiwwan uumaman argaman (jirbii, suufii) ykn kirriiwwan namni tolchee kan akka rayon Dacron iddooyakkaa irraa argamanii fi shakkamaa irraa saamuda wal-dorgomsiisuudhaaf fudhataman qoranna laaboraatooriitiin qorachuudhaan adda baasuu fi wal-dorgomsiisuudhaan argannoo isaa beekudhaaf kan gargaaranii dha.

²⁷ Ronald F.Becker, Criminal Investigation, second Edition. P-109

²⁸ Miil-jalee olii

Ragaan kun kirrii, haada, huccuu adda addaa hammachuu kan danda'u yoo ta'u, bu'uura seera wal jijiirraa ragaatiin, namni gocha yakkaa raawwate kamiyyuu yakka raawwachuudhaaf meeshaa itti fayyadamuun alatti sababa wal tuttuqiinsa uumamuutiin iddooyakka itti raawwate irraa ragaalee qabatamaa fudhatee yookaan ofii isaa irraa wantoota ragaa ta'uu danda'an iddooyakkaatti dhiisee deemuu danda'u keessaa inni tokko ragaa kirrii, haada (wadaroo) fi huccuu ti. Ragaaleen kunis kan fayyadan, maalummaa kirrii, huccuu fi wadaroo addaan baasanii beekudhaaf fi kirriiwan sun maal irraa akka hojjetaman beekudhaaf gargaaru.

Ragaan gosa kanaa iddooyakkaatti argamuu kan danda'an nama tokkoo fi kan biroo jidduutti (shakkamaa fi miidhamaa jiduuti) yakki yeroo raawwatametti yoo ta'u, ragaan kunis shakkamaa irraa gara iddooyakkaatti, iddooyakkaa irraa gara shakkamaatti yookaan gara miidhamatti, darbuu kan danda'aniidha. Ragaa kanas kan ittiin fayyadamnuuf yeroo bayi'ee kalattii qorannaayakkaa kan akeekan waan ta'aniifidha.

Qoranna laaboraatooridhaan taasifamuunis madda akaakuu kirrii, burqaa kirriin irraa hojjetame addaan baasuun ni danda'ama.²⁹ Ragaan kirrii kan biros kan akka *fabrics*, (qallaa fi boffee) *thread* (Foo'aa kirrii), *cordage* (baay'ina haada kirrii keessatti argamuu) *rope* (haada) or *cloth* (huccuu) fakkaatan iddooyakkaatti argamuu danda'u.³⁰ Isaan kunis yeroo argamanitti akka ragaa rifeensaatti sassaabamuu qabu. Dabalataanis, osoo hin funaanamin dura bakka argamanitti suura ka'uu qabu. Akuma ragaa rifeensaa madaalchisaan ragaa kirriitis maddawan beekamoo (shakkii keessa jiran) irraa funaanamee fi saamsamee gara laaboraatooriitti ergamuu qaba. Ragaaleen kunis enyu irraa akka sassaabaman, guyyaa itti sassaabaman, iddooyakkaa, haala itti sassaabame, maqaa nama sassaabee addaan baasanii qabachuun dagatamuun hin qabu. Kan danda'amu yoo ta'e, ragaa iddooyakkaatii argamaniif maddoonni beekamoon hundumti isaanii sassaabamuu qabu. Hin danda'amu taanan immoo saamuda isaanii fudhachuun barbaachisaa ta'a. Ragaan bifaa kanaan funaanames of-eegannoobarbaachisuun gara qoranna laaboraatooriitti ergamuu qaba.

Qorataan tokko adeemsa qoranna isaa keessatti kirrii gocha yakkaa wajjin wal qabatee sassaabee fi qoranna saayiinsiitiif gara laaboraatooriitti yemmuu ergutti haalotni hubachuun qabaatu; Kirriin qorannaadhaaf ergame kan jirbii, haarii, suufii, jutii fi naayilanii fi kan kana fakkaatan ta'uu fi

²⁹ Miil jalee olii, fuula 153

³⁰ Miil jalee olii

ta'uu dhabuu isaanii mirkaneessuu; Wadaroo qorannaadhaaf ergamu tokko keessa kirriiwwan xixinnoon jiran meeqa akka ta'an beekuu; Kirriin wadaroo sun gara bitaatti yookaan gara mirgaatti kan wadarame ta'uu addaan baasanii beekuu; Halluun addaa kirrii maal akka ta'e beekuu; Kirrii ergame irra alaan xuriin yookaan waanti biroo yoo irra jiraate, maal akka ta'an addaan baasanii qabachuu; Wadaroo ergame irratti gudunfaan yoo jiraate addaan baasanii beekuu fi galmeessanii qabachuu fi kan kana fakkaatan barreessuu fi yaadannoo qabachuu dagachuu hin qaban.

1.1.3.1.4. Maxxansa Arkaruu (Ashaaraa) Barruu (ganaa) Miilaa (Finger, Palm & foot prints)

Maxxansa dhokataa ykn mul'ataa iddooo tokkotti waan uumame tokko addaan baasudhaaf ykn wal-dorgomsiisudhaaf gargaaraniidha. Mallattoowaan gommaa konkolaataa fi kopheen miila namaa yeroo baay'ee gosoota ragaa kanneenii keessatti kan hammatamaniidha.

Ragaaleen mallattoo faanaa (miilaa) mallattoo gommaa konkolaattotaa fi mallattoo adda addaa yeroo baay'ee iddooo yakkaatti ragaawan argamuu danda'aniidha. Ragaaleen kunniin yeroo baay'ee gosoota yakkaa kan akka hanna, rukutanii miliqiu (hit & run), reebicha, saamichaa fi ajjeechaa fi kan kana fakkaatan wajjin wal qabatee argamuu danda'u.³¹

Ragaaleen kunniin xiyyeffannaan qabamanii, ogeessaan hiikni itti kennamnaan, qorannaak yakkaa keessatti ragummaan isaan dhimma falmii irra jiru tokko mirkaneessudhaaf; akkasumas iddooyakkaa deebisanii ijaaruudhaaf (reconstruction the scene) gatiin (faayidaan) isaan qaban ol'aanaadha.

Ragaan kunis, iddoon yakkaa, shakkamaan, miidhamaan yakkaa yookaan ragaa namaa ilaachisee walitti hidhata iddooo fi waan murtaa'e tokko wajjiin qaban agarsiisuu danda'u.³² Dabalataanis, kallattii qoranna fuul-duratti raawwatamuu qabu qajeelchudhaan jechuunis, mallattoo kophee ilaachisee lakkofsa kophichaa, hanga namoota (baay'ina) iddooyakkaatti argamanii fi kallattii sochii namootaa (namootni mallattoon kophee isaanii mul'atu sunniin gara kallattii kamitti akka deeman) ni akeeku.³³

³¹ Hennery Lee, crime scene hand book,p 143

³² Miil jalee olii

³³ Miil jalee olii,fuula 144.

Iddoo yakkaatti mallattoon faanaa (impression Evidence) gosa lamaan argamuu danda'u. Isaaniis:- *Two dimensional impressions some times called imprints and three dimensional impressions some times called indentations.*³⁴ jedhamanii beekamu. Mallattoowwan kunniin haala itti uumamuu danda'anii fi waantota irratti argamuu danda'an akka itti aanutti ilaaluudhaaf yaalla.

Waan Jabna qabuu fi Mallattoo Fudhachuu Danda'u Irratti Mallattoo Uumaman (Imprints): Mallattoo faanaa gosa kanaa yeroo baay'ee kan argaman yakkoota mana keessatti raawwataman (indoor scenes) irratti yoo ta'u waantota yookaan meeshaawan akka teessoo, lafa irratti, minjaala, saanduqa, afata mana keessatti argamu adda-addaa irratti argamuu danda'u. Kana malees yakkichi manaan alatti kan raawwatame (out door secne) yoo ta'e akka tasaa iddoowwan bishaan yookaan qilleensa dabarsuu hin dandeenye (non porous surfaces) irratti argamuu danda'a.³⁵

Mallattoo Faanaa Dhooqee Uumamuudhaan Argamuu (Indentations):-Mallattoo faanaa gosa kanaa yeroo baay'ee kan argamu yakka manaan alatti (outdoor scene) raawwataman irratti ta'ee, mallattoon uumamus wanta laafaa ta'an irra yemmuu dhaabbatamudha. Mallattoon kun (Indentations) mallattoo (Imprints) irraa kan adda isa taasisu sababni duraa iddoon inni jalqabaa (indentations) itti uumamu laafaa yoo ta'u,kan isa lammataa (imprints) iddo jabna qabu irratti kan uumamu ta'uu isaati. Dabalataanis, *the softer surface becomes “indented” with the shape, length, width and depth of the harder item,*³⁶ta'uun isaa ibsamee argameera . Kanas jechuun iddoon laafaan mallattoo waantonni mallatoo faanaa uumuu danda'an iddo yakkaatti argamuun uuman sun; boca, dheerinaa, bal'inaa fi gad fageenya mallattoo uumamee akkuma jirutti ofirratti hambisuu kan danda'an ta'uu isaati. Ijoon dhimma kanaa kan agarsiisu wantoonni laafaan mallattoon irratti uumamuu danda'an namoota /wantoota mallattoo isaan irratti uuman sana mallattoo isaan irratti uumame sanaan bakka bu'uu kan danda'an ta'uu isaaniiti.Mallattoo kophee faana dhooqee uumudhaan argaman osoo hin sassaabneen dura suura kaasuudhaan ragaa qabaachuun barbaachisaadha

³⁴Miiljalee olii

³⁵Miil jalee olii,fuula 145.

³⁶Miil jalee olii

1.1.3.1.5. Meeshaa Waraanaa fi Rasaasa ykn waan Dhukaafamu (Firearms and projecfiles)

Meeshaaleen waraanaa fi rasaasni qorannaadhaaf dhiyaate tokko madda isaa, rasaasnii fi meeshaan waraanaa hojiirraa ooluu isaa (dhukaafamuu isaa) ogeessa laaboraatooriitiin laaboraatoori keessatti yaalii dhukaasuu taasisuu dhaan fageenya irraa dhuka'e addaan baasuu fi wal-dorgomsiisuudhaan ragummaa meeshaa waraanaa fi rasaasaa addaan baasudhaaf kan gargaaranidha.

Ragaan meeshaa waraanaa yakkoota akka ajjeechaa, saamichaa, fi ofiin of-ajjeessuu wajjin wal qabatee ragaa iddooyakkaatti argamuu danda'uudha. Ragaaleen meeshaa waraanaa qorannaayakkaatiif faayidaa isaan qaban keessaa muraasa isaanii akka itti aanutti ilaalla.³⁷ Haaluma kanaan ragaan meeshaa waraanaa iddooyakka irraa argame kaalibarri meeshichaa addaan baasuudhaan, Rasaasaa fi qalahaa iddooyakkaati argame irraa ka'uudhaan bifa meeshaa addaan baasuudhaan, Baaruda iddooyakka irratti hundaa'uun haala raawwii yakkaa addaan baasuudhaan, Meeshaan gocha yakkaatiif oole addaan baasuudhaan gochi yakkaa eenyuun, meeshaa kamiin akka raawwatame mirkaneessuuudhaaf ni dandeessisu. Bu'uruma kanaan meeshaa waraanaa ragaadhaaf iddooyakkaa irraa sassaabamuu qaban keessaa kan irratti xiyeefatamuu qabu; ***Rasaasa dhuka'e, qalahaa,baaruda, meeshaa rasaasni ittiin dhukaafame (shuguxii yookaan qawwee)*** isaan ijoo dha.³⁸

Ragaa meeshaalee waraanaa kanniin iddooyakkaati yeroo funaanutti akkuma ragaalee qabatamoo birootiif of-eeggannoontasifnu ragaalee kanaafis of-eeganoon godhamuu qaban akka armaan gadiitti tarraa'anii jiran:

Iddoo Yakkaa Ragaan Itti Argame Suura Kaasuu:-kanas jechuun iddooyakkaa akka waliigalaa fi meeshaa iddooyakkaati argame dabalatee suura kaasuun barbaachisaa ta'a.

Iddoo Yakkaa Fi Ragaan Meeshaa Waraanaa Itti Argame Wixinee Kaasuu:- Wixinee ka'u kanaanis wal-qabatee yaadannoontasifnu qorataadhaan qabatamuu qabu; Lakkoofsa meeshichaa (yoo meeshaa ta'e) maqaa ragaa argamee, meeshaa waraanaa yoo ta'e, moodelaa fi kaalibarri meeshichaa, haala waliigalaa meeshichi itti argame / irra ture, Fakkeenyaaaf Rasaasni

³⁷ _____(1997); Moojuulii leenjii qoranna teeknikaa, yuuniversitii poolisii Itoophiyaa, sagantaa diploomaatiif qophaa'e..fuula 54

³⁸ Miil-jalee olii

nyaachifamee jiraachuu isaa, jabeessituun meeshichaa (yoo qabaate) banaa ta'uu fi dhiisuu isaa, fi kan kana fakkaatan) addaan baasanii sirriitti galmeeffatanii qabachuun barbaachisaadha.

Ragaaleen iddooyakkaatii yemmuu sassaabaman ragaaleen biroo meeshaalee kanniin irratti argamuu waan danda'aniif (Fakkeenyaaaf, mallattoo qubaa, dhiiga, rifeensaa fi huccuun...) of-eeggannoocimaa gochuu qabna. Kana malees, ragaan argame shugguxii yookaan qawwee yoo ta'e, rasaasni laanqaa meeshichaa keessa jiraachuu waan danda'uuf of-eeggannoocimaa gochuudhaan rasaasa keessaa baasuu qabna. Haata'u malee sababa adda addaatiin meeshicha keessaa rasaasaa baasuun kan hin danda'amne yoo ta'e, of-eeggannoodhaan qabuunakkuma jirutti ta'ee, haala kana ifaan barreessudhaan gara laaboraatooriitti akka ergamu taasisuun dirqamaa fi itti gaafatamummaa qorataa ta'uun isaa hubatamuu qaba.³⁹

Bifuma wal-fakkaatuun meeshaan waraanaa iddooyakkaatti argame shugguxii riivooolvarii yoo ta'e siliindarii meeshichaa banuudhaan dura siliindarii karaa gubbaatiin (mataa isaatiin) of eeggannoodhaan qabuudhaan, qaawwota rasaasa baatan hundumaa laccoofsa erga itti kenninee booda, qaawa rasaasaa qabatu hunda keessaa qalahaan yoo jiraate keessaa baasuudha.⁴⁰ Yeroo kanattis, bu'uura laccoofsa dursinee shugguxichaaf kennineetiin qalahaan bahaniifis laccoofsa qaawa keessaa bahanii sana deebifnee kennuufiidhaan galmeessuu qabna. Kana malees, hojiin kun guyyaa, sa'atii fi iddooyakkaatti argaman haal-dureewwan kunniin erga tasifamanii booda, itti aansudhaan meeshaalee iddooyakkaatti argaman qofaa qofaatti meeshaalee ittiin olkaa'aman keessatti galchuun saamsamuu qaban. Yeroo kanattis meeshaalee kunniin haala kamiinuu mi'oota biraa wajjiin walitti makamanii saamsamuu hin qaban.⁴¹

Meeshaaleen waraanaa iddooyakkaatti argaman haal-dureewwan kunniin erga tasifamanii booda, itti aansudhaan meeshaalee iddooyakkaatti argaman qofaa qofaatti meeshaalee ittiin olkaa'aman keessatti galchuun saamsamuu qaban. Yeroo kanattis meeshaalee kunniin haala kamiinuu mi'oota biraa wajjiin walitti makamanii saamsamuu hin qaban.⁴²

Walumaagalatti, yeroo hunda meeshaa waraanaa iddooyakkaatti argame qabuudhaaf dursinee balaa kan hin hordofsiisne ta'uu isaa mirkaneeffachuu, kaartaa meeshaadhaan adda baasuu, rasaasni tajaajila irra hin oolin (hin dhuka'in) yookaan tajaajila irra oolan (dhuka'an) jiraachuu fi dhiisuu isaa mirkaneeffachuu (sakatta'uu), sababa of-eeggannoodhaaf jedhuun ujummoo meeshaa

³⁹ Hennery Lee, crime scene hand book,p 156

⁴⁰ Miil-jalee olii.

⁴¹ Miil-jalee olii , fuula 157

⁴² Miil-jalee olii.

keessa waantota akka sibiilaa kaa'uu dhiisuu, meeshaa irratti lakkoofsa (taagii) kennuudhaan irratti rarraasuu malee meeshicha irratti barreessuu akka hin qabne, meeshicha yoo qabnu golgaa yookaan shuraaba harkaa fayyadamuu, milaacii fi qabata meeshichaa tuquu akka hin qabnee fi hojiwwan of-eeggannoodhan raawwatamuu qabaniidha.

Iddoo yakkaatti ragaalee argaman keessaa inni biroo immoo qalahaadha. Ragaan qalahaa iddooyakkaa irraa argamu qoranna laaboraatooriitiin meeshaan rasaasa qalahaa sana dhukaase, iddootti hojjetame, bifa kaalibarii, meeshaa ittiin dhukaafame meeshaa akkamii akka ta'e beekuuf ni gargaara.⁴³

Ragaa qalahaa iddooyakkaa irraa barbaadanii argachuudhaaf tooftaan fayyadan ragaa namaa gaafachuudhaan, haala uumama madaa nama miidhameetiin, haala faana miila shakkamaatiin, haala iddooyrsaasiin rasaasaa itti argameetiin, fi kan kana fakkaatan fayyadamuudhaan barbaadanii argachuun ni danda'ama.

Qalahaan yeroo funaanamutis afaanii fi jala isaa qofa qabuudhaan iddooyiruu (fuudhuu) kaasuu, meeshaa waraanaatti deebisanii galchuu dhiisuu, qalahaa argame hunda funaanuu, qofaa qofaa isaatti poostadhaan saamsanii gara laaboraatoori erguudha.

Kanaafuu ragaan kun, sirnaan sakatta'amee, of-eeggannoodhaan sassaabamee fi miidhaa irraa eegamee gara laaboraatooriitti ergamu qaba. Dabalataanis, rasaasni iddooyakkaa irraa kan argamu yoo ta'e, kaartoonii jirbii bunnisu qaban keessatti funaanuu fi qabuu hin qabnu. yoo danda'ame wantoota akka sooftii fi wantoota laafaa ta'aniin fayyadamuun ni filatama.

Rasaasa iddooyakkaa irraa barbaadame argachuudhaaf tooftaan itti fayyadamuu qabnu; Madaa nama miidhamee ilaaluudhaan (bakka itti kufee yoo ka'uu baate), Kallattii qalahaa irraa argame irraa ka'uudhan, Haala meeshaa gara biraa iddooyakkaa keessaatti rasaasaan rukutameetiin (yoo jiraate), Ragaa namaatiin (yoo jiraate) fayyadamuudhaan argachuun ni danda'ama.

Sassaabbiin isaas, irsaasiin qaama nama miidhamee keessatti kan argamu yoo ta'e ogeessa yaalaatiin akka buhu gochu, iddooykeessa jiru keessaa suuta baasuu, irsaasiin argame baay'ee yoo ta'e qofaa qofaatti saamsudhaan of-eeggannoodhaan gara laaboraatooriitti erguudha.

⁴³ Miil jalee olii

Ragaa meeshaa waraanaa iddooyakkaatti, nama miidhame irratti argamuud danda'an keessaa inni biroobaaruda. Baarudni yakka raawwatame wajjiin wal-qabatee kan argamu, yeroo baay'ee namni tokko ofiin of ajjeesse moo nama birootiin ajjeefame gaaffii jedhu addaan baasanii beekudhaaf dandeessisa.⁴⁴Haa ta'u malee,ragaabaarudaa ilaaluudhaan meeshaa waraanaa ittiin dhukaafame beekuun hin danda'amu.

Baarudni sadarkaa lamatti qoodamee kan hojjetamuudha.⁴⁵Isaaniis,baaruda aara qabuu fi aara hin qabne jedhamu. Ragaanbaarudaa argamuud kan danda'u uffata yookaan qaama miidhamaa irrattii fi meeshaa rasaasni ittiin dhukaafame irratti maxxanuudhaan ta'uu danda'a. Baarudni qaama miidhamaa irratti yookaan uffata miidhamaa irratti maxxanee argamu gosabaaruda aara qabuu yoo ta'u, inni kunis qaama miidhamaa irratti maxxanee kan hafu "tattoo" (tuma) umudhaan ta'a.⁴⁶

Tumabaarudaanuumamu kanas qoratanii iddooyitti argamuud irraa fudhachuuf meeshaa guddiseemul'isu fayyadamuudhaan yoo ta'e malee, ijaanilaalanii addaanbaasuun hin danda'amu.

Tumaanbaarudaa jiraachuu fi dhiisuu isaa qorachuudhaan ragaa birootiin deeggaramanii miidhamaan ofiin of ajjeessuu fi nama biraatiin ajjeefamuu isaa irratti deebii gahaa kennuu danda'uudhaan alatti,baaruda hin gubatin hangaa fi halluu isaa mayikirooskooppidihaanilaaluudhaan warshaa itti hojjatame beekuun ni danda'ama. Kana Jechuunisbaarudni qoratamaa fi madaalchisaan warshaa tokkotti kan hojjetamanii fi gosa tokko ta'uu isaanii mirkaneessuuudhaaf ni dandeessisa.

Qorannaan isaa (Laaboraatooriidhaan) bu'aa kan qabaatu,baarudni raggaasisaa (qoratamaa fi madaalchisaan) lamaanisaaniituu dhukasudhaan, dhuka'aan isaa meeshaa "Ispeekitiroogiraaffi" jedhamu fayyadamuudhaan halluu akaaku wal-fakaataa yookaan "Ispeekitiramii" kan qabutauunisaanii yoo mirkanaa'eedha.⁴⁷Xumura irrattis ragaaleen iddooyakkaatii sassaabaman kunniinakkuma ragaalee qabatamaa birootti waan barbaachisaa fi of eeggannooodhaan waantota guutamuu qaban guutuudhaan qorannaalaaboraatooriitif ergamuu qabu. Ragaa kana dhimma qabataamaadhaan deeggaramuudhaan akka itti aanuttii dhiyeessinee ilaaluudhaaf ni yaalla.

⁴⁴ ___(1997); Moojuulii leenjii qorannaateekincaa, yuuniversitii poolisii Itoophiyaa, sagantaa diploomaatiif qophaa'e,fuula 77

⁴⁵Miil-jalee olii.

⁴⁶Miil jalee olii

⁴⁷Miil-jalee olii,fuula 79

Dhimma 1^{ffaa}

Galmeen kun Mana Murtii Waliigala Oromiyaa Dhaddachaa Bahaa L/G 251104 irrtatti oliyyataa A/Alangaa fi D/kennitooni Laggasaa Urgii fi Bayyanaa Tola jiddutti geggeffame bu'uura taasisuudhaan ture.

Ka'uumsi himanna Himatamtooni Laggasaa Urgii fi Bayyanaa Tolaa jedhaman nama ajjeessuuf itti yaadanii Godina Arsii magaalaa Asallaa Aanaa **2^{ffaa}** dallaa Waajjiraa Siviil Servisii fi Bulchiinsa Gaarii Godina keessaatti gaafa 21/11/2007 ganama keessaa tilmaamaan gara sa'a 2:15 yemmuu ta'utti miidhamaa dhuunfaa Mahommaad Kabiir Huseen nama Jedhamuu sababii walgalii irratti maaliif waa'ee keenyaa dubbatee jedhuun meeshaa waraanaa shuguxii maakarofii lakk. Nimira 4651 ta'een himatamaa **1^{ffaa}n** shuguxii nyaachifatee rasasaan miidhamaa yeroo dhahuuf jedhu sababaa rasaasni dhakawuu diddeef ykn fashala'eef shuguxii garagalfatee sadafii isaatiin deebisee miidhamaa mata gara mirgaa yeroo lama rukutee ykn dhahee miidhaa cimaa yoo irraan geesisuu, himatamaa **2^{ffaa}n**, tomtommoon ykn bookisidhaan miidhamaa ceekuu gama mirga irra dhahee ykn rukutee walgargaaruudhaan yakkaa yaalii ajechaa cimaa raawwatani jiru jedhamanii himatamuudhaan kan dhiyaateedha.

Himatamtooni dhaddacha irratti dhiyaatanii himanni dubbiifameeffi mormii sadarka dura jechuun gocha bu'uura himanna A/A hin raawwane jechuun waan jecha waakii isaanii kennaniif qaala'an iddo yakkii itti raawwatame irraa qorataa poolisiidhaan funaanamee ykn argame shuguxii maakarofii harka himatamaa **1^{ffaa}** tiin dhukaafame wajjin foreensiikiin qoratamee akka ragaatti akka dhiyaatu gaafatamee kunumitti raawwatamee dhiyaatee jira.

Bu'uuruma kanaan qorannoo foorsikiidhaan taasifameen bu'aan argame rasaasni akka fashala'e jedhamee akka qoratamuuf ergamee ture meeshaa waraanaa shuguxii maakarofii lakk. Nimira 4651 tiin dhukaafamuudhaaf kan yaalamee ture ta'uu fi qalahaan iddo yakkaa irraa argamanis meeshaa waraanaa shakkamaa wajjin kaalivarii wal fakaataa fi naanaa mushaa zuurii kan qabu ta'uu mirkaneessaniiru.

MMO Godina Arsii L/G 46036 tiin dhimmicha qorachaa erga turee booda Xumura irratti raasaasni shuguxii himatamaa 1^{ffaa} harka argamu isaa hin mirkanofne jechuun himatamtoota irratti A/Alangaa yakka yaallii ajjechaa ittiin himate jijiiruun bu'uura S/Y/kwt. 556 jalatti himatamtoota balleessaa taasiiseera.

Murtii manni murtii jalaa kenne kana komachuudhaan Abbaa Alangaa Biiroo Haqaa Oromiyaa Ol'iyyannoo fudhachuudhaan dhimmicha MMWO Dhaddachaa Bahaa dhiyefatee kan ture yemmuu ta'u Manni murtii Waliigala Oromiyaa dhaddachaa Bahaatis dhimmicha ofitti fudhatee erga qoratee booda murtii mana murtii jala cimseera.

Qabxii Marii

- a. Dhimmicha qoratame keeessatti ragaaleen foorsikii funaanamuu qaban hundi isaanii qorataa poolisiidhaan funaanamanii jiru jettuu? Akkamitti?
- b. Rasaasnii fi qalahaan iddooyakkaa irraa argame laaboraatooriif foorsikiitti qoratamee bu'aan dhumaan itti kennname maaliif dhimmicha mirkaneessuu dadhabe jettanii yaaddu? Rakkoon qoranna kanaan wal qabatee uumamee jira jettan maal maal akka ta'an irratti mari'adhaa?
- c. Rasaasnii tokko qorannoo foreensiikaan qoratamee erga dhuka'ee yeroon tureera kan jedhu qoranna foorsikiitiin hubachuun ni danda'ama?
- d. Meeshaa qorannoo ykn shuguxii osoo hin adeemnee, rasaasnii qofa qoratamee qaala'an shuguxii himatamaa harka ture keessaa ba'uu mirkaneessuun ni danda'ama?
- e. Murtii dhimma harkaa qabnu kanarratti kennname ragaa dhiyaatan hangam madaalanii jiru jettu? Rakkoon isinitti mul'atu yoo jiraate irratti mar'adha?

Dhimma 2^{ffaa}

Himatamaan (Yehuwaalaasheet kabbadaa) nama ajjeesuuf yaadee Godina Horroo Guduruu Wallagaa Aanaa Abbe Dongoro Ganda Eddoo Boxii bakka addaa Angar Shimalaa jedhamutti gaafa 1/9/2008 tilmaamaan halkan keessaa sa'aa 4:00 yommuu ta'utti nama Ayyaanaa Abeetuu jedhamu meeshaa waraanaa shuguxii lakk. Isaa 650093 ta'ee itti dhukaasee rasaasaa tokko(1) gateetti kara bitaa irraa dhahee miidhaa cimaa irraan geessisee yakka ajjechaa raawwachuudhaan himatamee jira.

Himatamaan dhaddachaa irratti dhiyaatee dhimma ittiin himatame hin raawwanne jechuun erga waakkatee booda waa'ee qalahaa ciraat a'ee dhiyaate ilaalchisee yeroo deebii kenu, sababa bineensi horii na harkatti nyaachuu barbaaduuf yeroo hedduu dhukaasaan ture. kanaaf qalahaan iddooyakki itti raawwatame jedhametti argamu danda'aa jedheera.

Bu'uura kanaan meeshaan waraanaa akka ragaatti dhiyaatan fooransikiidhaan qoratamanii bu'aan qorannoo fooransikii komishinii poolisii oromiyaa xalayaa lakk. 2, lakk. xalayaa KPO 55-135/3658/20 gaafa 20/9/2008 A.L. I. ibsames:- meeshaan waraanaa akka ragaatti dhiyaate shugguxiin laaboratooriidhaan qoratamee rakkoo ykn hanqina tokko illee akka hin qabne, shuguxichi ofii isaatii dhuka'uu kan hin dandeenyee ta'uu fi, qalahoonni bakka yakkaatti argamaniiru jedhamaan dhiyaatan shugguxii shakkamee dhiyaate waliin yemmuu qoratamu qalahaan kalivarii walfakkaataa kan qaba ta'u mirkaneeseera.

Qabxiin Marii

- a) Poolisiin dhimma kana yemmuu qoratu Qalahaa gara fooransikiitti erguudhaan dura hojiin qorataa poolisiitiin raawwatamuu qabu maal maal jettu?
- b) Qalahaa madaalchisaa fi rasaasa madaalchisaa shuguxii shakkamaa wajjin qunnamitii qaba jedhamee shakkamu eessaa fi akkamitti argachuu qaba jettu?
- c) Meeshaan waraanaa akka ragaatti dhiyate fooransikiidhaan mirkanaa'e kun qofaa isaatti manni murtii shakkamaa irratti adabbii akka kennisiisuu ni danda'aa? Maaliif?
- d) Qalahaan tokko erga dhukaafamee hangam ta'eera ykn meesha shakkame tokko keessaa erga dhukaafamee hangam ta'eera kan jedhu qorannoo fooransikiitiin beekuun ni danda'ama?
- e) Ragaan dabalataa dhimma harkaa qabnu kana mirkaneessuu danda'uu fi poolisiidhaan adda bahee dhiyaachuu qabu maal jettu?

1.1.3.1.6.Burciqqoo (Daawwitee) fi Halluu Adda Addaa

Caccabaan Daawwitee baay'eestaa ta'ee xinnoo isaa iddooyakkaatti argamuun isaa shakkamaan iddooyakkaatti haala inni itti cabee itti seene ykn walitti ba'iinsa konkolaataatiin miidhaa gahee adda baasuudhaaf ykn humni daawwitee irra oolee cabsuu danda'e ykn dhukaasni dhukaafame kallatti kam-irraa akka ta'e adda baasudhaaf kan gargaaranii dha.

Ogeessonni garee kana keessatti ramadamanii hojjetan hojiwwan isaan irraatti xiyyefataniis:- Keemikaalotaa fi Qalamoota (Halluu adda-addaa) meeshaaleen mana baankii keessatti tajaajilarraa oolaniif tajaajilan. Akkasumas Maalaqaa fi huccuun adda-addaa qalamaa (Halluu) fi keemikaala isaan irraa hojjetaman addaa baasanii beekuudhaaf kan hojjetanii dha. Wantoota dhorkaman ilaalchiisee hangaa fi baay'ina isaan irraa hojjetaman saaceessanii madaaluudhaan kan hojjetan.⁴⁸ Mallattoowwanii fi dibatoota adda addaa iddooyakkaa irraa argamaanii fi kan ittiin wal-dorgomsiisudhaaf shakkamaa irraa fudhataman wajjiin wal-dorgomsisudhaan tokkummaa fi addummaa isaanii qaban akkasumas yakka raawwatame keessatti gaheen ragummaaf qaban hangam akka ta'e adda baasuu irratt kan hojjetaniidha.⁴⁹

Wantoota dhangala'aa fi jajabaa ta'anis ilaalchisee laaboraatorii fooreensikii keessatti xiinxala gaggeessudhaan meeshaaleen kun keemikaala isaa of keessatti qabatan adda baasuu irratti ogeessota hojjetaniidha.⁵⁰ Qorichaawan akka qorataman dhiyaatan qorachuudhaan hanga qulqullummaa fi ulfaatina qorichummaa qorichoota qoratamanii sana keessatti argamaan qorachuudhaan ragaa qabatamaa dhimmicha irratti kennuu ogeessota danda'aniidha.⁵¹

1.1.3.1.7.Ragaa Ceesisaa fi Ragaa Rifeensaa (Trace Evidance)

Laaboraatoori yakkaa keessatti gareen ragaa ceesisaa (trace Evidence) irratti hojjetan ragaaleen iddooyakki itti raawwatametti meeshaalee akka ragaa ceecisaati fayyaduu danda'an adda baasuu fi wal-dorgomsiisudhaan bu'aa argannoo isaanii ibsuu irratti kan hojjetaniidha.⁵² Meeshaaleen akka ragaa ceesisaatti gargaaran kunninis kan akka rifeensa namaa, rifeensa horii, jirbii huccuu fi muka kan hammatuudha. Ragaaleen kunninis iddooyakkaattis ta'ee iddooyirootti wal-tutuquun qaama shakkamaa fi nama gochi yakkaa irratti raawwatame jidduutti yemmuu uumamu ragaaleen ceesisaa kan akka rifeensaa fi kirriin huccuu fi kkf iddooyakkaatti hafuu danda'an.⁵³

Ragaalee ceesisaa iddooyakkaa irraa argaman Qorannoo laaboratoori yakkaatiin qorachuudhaan ykn xiinxaluudhaan ragaa iddooyakkaattii argamanii fi saamuda waldorgomsiisudhaaf fudhatame irratti hundaa'uun addaan baasuu fi wal-dorgomsiisuudhaan ragichi qunamitii

⁴⁸ Miil-Jalee Olii

⁴⁹ Miil-jalee olii

⁵⁰ Miil-jalee olii

⁵¹ Miil jalee olii

⁵² Miil-jalee olii

⁵³ Miil-jalee olii

shakkamaa fi miidhamaa jidduu jiru ykn qunamitii shakkamaa fi iddooyakkaa ykn nama biroo jidduu jiru addan agarsiisuu ni danda'a.⁵⁴

Rifeensi iddooyakkaa irraa, miidhamaa irraa ykn shakkamaa irraa funaanamu sanyii rifeensichaa adda baasuudhaaf (kan namaa fi loonii ta'uu isaa) gosa fi qaama namaa kamiin irraa akka argame addaan baasuudhaaf kan gargaarudha. Rifeensi argame kan namaa yoo ta'e bifaxin jecha rifeensaa (hair morphological feature) fayyadamudhaan shakkamaan gocha yakkaa keessatti hirmaannaqabaachuu fi qabaachuu dhiisuu isaa adddaan baasuuf ni dandeesisan. Gama biraatiin rifeensi argame sun kan murame, kan caccabe, kan gubate, humnaan kan buqfame ykn uumamaan kan kufe ta'uu isaa addaan baasudhaafis ni gargaara.

Ragaan rifeensaa yakka raawwatame wajjin qunnamtii qabu iddooyakkaatti argamuu kan danda'u, namoota lama jiddutti lola/walitti bu'iinsa tureen yookaan sababa addaatiin yeroo yakki raawwatamuti tuttuqaa uumamuun; ***Shakkamaa irraa gara miidhamaaatti, Miidhamaa irraa gara shakkamaatti, Miidhamaa, shakkamaa fi lamaan isaanii irraa gara iddooyakkaatti daddarbuu danda'a.***⁵⁵

Ragaan rifeensaa iddooyakkaatti argame burqaa uumama rifeensichaa (racial origin) fi uumama qaama kamii (somatic origin) ta'uu isaa addaan baasudhaaf fayyada.⁵⁶ Rifeensi mayikirooskooppidhaan qoratamee fi rifeensa iddooyakkaatii funaanamee fi rifeensa madaalchisaadhaaf fudhatamee wajjiin madaalchifamee, burqaa uumama ragaa rifeensaa dhimma shakkame sana keessatti hammatamuu fi hammatamuu dhabuu isaa addaan baasuun ni danda'ama.⁵⁷ Sababa kanaaf jecha ragaan rifeensaa iddooyakkaa osoo hin badne yookaan hin mancaane sirnaan sakatta'amuu, sassaabamuu fi saamsamanii gara laaboraatoori ergamuun dirqama ta'a. Rifeensi iddooyakkaatii yeroo sakatta'amu tooftaa ***Oblique lighting⁵⁸, alternate light sources and lasers*** jedhaman fayyadamuun; iddooyakkaa, miidhamaa, qaama namaa, uffata adda addaa fi kan kana fakkaatan irraa rifeensa argachuuf faayidaa ol'aanaa qaba.

⁵⁴Hennery Lee, crime scene hand book,p 150

⁵⁵Miil jalee olii, fuula 88.

⁵⁶Hennery Lee, crime scene hand book,p 151

⁵⁷Miil-jalee olii

⁵⁸ Oblique lighting uses a light source positioned at a low angle. Oblique lighting is usually used to show detail by creating shadows on the surface of the evidence. Oblique lighting is commonly used when photographing impressions, tool marks and certain types of fingerprints. A very low oblique angle of lighting can be used to photograph dusty footwear impressions and indented writing. <http://www.crime-scene-investigator.net/closeup.html>.

Ragaan rifeensaa haala kanaan iddooyakkaatti erga argamanii booda sassaabbiin isaa ta'uu kan qabaatu; Rifeensa iddooyakkaatti argame qabduu yookaan waraantuudhaan (tweezers) qabuudhaan borsaa qophaa'ee keessatti sirnaan kaa'uu, Rifeensa iddooytokkoo argaman wal-wajjiin saamsuu⁵⁹.

Gama biraatiin Rifeensi madaalchisaan fudhatamuu akka qabu dagatamuu hin qabu. Rifeensi madaalchisaadhaf fudhatamus miidhamaa yookaan shakkamaa irraa ta'uu danda'a. Haaluma kanaan; *Rifeensi madaalchisuuf fudhatamu muramee fudhatamuu hin qabu. (filuudhan fudhachuudha), Rifeensi uffata irraa, filaa irraa, meeshaa gochi yakkaa ittiin raawwatame irraa, kiisii shakkamaa keessaa, qeensa shakkamaa keessaa, fi kan kana fakkaatan irraa argamuu akka danda'an qalbeeffachuu, Rifeensi fudhatamu qaama shakkamaa adda addaa irraa ta'ee yoo xinnaate lakkoofsi isaa 25-50 ta'uu qaba. Ragaan madaalchisaan kun miidhamaa yookaan shakkamaa irraa funanamuu danda'. Rifeensi haala kanaan fudhatames boorsaa goggogaa tajaajila kanaaf oolu keessatti funaanamee, sirnaan chaapefamee, dhimma ragaan kun itti funaanameef, lakk. dhimmaa, guyyaa fi sa'aa; akkasumas, ibsa gabaabaa dabalatee saamsamuu qaba.*⁶⁰

1.1.3.1.8.Dokimantoota Qorataman ykn Gaaffii Keessa Jiran (Questioned documents)

Boca ragaa qabatama keessatti kan hammatamu keessaa barreefama harkaa, barreefama taayipistii, barreefama koopii ta'an, barreefamoota koompiyuutaraan fakkeessanii hojjechuuf uumaan caqasuun ni danda'ama. Qorannaan isaas qalama barreefamich ittiin barraa'ee fi meeshaalee waraqaa irratti barreefame xiinxaluu, wal-dorgomsiisuudhaan sirrummaa isaa mirkaneessuudhaaf kan dandeessisuudha. Meeshaalee ykn dokimantootni yemmuu barbadaa'an ykn dhabamsiifaman (obliterated) ykn dokimantiin sobaa yo dhiyaatu (charred documents) gara duraan turetti deebisanii ilaalu haala itti danda'amutti fayyadamuun barbachisaa ta'a.

Laaboraatoori yakkaa keessatti ogessonni dokimantiawan gaaffii keessa jiran kanneen daataa barreefamaan dhiyaatan ykn meeshaalee kan biroo ragaa ta'anii dhiyaachuu danda'aniin wal-qabatanii dhiyaatan qorachuu fi wal-dorgomsiisuudhaan bu'aa isaa ibsuu ni danda'u.⁶¹ Ragaalee gosa kanaas kan akka barreefama maashina taayipii, Maxxansoota adda addaa, barreefamoota

⁵⁹ Miil jalee olii

⁶⁰ Miil jalee olii, fuula.152

⁶¹ Miil-jalee olii

haqaman, barreefamoota jijiiraman, barreefamoota waraqaa irratti qalamaan ala mallattoo goggodhaan uumaman, kan akka chaappaa gogogaa kan hammatu yoo ta'u ragaaleen kunniin ogeessotaan laboratooriya yakkaa keessatti qoratamanii ibsi erga itti kennamee booda akka ragaatti dhiyaachuu kan danda'aniidha.⁶² Qoranna ragaa kanas qabatamaa taasisuudhaaf dhimma itti aanuun deeggaruudhaan dhiyaateera.

Dhimmaa 3^{ffaa}:-

Dhimmi kun Mana Murtii Waliigala Oromiyaa Dhaddachaa Bahaa L/G 250022 irratti oliyyataa A/Alanga fi D/kennaa Malkaamuu Alamu Xaggaa jiddutti geggeffameedha.

Ka'umsii dubbi himatamaan gaafa 30-07-2008 galgalaa keessaa tilmaamaan sa'aa 1:30 yemmuu ta'uu Aanaa Boosat Magaalaa Walancitti Ganda 02 mana nama Abbabuu Kabbadaa jedhamu keessaatti obbo Malkaamuu Alamu miidhamaa dhuunfaa Haayiluu Rattaa kan jedhamu irra motora paampii bishaanii bituuf gatii qarshii kuma kudha sadiitiin erga waliigalanii booda maallaqa kuma kudha sadii(13,000) kenneef keessaa maallaqni maallaqa sobaa ta'ee argamee fi kan qorannoof dhiyaate keessaa mallaqni kuma kudha lamaaf dhibbaa sagaliif sagaltamii sagal(12,999) qorannoo laboratooriya taasifameen qarshii sobaa ta'uun isaa waan mirkanaa'eef obbo Malkaamuu Alamuun yakka maallaqaa sobaa naanessuu raawwateera jechuun himatameera.

Manni murtii ol'aanaa Godina Addaa Adaamaa L/G 45161 tiin dhimmicha ofitti fudhatee ragaa A/A kan namoota fi barreffamaa qarshiin himatamaa harkatti qabameera jedhame qarshii sobaa ta'uu kan ibsu ragaa fooransikiitiin dhimmicha falmisiisaa erga turee booda manni murtii himatamaan mirga ragaa faccisa ykn ittisaa eegeefii himatamaanis yakka raawwateera jedhamee irratti dhiyaate ofirra ittisuwaan hin dandeenyeef murtii balleessuma itti kenneera.

Himatamaan murtii itti kenname komachuudhaan oliyyannoo fudhatee **MMWO** dhaddachaa Bahaa erga dhiyefatee booda Manni Murtii ol'iyyannoo fudhate dhimmicha xiinxaluudhaan ragaan A/A namootni dhiyaatan maallaqni qabamee himannaadhaaf sababa ta'ee qarshii sobaa jedhame dhiyaate kun himatamaa harkatti qabamuu isaa ragaa nاما dhiyaataniin hin

⁶² Miil-jalee Olii

mirkanoofne jechuun murtii manni murtii jalaa kenne diiguudhaan himatamaa bilisaan geggeeseera.

Qabxiilee Marii

- a. Murtii Mana Murtii Ol'anaa fi MMWO akkamiin madaaltuu
- b. Adeemsa qorannoo keessaatti ragaan fooreensikii qarshiin dhiyaate qarshii soba ta'uus isaa mirkaneessuun qofaa isaa murtii kennisiisuu danda'uus isaa waliin akkamiin ilaaltu?
- c. Qorannaan gaggeeffame ragaa amansiisaadhaan deeggaramee murtii sirrii akka kennamu dandeessisuudhaaf raawwiin qoranna poolisii maal ta'uus qaba ture?
- d. Walitti hidhatiinsa ragaan namaa fi teeknikaa ykn fooransikii qaban akkamitti hubattu?

Dhimma 4^{ffaa}

Dhimma A/A/Godina Addaa Adaamaa fi Himatamaa Ashannaafii Xilahuun gidduutti MMO Godina Addaa Adaamaatti lakk. Galmee 23138 ta'e irratti ilaalamee dhaddacha gaafa 23/09/08 ooleen kan murtaa'ee dha.

Ka'umsi dhimmichaas himatamaan S/Yakkaa bara 1996 bahe kew. 676(2,A) irra darbuudhaan badhaadhina isAAF hin malle argachuuf jecha itti yaadee gaafa 18/03/2007 galgala keessaa sa'a hin beekamnetti Magaalaa Adamaa Ganda 10 iddo Mana Kuusaa Saliixaa Kubbaaniyaa Daldala fi Investmentii Wandoo Waldaa Dhuunfaa Itti Gaafatatummaan Isaa Murtaa'e keessatti itti gaafatamaa mana kuusaa saliixaa ta'ee osoo hojjetaa jiruu qabeenyi saliixii mana kuusichaa keessa jiruu fi sababa hojitiin harka isaa gale kana keessaa fayyidaa dhuunfaa isaatiif erga oolfatee booda dhimmicha kan nama biraatiin akka raawwatame fakeessudhaan abidda nam-tolchee ofii uumeen gocha gubiinsa elektirikii fakkeessuun saliixiin kun ni gubate jedhee saliixa maallaqaan tilmaamni isaa qarshii 2,343,384.58 (miiliyoona lama kuma dhibba sadii fi kuma afurtamii sadii fi dhibba sadii fi sadeetamii afurii fi sant. 58%) ta'u waan hir'iseef yakka amantaa hir'isuu cimaa raawwateera jechuun ragaa namaa fi ragaa barreeffamaa bu'aa qorannoo odiitii wal amantaa, bu'aa qorannoo gubiinsa forensikii xalayaa lakk. Kpo/46-156/1-4/20/2007 komiishinii poolisii Oromiyaa irraa dhiyaate, ragaa suuraa balballi mana kuusaa akka hin cabnee fi balaan ibidaa namaan kan ta'e ta'uus isaa kan ibsan dhiyaatanii jiruu.

Himatamaanis yakka kana hin raawwanne balleessaa hin qabu jedheera. Dhimmicha irratti Ragaa 1^{ffaa} fi 2^{ffaa}n Oodiitara akka turanii fi utuu qabeenyi kun hin gubatin dura gaafa 30/10/2006 odiitii godhanii akka turan ta'e, kan gubate jedhame akka hir'inaatti kan irratti argame ta'uu fi hin argamin ta'uu isaa irratti waldhabdeen uumameera. Bu'aa odiitii sanarrattis hin mallatteessu jedhee akka ture ibseera. Abukaattoon himatamaa ammo ijoo ragaan beekan gaafa qabsiifatu himatamaan gaafa 18/06/2007 hojjetaa mana kuusaa turuu isaa fi bakka ragoonnii fi waardiyaan jiranitti gaafa 19/06/2007 cufee bulee isaa gaafa 19/06/2007 bakkuma waardiyaan jirutti gaafa deebi'ee banu manni kan hin cabne ta'uu fi midhaan mana keessaa gubachaa jiraachuu kan beekan ta'uudha. Ragaanis gaafa 19/03/2007 kanuma arguu dubbataniiru. Ragaa fooreensikii irraa dhiyaateef irrattis M/Murtii gaafatee waan qulqulleeffate hin jiru. Waa'een ragaa barreffamaa kanneen akka fotoo kaafamee gal mee keessa jiruu fi kkf illee hundi isaayyuu dhaddachicha irratti waan jedhame hin jiru. M/Murtichaas ragaan A/Alangaa irratti dubbataniiru, ragaan barreffamaas kanuma ibsa, ragaan ittisaa ammoo ragaan A/Alangaa shakkii keessa hin galchine waan ta'eef irraa hin ittifne jechuudhaan hidhaa salphaa wagga tokkootiin adabeera. Adabbii laatames A/Alangaa komatee Ol'iyyannoon MMWO Dhaddacha Bahaatti dhiyaatee komiin isaa kufaa ta'eera (Galmee MMWO Dhaddacha Bahaa lakk. Galmee 244860).

Gaaffilee Marii

- a.** Dhimma kana keessatti ragaan qorannoo fooransikiitiin dhimmicha mirkaneessudhaaf dhiyaate ilaachise gahumsa qabu akkamitti xiinxaltu?
- b.** Iddoo balaan ibiddaa gahe kanaatti qorannaan akka adeemsifamu osoo ajajamtan ta'ee iddo yakkaa kana irraa ragaaleen qaamaa isin irratti xiyyefatanii funaantan maal maal akka ta'an ibsaa?
- c.** Ragaan dabalataa dhimma kana mirkaneessuu danda'an kan gal mee keessatti dhiyaataniin ala osoo funanamanii jiraatanii jettanii yaaddan isaan kam akka ta'an ibsaa?
- d.** Manni murtii raga qorannoo fooransikiitiin dhiyaate dhugummaa isaa addaan baafachuudhaaf hojiin hojjechuu qabu maal ture jettu?

Dhimmaa 5^{ffaa}

Dhimmi kun falmii sivilii ta'ee, ka'umsa himataan jalaa Luuccee Ejjetaa, himatamaa jalaa Kibiret Gurmuu qabiyyee lafa qonnaa koo daangaa darbee na jalaa qabatee jennaan jaarsoliin

himadhee gadi naaf dhiisuu dide jechuun mana murtii Aanaa Jimmaa Raareetti lakk. Galmee 08753 irratti bara 2005 himateera. Himatamaan deebii kenneen qabiyee lafa kana waliigaltee barreeffamaa gaafa 19/07/2001 raawwatameen qabiyee lafa dhuunfa koo ta'een wal jijjiirre jechuun deebii laateera.

Himataan jalaa himata irratti dhiyaateen wal qabatee falmii inni cimsee mormaa ture, mallattoon kun kan koo miti kan jedhu ture. Manni murtii kunis ragaa bitaa fi mirga dhaga'ee waliigalteen himataa fi himatamaa gidduu jira jechuun murtii kenneera.

Himataan jalaa murtii kana komachuun ol-iyyannoo mana murtii Ol'aanaa Godina Horroo Guduruutti mallattoon koo miti jechuun dhiyesseera. Manni murtii kunis komii dhiyaate bu'uura godhachuun qajeelchi poolisii Godina Horro Guduruu Wallaggaa dhimmicha qorachiise akka dhiyeessu ajajeera. Bu'uura ajaja kennameen qorannoo Laaboraatoori Qorannoo Sandaa ko/po/ Oromiyaa irraa lakk. LKPO 49-136/1.2/20/1243/2006 ta'een meeshaa VSC-6000 jedhamuun qoratamee mallattoon sanda irra jirus kan ol-iyyataa ammaa ykn himataa jalaa ta'uun isaa mirkana'eera jechuun murtii jalaa cimseera.

Gaaffilee Marii

- a. Murtii haqaa qabeesa kennuu waliin wal qabatee hanqinni Mana murtii jalaa bira jiru maalii?
- b. Manni murtii jalaa sanada mormiin irratti ka'e kana akka qoratamu ajajuu dhiisuun isaa falmitootas ta'ee sirna haqaa keenyaa irratti maal fideera jettanii yaaddu?
- c. Gahee poolisii qofa galmee kana waliin yammuu ilaalluu, Manni murtii Ol'aanaa sanadni akka qoratamuuf Qajeelchaa poolisii Godina ajaja jalqaba gaafa 10/11/2005 kenname beellama shan(5) booda gaafa 23/5/2006 dhiyaate galmeetti hidhameera. Beellamni dheerachuu isaf hanqinni qaaama kamiin bira jira jettu?
- d. Poolisiin mallattoo sanada madaalchisaa eessaa funaanuu akka qabaatuu fi haala kamiin funaanee gara laaboraatoori akka ergu tokko tokkoon ibsaa.

1.2. Shakkamaa Addaan Baasuu Keessatti Gahee Laaboraatoori Yakkaa (The Role of Forensic Laboratory Courts in Crime Cases)

Labooraatoriin fooransikii kan irratti xiyyefatu wantoota ragaa qaamaa (physical Evidence) ta'anii fi kanneen isaan wajjin walitti hidhatiinsa qaban kan akka iddooyakkaa, miidhamaa yakkaa, fi shakkamaa qorachuurratti ta'a.⁶³ laabooratoriin Adeemsa seeraa keessatti hojirraa kan oolaan saayinsii fooransikii fi saayinsiwwaan biroo akkasumaas qorannoo yakkaa wajjin walitti hidhatamanii kan deeman akka ta'an ni hubatama. Kanarrraa ka'uudhanis Labooraatooriin yakkaa qorannaayakkaatiifis ta'ee kabajama sirna haqaa keessatti hirmaanna barbaachisaa ta'e qabaatu.⁶⁴ Adeemsa kana keessattis dirqamnii fi gahumsi kiriminaalistoottaa sadarkaan hojii isaanii tokko kan biraajirraa garaagaarummaa qaba.⁶⁵ Fakkeenyaaaf gahumsi gaheen hojii laaboratoriitakkaa keessatti ogummaa adda addaa kan akka dhiigaa (DNA), ragaa ceesisa (trace evidence), xiinxaloota barreffama harkaa, qo'annoontoota summaa'oo (texicology) fi ragaa meesaalee dhoowanii fi dhuka'anii (ballistics)irratti ragaalee dhiyaatan laaboratoriifooransikii keessatti qorachuu fi xiinxaluudhaan ragaa ogummaa kennuudhaaf ogeessota gahumsa qaban kan hammatuudha.⁶⁶

Adeemsa qorannaay Saayinsii Fooransikii keessatti Ragaan qaamaa ykn qabatamaan haalli itti hiikamuudanda'an waliigala ykn muraasa isaanii irratti hundaa'udhaan erga qoratamanii booda yakki jedhame sun raawwatamuu isaa kan agaarsiisan yoo ta'eedha. Ragaaleen qabatamaan qorannoo foorensikii keessatti qabatamaan haala hiika qabeessa ta'een hojiirra kan oolan naannoowwaan itti aananitti ta'a.⁶⁷

1.2.1. Maalima Yakkaa Qindeessudhaaf Gargaara (Defining The Element Of The Crime)

Yakki raawwatamuu isaa kan mirkaneessaniidha. kunis namni yakka baala sammuu nama hadoochuu fudhachuudhaan ykn Farshaa'ee yakka raawwachuudhaan shakkame tokko ilaachiseehanga fi baay'ina alkoolii ykn wanta dhorkame (baala sammuu nama hadoochu) inni fudhatee addaan baasuudhaan hirmaanna shakkamaan yakka keessatti qabu kan mirkaneessuudha.⁶⁸

⁶³ William G.Eckert introduction to Forensii Sciences 2nd edition

⁶⁴ Micheal D.Lyman Crimial investigation the art and the science

⁶⁵ Miil Jalee Olii

⁶⁶ Miil-jalee olii

⁶⁷ Miil-jalee olii

⁶⁸ Miil-jalee olii

1.2.2. Qorannaa Hogganuudhaaf Wantoota Dandeessisan Akeeku (Providing Investigative Leads For a case)

Dhimma kana irratti Fakkeenya gaarii ta'uu kan danda'u gocha yakkaa konkoolaatadhaan rukutanii dheessuu (hit-and run) wajjin wal-qabatee caccabaan Daawitee iddo yakkaatti argamuu fi machiin (Farshaa'uun) shakkamaa yoo mirkanaa'ee yakka kana qulqulleessuudhaaf kallatti dandeessisuu kan akeeku ta'a.

1.2.3. Iddoo Yakkaa ykn Miidhamaa Shakkamaa Waliin wal qunnamssiisudhaaf Gargaara (Linking a crime scene or a victim to a suspect)

Wal-qunnamssisaan kun ragaalee qabatamaa adda-addaa kan akka rifeensaa, dhiigaa, dhangala'aa qaama hormaata namaa fi mallattoo qubaa qorachuudhaan, xiinxaluudhaan bu'aan isaanii shakkamaa fi iddo yakkaa wajjin qunnamtii qaban agarsiisudhaan ta'a.⁶⁹ kanaafuu ragaan iddo yakkaa irraa funaanamee laaboraatoriidhaan yemmuu qoratamu qunnamtii iddo yakkaa fi miidhamaa akkasumas shakkamaa jidduu jiru agarsiisuu ni danda'a jechuudha. Fkn Yakkaa Ajjeechaa Abbaa raawwate hin beekamne tokkoon qorattooni iddo yakkaatii qalahaa kan argatan yoo ta'u qorannaa Foorensikii taasifameen meeshaan ittiin dhukaafame kilaashii ta'uun isaa waan beekameef ka'uumsa yakkaa fi shakkamaa addaan baasuun danda'ameera. Yakki dirqisiisanii gudeeduu raawwatamee jira jechuudhaaf saal-qunamitiin foonii fedhiidhaan ala raawwatamuu isaa kan agarsiisaan ragaaleen argamuu qabu. Yakka dirqisiisanii gudeeduu kanaan uffatni miidhamtuu tarsa'uunii fi qaama miidhamtuu irratti madaan argamuun yeroo wal qunnamtii saalaa sanatti walii galteen hin jiru jechuudhaaf ragaalee dandeessisan ta'uu danda'u.

1.2.4. Jecha Amantaa Shakkamaa ykn shakkamaan iddo yakkaa kan hin ture ta'uu isaa adda baasuuf Gargaara (Corroborating or refuting a suspect's statement or alibi)

Dhimma ajjeechaa dhukaasa qaawweetiin wal-qabateen facaatiin dhiigaa iddo yakkaa argamu miidhamaa shakkamaa wajjin waldhaansoo taasisaa turuu isaa fi iddo yakkaa sana jiraachuu ykn yeroo dhukaasni dhukaafamu iddo yakkaa sana jiraachuu dhiisuu isaa agarsiisuu danda'a. Ragaaleen qabatamaan gochi raawwatame sun ofin of-ajjeessuu fi ajjeechaa namaan raawwatame

⁶⁹ Miil-jalee olii

ta'uu isaatis addaan basuudhaaf ni gargaara.⁷⁰ Gama biraatiin gaaffiwwan shakkamaan miidhamaa ajjeesudhaaf dhukaasa nama ajjeesuu danda'u dhukaasaa jiraachuu isaa? Ykn harcaatin dhiigaa(blood stains) kan uumameef miidhamaan taasiseen ? kan jedhaniis qorannoo fi xiinxala ragaa qabatamaa irratti taasifamuun adda bahuu ni danda'a⁷¹.Fakkeenya kan birootinis yemmuu ilaallu 1. Gatiin foonii waan qaala'eef horii (loon) nama biraa qalanii gurguruun waan bay'achaa dhufef namni shakkame tokko ni qabama. Shamizii shakkamaa irratti dhiigni argame gara laabiraatoori ergamee kan loonii ta'uun isaa waan mirkanaa'eef shakkamaan dhiiga kiyya jechuudhaan jecha isaa kennee ture yaada isaa jijiiree jecha dhugaa isaa akka kenu dandeessisee jira⁷². 2. Dubartiin takka nama motora konkolaachisu tokko akka tolaan fe'uun gaafattee yaabbattee osoo deemaajirtu namni Motora oofu sun cuuphee baafatee sodaachisuudhaan dirqisiisee saal qunnamtii raawwachuu akka barbaade ibsitee mormii yeroo kanatti gooteen harkaa namicha kanaatii bahuu isheetiin dura qubni Abuudduu ishee akka murame ni hubachiifti. Bu'uura odeefannoo miidhamtuun kenniteen shakkamaan qabamee jecha akka kenu yoo godhamu gocha kana irraa akka qulqulluu ta'e mormata. Yeroo qorataan jecha fuudhatutti kolleettaa jaakkettii shakkamaa irratti mallattoo dhiigaa gogaa tokko arga. dhiigni kun eessaa akka dhufe yoo gaafatuun shakkamaan areeda isaa yemmuu haaddatu boqoo isaa akka of mure itti hima. qorataan dhiiga kana huccuu isaa irraa kaasee fudhachuudhaan saamuda dhiiga miidhamtuu wajjiin labiraatorii ergee yoo qorachiisu dhiigni kan miidhamtuu ta'uu mirkanaa'a. Kana irraa ka'uudhaan ragaan dhiigaa kun shakkamaan dhimmicha keessaa harka kan qabu ta'uu isaa mirkaneessuu danda'eera.⁷³

1.2.5. Shakkamaa Adda Baasuu (Identifying a suspect)

Nama yakkaan shakkame adda baasuun waan tokko qofa irratti kan murtaa'e osoo hin taane qorannoowwan adda addaa kan dabalatu ta'uu danda'a. Isaaniis; mallattoo qubaa shakkamaa fi ragaa wal-dorgomsiifamaa wajjin wal-dorgomsiisuudhaan, DNA dhiiga shakkamaa qorachuudhanis adda baasuun akka danda'amu hubatamuu qaba.⁷⁴**Fkn.** Namoonni mana cabsanii hanna raawwatan iddooyakka raawwatanitti mallattoo qubaa isaanii akka gatuu (dhiisuu) hin

⁷⁰ Mil jalee olii

⁷¹ Miil jalee olii

⁷² የወጪ እና የመርመራ ክትወጥ ከኢትዮጵያ: በመስልምት ማረጋገጫ ው/ ጥርጉት, 1999, ኮ 27

⁷³ Miiljalee olii fuula 29

⁷⁴ Micheal D.Lyman Criminal investigation the art and the science

qabne sirriitti beeku. Kanaafis jecha baay'een isaanii laasitikii harka isaanitti kaawwachuuudhaan hannicha raawwatanii kan deeman ta'ullee gochicha erga raawwatanii booda laastikicha naannawa yakka raawwatan sanatti gatanii deemu. Laastikoota iddooyakkaatti argaman irraa qaama keessaa isaanii irraa mallattoo qubaa dhoksaa argamuun eenyummaan shakkamtootaa haallii itti mirkanaa'u danda'u baay'eedha.⁷⁵

1.2.6. Jecha Amantaa Shakkamaa Argachuudhaaf (Inducing a confession of a suspect)

Dhimmoota hedduu keessatti odeeffannoo qabatamaa ragaa qaamaa irratti hundaa'ee dhiyaate argachuun:- fkn kan akka dhiiga huuccuu shakkamaa irraati argame xiinxalamuun bu'aan isaa beekame, ykn mallattoon qubaa (Ashaaraan) iddooyakkaa irraa argamee fi kan shakkamaa wajjin wal-dorgomsiifamee bu'aan isaa beekame qabaatanii jecha shakkamaa fudhachuudhaaf adeemsa taasifamu keessatti shakkamaan gocha itti shakkame irratti jecha amantaa akka kenuu kan taasisuudha ykn hirmaanna gochaa yakkaa ittiin himatame keessatti qabu akka ibsu taasisa.⁷⁶ Kanaaf ragaaleen qabatamaan laaboraatorii foorensikiitiin erga xiinxalamanii booda bu'aan isaanii jecha amantaa ykn hirmaanna shakkamaan gocha keessatti qabu addaan baafachuudhaaf faayidaa ol'aanaa kan qabuudha.

1.2.7. Qulqullummaa Shakkamaa Mirkaneessudhaaf (Exonerating The Innocent)

Ragaan qabatamaan iddooyakkaa irraa sirnaan osoo hin faalamin yoo funaaname fi Ogeessa gahumsa qabuun laaboraatorii keessatti yoo xiinxalame namni gocha yakkaatiin shakkamee himatni irratti dhiyaatee sun raawwii yakkichaa keessaatti himaanna kan hin qabne ta'uunisaatis mirkaneessuu danda'a.⁷⁷ Haalli kunis yeroo baay'ee "excupatory evidence" ykn Ragaa addaa jedhamee beekama.⁷⁸ Fakkenyaaf, shakkamaa yakka dirqidhaan dubartii gudeeduutiin himatamee dhangala'aan hormaataa qaama midhamtuu irraa fudhatamee fi DNA shakkamaa laaboraatoriidhaan yoo dorgomsiifamu saamudin dhangala'aa qaama hormaataa miidhamtuu irraa fudhatamee fi qorannoo DNA dhiiga shakkamaa kan wal-hin simannne yoo ta'e,

⁷⁵በዚህ ሰር በኋይ ከኢትዮጵያ በመስጠት መግለጫ ው/ ጥር .ስ, 1999, ኮ 30

⁷⁶ Micheal D.Lyman Criminal investigation the art and the science

⁷⁷ Miil-jalee olii

⁷⁸ Miil-jalee olii

shakkamaan yakka gudeeddi dubartii irratti hin hirmaannee jechuu dha.⁷⁹ Obboleessii fi obboleetiin umurii waggaa 8 fi 9 qaban hojii gadhee (salfachiisaa) nurratti raawwatee jira jechuudhaan jaarsa umriidhaan dulloome tokko irrati iyyata dhiyefatanii jiru. Haala raawwii isaa yoo ibsanis daa'imman kanaaf kiniinii sammuu isaanii dadhabsiisu, dursee akka kenneef ibsanii jiru. Ogeesaa yaalaa kan ture qorataan dhimmicha qulqulleesse daa'imman irraa saamuuda fincaanii fi dhiigaa fudhatee qoranna sumummaa (toxicology) adeemsisa. Bu'aan qorannichaa nagaativii (-ve) ta'uu isaa irraa ka'uun daa'immaniif gaaffii irra deebii yoo dhiyeessuuf daa'immaani jaarsa sana waan hin jaallanneef sobaan akka himataniin amananii jecha isaanii kennanii jiru.⁸⁰

1.2.8. Jecha Ogummaa Mana Murtiitti Dhiyeessuuf (Providing Expert Testimony in Court)

Ragaa qabatamaan ogeesan mana murtiitti dhiyaatu gati qabeessummaa ykn seera qabeessummaa ragichaa yeroo dhumaatiif mirkaneessuudhaaf dandeessisa (*The presentation of physical evidence in court by an expert is the ultimate test of the validity of the evidence.*)⁸¹ Ragaa qabatamaa kana ilaachisee iecha gudunfaa xumuraa ogeessaa (experts) irraa gahuuf istaandardoota cimoo ta'anii fi ragichaa mirkaneessuudhaaf isa dandeessisaan akkasumas falmii mana murtii taasifamu keessatti gaaffiwwan qaxamuraa ka'uu danda'an haala deebisuu qabaniin mirkanaa'uu qabu⁸²

Ragaan qaamaa fi gudunfaan saayinsaawaa ta'e kan ogeessaan irra gahames Abbootii murtii dhaddacha irraatti dhimmicha hoggananiif haala galuuffii danda'uunii fi dhimma dhiyaterraatti murtii keenisiisuu isaa dandeessisuun ibsamuu qaba.⁸³

Dhimma 6^{ffaa}

Dhimmi kun A/A G/Shawwa Bahaa fi Himatamaa Yoonaas Akaloom giddutti MMO Godina Shawaa Bahaa Lakk. Galmee 45112 ta'erratti ilaalamee dhaddacha gaafa 15/10/08 ooleen kan murtaa'ee dha.

⁷⁹ Miil jalee olii

⁸⁰ የወጪ እና የሚመራ ዘዴዎች ከኢትዮጵያ በመስከተት መግለጫ ው/ ጥርጋ, 1999, ኮ 30

⁸¹ Micheal D.Lyman Criminal investigation the art and the science

⁸² Miil-jalee olii

⁸³ Miil-jalee olii

Ka'umsi dhimmichaas himatamaan himanna 1^{ffaa} jalatti S/Yakkaa bara 1996 ba'e kwt. 692(1) irra darbuudhaan badhaadhina isaaf hin malle argachuudhaaf gaafa 22/07/2008 tilmaamaan guyyaa sa'a 11:00 irratti Godina Shawaa Bahaa Aanaa Lumee ganda Xiliti Garbii keessatti konkolaataa bootee bishaanii balfaa dhangalaasaa ykn mana fincaanii harkisu barreeffamni isaa akka hin mul'ane sharaa itti uffisee dhoksuudhaan bishaan uummataaf utuu gurguruu yakka gowwomsaa raawwachuduhaan; himanna 2^{ffaa} jalatti ammoo kwt. 517(1) jalatti bishaan faaluun fayyaa namaa irratti miidhaan akka gahu taasiseera jechuudhaan jech ragaa namaa kan ogeessaa fi ragaan barreefamaa waajjira labiraatoori wabummaa mirkanneessa qulqullina ijaarsa dandeettii qorannoo Oromiyaa eegumsa fayyaa uummataa Oromiyaa irraa dhiyaate waliin qabatee dhiyaatee jira.

Himatamaanis himanno 1^{ffaa} ilaalchisee konkolaatichaan bishaan waraabuu amanee garuu barreeffama konkolaaticha irra jiru akka bishaan hin balleessineef itti uffise waan ta'eef barreeffama dhoksuuf miti; Himanna 2^{ffaa} ilaalchisee ammoo bishaanicha akka dhuganiif utuu hin taane wayyaa ittiin miicana jennaan uummataaf rabsine malee dhugaatiif miti jechuun jecha isaa kenneera. Ragaan A/Alangaa irratti dabalataan ammo himatamaan yaada ogeessaa akka dhaga'amuuf gaafatee, bu'uruma kanaan ogeessi fayyaa Qajeelcha Eegumsa Fayyaa Godina Shawwa Bahaa irraa dhiyaate bishaanicha kallattiidhaan fayyadamuun dhukkuba qabsiisuu danda'a, bishaanichi akka bishaan dhugaatiitti eegumsi hin taasifamuuf, dhugaatiifis hin oolu, meeshaa kana oomoodhaan dhiquuniyyuu bakiteeriyyaa isaa hin balleessu, **bishaan lagaa kamyuu ogeessi ilaalee faalamuu isaa beekuuf ragaan laaboraatoori hin barbaachisu** kan jedhu ture.

MMO's ragaa dhiyaate irratti hunda'udhaan himatamaa irratti murtii erga kennee booda, himatamaan murtii irratti kennname mormuudhaan MMWO Dhaddacha Bahaatti ol'iyyannoo dhiyeefachuudhaan manni Murtichaas dhimmicha Galmee lakk. 250046 ta'erratti dhaddacha gaafa 03/02/2009 ooleen ol'iyyannoo isaa kufaa taasiseera.

Gaaffilee Marii

- a. Ragaan laaboraatooriidhaan kennname osoo jiruu manni murtii ogeessaan deeggaramee dhimmicha ilaaluun isaa fayyidaa maal qaba jettu?

- b. Dhimmi harkaa qabnu kun ragaa fooransikiitiin ala ykn jecha ragaa ogeessaatiin ala ragaa namaa qofaan mirkanaa'uu ni danda'a jettuu? Maaliif ?
- c. Ragaa dhiyaatee fi murtii mana murtiitiin kenname wal cina qabuudhaan madaalaa?

1.3. Fudhatamummaa Ragaan Saayinsawaa Mana Murtiitti Qabaatu

Tarkaanfii qorataan yakkaa fudhachuu qabu kamiifuu seerri daangaa fi bu'uura kaa'ee jira. Qorataan poolisii kamiyyuu hubannoo heeraa, seera yakkaa, sirna adeemsa falmii yakkaa fi qajeeltoowwan ragaa osoo hin qabaatin, dhimma qoratu haala bu'a qabeessa ta'een ragaadhaan qindeessee dhiyeessuun baay'ee rakkisaa fi bu'aa kan hin qabne ta'a. Kanaaf, qorataan poolisii kamiyyuu ogummaa isaatiin bu'a qabeessaa ta'uudhaaf duraan dursee hojii isaa keessatti seerota irratti hundaa'ee hojii isaa gaggeessuu fi kan isa qajeelchan addaan baafatee sirriitti beekuu qaba. Beekumsi qorataan naannoo ogummaa isaatti qabuu fi seerotni kunis qorataan itti gaafatamummaa isaa bahachuudhaaf sochii taasisu keessatti mirgoonni nama kamiifuu kabajamuu qaban, eegamuuffi qabanii fi sarbamuu hin qabne adda bahanii tumamuun hojiirra oolaan guutumaan guututti hojiirra akka oolan taasisuu bira darbee hojii isaa hunda seeraa fi seera qofa irratti hundaa'ee akka hojjetu isa dandeessisa.

Kanaafuu qorataan dirqama isaa bahachuudhaaf sochii taasisu keessatti seerota daangaa aangoo isaa ilaalcissee jiranii fi isaan kanas qorannaadeemsisu hunda irratti, adeemsa himannaatiif deeggarsa taasisu keessatti qajeeltoo bu'uuraa godhatee itti fayyadamuu qaba.

Akka waliigalaatti qorataan kamiyyuu yemmuu qoranna isaa gaggesus ta'ee ragaa qoranna sassaabutti qajeeltoowwan hordofuu qabuu fi bu'urawwan seeraa cabsuu hin qabne adeemsa qoranna armaan gadii keessatti sakatta'amee jira.

Ragaan qabatamaan iddo yakkaatii erga funaanamee booda gara laaboraatorii fooransikiitti ergamee qoratamuu fi xiinxalamuudhaan argannoon isaa akka ragaatti dhiyaachudhaan adeemsa sirna haqaa akka milkaa'u kan taasisu ta'uun isaa ni amanama. Qorataan ragaa qabatamaa iddo yakki itti raawwatame irraa, iddo bu'aan yakkaa itti argame irraa fi qabiyyeewan namoota gocha yakkaa keessatti hirmaanna qaban irraa ragaa yeroo barbaaduu fi funaanu sirni seeraa hordofuu qabuu fi ragaan sunis erga xiinxalamuun booda mana murtii dhiyaatee fudhatama akka taasisuudhaaf adeemsa hordofamuu qabu akka itti aanutti dhiyeessudhaaf ni yaalla.

Adeemsa ragaa qabatamaa argachuu fi faayida sirna haqaatiif oolchuu keessatti hojiin qorataan hojjetamu keessaa sakatta'iinsi isa tokkoodha. *Sakatta'iinsa jechuun yakki raawwatamee, nama yakka raawwate sana qorannaadhaan baasuuf jecha bu'aalee yakkaa, meeshaalee raawwii yakkaatiif oolan bakka itti argamu jedhamanii shakkaman shakkamaa dabalatee sirna sakkatta'uu yookaan qorachuu jechuudha*⁸⁴. Gama biraatiin sakata'iinsa jechuun, koontirobaandii, wantoota seeraan ala ta'an, qabeenyawwan hataman yookaan yakka raawwatame qulqulleessuudhaaf kan gargaaranii fi Adeemsa himataa keessatti akka ragaatti lakkaawamu wantoota danda'an argachuudhaaf jecha mana nama tokkoo, gamoo, qabiyyee, konkolaataa, qaama nama irratti qoranna (sakata'iinsa) raawwatamuudha.⁸⁵ Walumaa galatti sakatta'iinsi kan raawwatamuuf ragaa gahaa dhimma harkaa qabnu yookaan qorannu kamiyyuu ittiin mirkaneessuudhaaf nu gargaaran argachuudhaaf akka ta'e ni hubatama. Sakatta'iinsi kan raawwatamus bifa lamaan yoo ta'u isaanis ajaja mana murtiitini fi ajaja mana murtiitiin ala kan raawwatamaniidha.

Waa'ee sakatta'iinsaa yeroo dubanu wanti dursee sammuutti nu dhufu waa'ee bilisummaa namoota sakatta'amaniiti. Kun immoo namni tokko qabeenya isaa keessaa ykn odeeffannoo fi icciitii isaa keessaa inni kam uummataaf ifa akka ta'uu fi inni kam uummataaf ifa akka hin taane murteessuudhaaf bilisummaa kan qabu ta'uu isaa seeraan akka mirgaatti kabajameefii argama. Mirgi kunis lammileedhaaf akka kabajamu ykn hojiirra ooluuf taasisuudhaaf seerota adda addaatiin tumamanii fi bahanii hojiirra oolaa jiraachuun isaanii ni beekama.

Haata'u malee ol'aantummaa seeraa mirkaneesuudhaaf jecha mirgoonni kun namoota yakkaan shakkaman irraa yeroon itti mulqaman jiraachuun isaas ifaadha. Garuu mirgi kunis yeroo nama tokko irraa akka mulqamu ta'utti haala seeraan ala ta'een osoo hin taanee bu'uura seeraatiin fi deemsa sirrii adeemsa seeraa qofa hordofeen ta'uu akka qabu hubatamuu qaba. Waan ta'eefuu bu'uurawan seeraa mirgi kun itti hogannamanii fi hojiirra ooluu qaban akka itti aanutti xiinxalamani dhiyatani jiru.

Heerri Mootummaa Ameerikaa yeroo afraffaadhaaf fooya'e keessatti *The right of the people to be secure in their persons, houses, papers, and effects, against unreasonable searches and*

⁸⁴ Dhabaa D, Biraanuu R fi Nooh T; Moojuulii qoranna yakkaa, leenjii hojiirraa yeroo gabaabaa. kan fooyya'ee qophaa'e, ilqso, 2005 fuula 110

⁸⁵ Blacks law Dictionary

seizures, shall not be violated, and no Warrants shall issue, but upon probable cause, supported by Oath or affirmation, and particularly describing the place to be searched, and the persons or things to be seized. jechuudhaan mirgi sakatta'amuu dhabuu lammilee akka kabajamu gochuudhaaf qaamoleen seera raawwachiiftuu mootummaa federaalaatinis ta'ee Mootumaawwan naannootiin sakatta'iinsi fi qabiinsi "Sababa qabeessa hin taane" raawwatamuu akka hin qabne tumee jira. Haata'u malee tumni heeraa kun sakatta'iinsaa fi qabiinsa "Sababa qabeessa" ta'e yoo qunname akka raawwatamu ni eeyyama.

Bu'uura Heera Rippabiliika Dimokiraatawa Federaalawa Itophiyaa keewwata.26(1)tiin:- *namni kamyuu jireenyi mataa isaa dhuunfummaan isaa akka kabajamuuf mirga qaba. Mirgi kun sakatta'amuu mana jireenyaa, qaamaa fi qabeenya isaa, akkasumas qabiyee dhuunfaa isaatiin jiru, mirga qabamu irraa eegamuu of keessaa qaba*⁸⁶. Jechuudhaan tumee jira. Haala tuma walii-galaa Heerichaatiin qaamni fi qabiyeen dhuunfaa nama kamiituu hin sakkatta'amu. Qabeenyi isaas hin qabamu. Haa ta'u malee haalli dirqisiisaan yeroo qunnametti mirgi kun akka daangeffamuu danda'u heerri mootummaa federaalaa kun keewwata 26 (3) jalatti tumee jira. Haalota dirqisiisa kan jedhaman kunninis:-tasgabbii biyyolessaa eeguudhaaf, nageenya uummataa eeguudhaaf, yakka ittisuudhaaf,fayyaa fi hamilee uummataa eeguudhaaf, Mirgaa fi bilisummaa namoota biroo kabajuudhaaf jecha kan kaayyeffate yoo ta'e qofa akka ta'e dabalee ibsee jira.

Bifuma wal fakkaatuun miseensi qorataa poolisii kamyuu ajaja sakatta'iinsaa mana murtii osoo hin qabaanne mana nama kamyuu sakatta'uu hin danda'u. Haa ta'u malee poolisiin bu'uura sirna seera deemsa falmii yakkaa keewwata. 32(2)tiin ajaja mana murtii malee sakkata'uu kan danda'u; 1) shakkamaa harkaa fi harkatti osoo hordofaa jiran yoo mana seene, 2) yakki ittin himatame wagga 3 oliin adabsiisuu kan danda'uu fi bu'uura seeraatiin sakatta'iinsa ajaja mana murtii malee sakata'uudhaaf seera irratti haalota guutamuu qaba yoo guutatee argameedha. Mirgi kun heera mootummaatiin eegumsi cimaan akka godhameef ulaagaawwan kaawwaman irraa kan hubachuun danda'amuudha. Heerichi mirgi kun akka salphaatti akka hin daangeffamneef ulaagaalee ifa ta'an tarreessuun eegumsa cimaa gochaa jiruun alatti, haala adda ta'een eegumsa mirgoota kanneeniitiif itti gaafatamtoota uummataa irratti dirqama kaa'ee jira. Kunis, Heera Mootummaa Federaalaa Boqonna 3^{ffaa} kutaa 1^{ffaa} jalatti waa'ee mirga namummaa (human rights)

⁸⁶ Heera Mootummaa Ripabiliika Dimokiraatawa Federalawa Itophiyaa kew.26(1) bar 1987 .finfinnee

keewwata.14-28 ibsamani kan jiran keessatti keewwata.²⁶⁽³⁾ jalatti of danda'ee itti gaafatamtoota uummataa (public officials) mirga kana kabajuu fi eeguu akka qaban kan tumamee jiruudha. Heera Mootummaa keewwata.¹³⁽¹⁾ jalatti dirqamni waliigalaa akka jiru ifa yoo ta'es, seera baastonni keewwattota waa'ee mirga namoomaa ibsan hunda keessa dirqama jiru keewwata.^{26 (3)} jalatti irra deebi'anii ibsuu isaanii waa malee osoo hin ta'in mirgi kun mirga ulfaataa akka ta'e yaadachiisuuf akka ta'e hubachuun ni danda'ama. Biyyootni adda addaa mirgi kun sirriitti akka kabajamuu danda'u ulaagaalee ciccimoo jedhaman akka dabalataatti heera isaanii keessatti kan tumatanii jiranii dha. Fakkeenyaaaf, Heera Mootummaa Giriikii keewwata.⁹ jalatti sakatta'iinsi kamiyyuu itti gaafatamtoota mana murtii (judicial authority) iddo jiranitti malee hin raawwatamu jechuun ibsamee jira.^{⁸⁷}

Walumaa galatti, kaayyoo ijoon sakatta'iinsaa, namni tokko waa'ee yakka ittiin shakkame ilaachisee,yakkicha raawwachuu isaa fi yakki jedhame sun nama shakkame sanaan raawwatamuu isaa, ragaalee mirkaneessuu danda'an sassaabuudhaaf qorannoo raawwatamu akka ta'e kan hubatamuudha. Adeemsa kanaanis ragaalee argamuu fi dhimma qoratamuu nuuf mirkaneessuu danda'an:- Meeshaalee raawwii yakkaatiif oolan, Fakkeenyaaaf qawwee, cuubee, Wantoota bu'aa yakkaa ta'an, Fakkeenyaaaf, qabeenya hataman yookaan saamaman , Wantoota yakki irratti raawwatame Fakkeenyaaaf, sanadoota waliin dhahaman, reeffa, Dhimmoota/Gochaawan dhokatan Fakkeenyaaaf, meeshaa seeraan alaa, baala sammuu nama hadoochan, Wantoota sababa yakkaatiin uumaman. Fakkeenyaaaf, Mallattoo qubaa, faana, Mallattoo Goommaa konkolaataa fi kkf ta'uu danda'u.

Kanaafuu, ragaaleen kun bu'a qabeessaa fi fudhatama akka qabaatan gochuudhaaf jecha adeemsi isaan ittiin funaanaman seeraa fi seera irratti kan hundaa'e, of-eeggannoон funaanuun akkasumas kunuunsuun gara laaboraatoori ergamuun ogeessaan xiinxalamaanii hiikoon kan itti kennamu yoo ta'eedha. Dogongorri xinnoon raawwii kana irratti uumamu faayidaa ragaalee hun kennuu danda'an irratti miidhaan isaan geessisan ol'aanaa akka ta'e hubachuun barbaachisaa ta'a.

1.3.1. Rogummaa Fudhatamummaa fi Amanamummaa Ragaa Fooransikii

⁸⁷Dhabaa D, Biraanuu R fi Nooh T ; Moojuulii qoranna yakkaa, leenjii hojiirraa yeroo gabaabaa, kan fooyya'ee qophaa'e, ilqso,2005 fuula 111

Dhimmi qorannoodhaan qulqullaa'ee gara mana murtiitti dhiyaatu tokko irratti ragaa dhiyeessuudhaan dura dhimmi akka ka'uumsaatti ilaalamuu qabu ragaan harkaa qabnu sun sirrii kan ta;e, faayidaa kan qabu, Amanamaa kan ta'ee fi gahumsa kan qabu ta'uun isaa mirkanaa'uu qaba.⁸⁸ Siruummaa fi faayidaa qabeessummaan ragaa namaas ta'ee ragaa qabatamaan falmii adeemsifamu keessatti akka ka'uumsatti fudhatamuu kan qabuuf dhimmaa falmii irraa jiru sana ilaachisee murtii kenisiisuuf kan gargaaru waan ta'eefiidha.⁸⁹ Adeemsa kenna murtii haqaa keessatti manni murtiis ijoowwan kana ka'uumsa godhachuudhaan dhimma falmiirra jiru kan ilaalu ta'a. sababni isaas namni kamiyyuu ofirraatti ragaa bahuudhaaf akka hin dirqamnee fi dhimmaa ittiin himatame sana irrattis ragaa dhiyaatan gaaffii qaxaamuraa fayyadamuudhaan ofirraa ittisuudhaaf seerri mirga kenneef hojiirra oolchuudhaaf isa gargarraa. Gama biraatiin qaamni himata dhiyefatu tokko ragaalee sirrummaa hin qabne, amanamoo hin taanee fi gahumsa hin qabne dhiyefachuu waan danda'aniif kanas ragaalee dhiyaatan kana falmii duraa keessatti mirkanefachuun barbaachiisa ta'a.⁹⁰ Haala kananis Manneen Murtii hamayaawaa ta'an keessatti dhimmii amanamummaa fi gahumsa qabaachuun ragaalee dhiyaatanii fudhatama dhabiitii ragaalee kana caalaa ulfina kan qabuudha.

Sirna haqaa yakkaa keessatti dhugaan gahee ol'aanaa qabaata. Seerri yakkaa sirnaan hojiirra ooleen jira kan jedhamu namoonni yakka raawwatan seeratti dhiyaatanii gocha isaanitiin yoo adabamanii fi kanneen qulqulluu ta'an immoo tasa yoo miidhamuu dhabaniidha.⁹¹ Yaada kana irraa kan hubatamu seerummaan sirna seera yakkaa kan ittin madaalamu galmoolee lamaan ta'a. Galmaaleen kunis irra gahamuu kan danda'anii fi bu'aa qabatama ta'an kan fidan ta'uu qaba. Galmi isa sirnichi seerri yakkaa akka hojiirraa ooluuf hangaa fi haala deemsa isaa fi Adeemsa himanna ilaachisee seeraa yakka hojirraa olchuudhaaf sirna himannaan itti hogganamuu fi namoonni balleessaa raawwatan akka addabaman dandeessisuu yoo ta'u, galmi inni lamaffaan immoo namoonni qulqulluun haala itti hin miidhamne mijeessuu isaati. adeemsa kana keessattis Abbaan Alangaa Aangoo seeraan kennameef irratti hundaa'ee himata dhiyeessuu fi dhiyeessuu dhiisuudhaaf ka'uumsa kan taasifatu gahumsa ragaan funaanamee irratti hundaa'uudhaan ta'a.

⁸⁸ William G.Eckert Introduction to Forncic science 2nd ed. Cec press 1997

⁸⁹ Miil-jalee olii

⁹⁰ Miil-jalee olii

⁹¹ Wandossem Demissie (2012) ethiopian criminal procedure, a text book, school of law,Addis Ababa university, Addisa Ababa p.35ff

aksataa s/s/d/f yakkaatiin shakkamaan yakka rawwachuu isaa ragaan mirkanessuu ykn ragaan gahaa ta'ee jiraachuu isaan kan hin amanne yoo ta'e himanaa isaa itti fufuu hin danda'u.⁹²

Hojiin ragaa madaaluu qorannaq yakkaa keessatti hojii baayee barbaachisaa ta'e dha. Ragaan bu'aa bahii fi dhamaatii baay'edhaan qorannaq yakkaatiin argamee qixa rogummaa,fudhatamummaa fi amanamummaa seera fulduratti qabuun yoo hin madaalamne ragaan ta'e mana murtitti dhiyaachuu hin danda'u. yoo dhiyaates bu'aa barbaadamu fiduu dhisuu danda'a. Kanaaf qorataan yakka tokko qorannaq yakkaa adeemsisu keessatti wantoota ragaan ta'anii mana murtii dhiyaatanii yakka raawwatame jedhame sana naaf rageessuu ykn mirkaneessuu danda'u jedhe akka ragaatti qabate fudhatamummaa,rogummaa fi amanamummaa isaan seera fulduratti yeroo dhiyaatan qabachuu danda'aniin madaaluun irraa eegama.

1.3.1. Istaandardiiwan Madaallii Ragaa

Poolisiin namni tokko yakka raawwatee jira jedhee to'anno jala oolchudhaan durattu namni shakkame tokko yakka raawwachuu ykn gocha yakkaa keessatti hirmaachuu isaatiif sababa isa amansiisu (Reason to believe) qabaachuu qaba.⁹³ Abbaan Alangaatis shakkamaan waan hidhamee dhiyateef qofa ykn poolisiin dhimmicha qoratee waan dhiyesseef qofa dhimmichatti qoofuu caalaa himata cimaa dhiyeessudhaaf akkasumas shakamaa seeratti dhiyessee murtii haqa qabeessa ta'e kennisiisuudhaaf ragaan ykn isa dandeessisu qabaachuu (jiraachuu) isaa dursee mirkaneeffachuun isaa yaada dhama qabeessa ta'e dha.

S/D/F/Y Keewwata 42/1(a) faalla isaatiin yemmuu dubbifamu hubachuun akkuma danda'amutti Abbaan Alangaa himata dhiyefatu ilaalcissee ragaan ittiin deeggaramee dhiyaate dhimma himata irratti dhiyefate sana Mana Murtii amansiisee adabbii kennisiisuudhaaf kan isa dandeessisu dursee mirkaneefachuun qaba. Ykn ragaan Abbaa Alangaa dhiyefate manni murtii dhimmicha irratti murtii sirrii ta'e akka kennu kan isa dandeessisu ta'u isaa kan itti amanu ta'u qaba.

Kanaaf Abban Alangaa himata isaa banee mana murtiitti dhiyeessuudhaan dura ragaan inni harkaa qabu murtii haqa qabeessa kennisiisuu kan danadeessisu ta'u isaanii istaandardii ragaan ittiin madaallamuun ilaalee mirkaneefachuun qaba.⁹⁴ Haa ta'u malee Istaandardiiwan kunis

⁹² s/s/d/f/y-KRE .42(1)a

⁹³ Wondessen- p.243

⁹⁴ Miil-jalee olii

seeraan ifatti adda bahanii kan ibsaman miti.⁹⁵ Istaandardii ragaan ittiin madaallamanii fi mana murtii biratti hojiirra ittiin ooluu qaban qajeeltoo shakkiidhaan ala (beyond reasonable doubt) jedhuun yoo ta'e, Abbaan Alangaatis ragaa dhiyeeffachuu kan qabaatu shakkamaan gocha ittiin himatame sana ilaalcissee ragaa dhiyaatu shakkiidhaan ala haala ta'een "beyond reasonable doubt" gochicha raawwachuu isaa kan mirkaneesuu ta'uu qaba. Gama biraatiin immoo istandardiin ragaa mana murtiitiin itti madallamu yaada abbaa murtii irratti (Conviction of the judge) kan ta'u yoo ta'e Abbaan Alangaatis gahumsa ragaa isaa madaaluu kan qabaatu bu'uruma istaandardii kanaatiin abba murtii amansiisudhaan yada qabisiisuu dand'a jedhee yaadu irratti hunda'udhaan kan madaalu ta'a jechuu dha.⁹⁶ Kitaaba Wandoossan Damissee keessatti akka ibsamee jirutti namni gocha yakkaatiin shakkame tokko kan adabamu gochicha (yakkicha) raawwachuun isaa dhimmich nama shakkame sanaan shakkiidhan ala haala ta'een (beyond reasonable doubt) yoo mirkana'eedha jedha.⁹⁷ Haala kanas dhimma qabatamaa ta'e tokkoon deeggaramnee akka itti aanutti ilaaludhaaf ni yaala.

Adde Liidiyaa Abaatee fi namoota 6 nyaata (soorata) manca'e qopheessuu fi tamsaasudhaan shakkamanii to'annaa seeraa jala oolanii jiruu. Poolisiin yakka raawwatamee jira jedhamee dhiyaate kana qorachuudhaan ragaa namaa fi sanadaa yakkicha mirkaneessuudhaaf rogummaa qaba jechuun amananiin mirkaneesaniiruu. Abbaan Alangaa dhimmich dhaqabes galmeed qoranna keessaa isaa ilaalu dhaan ragaa dhiyaate rogummaa fi ulfaatina isaa madaaluudhaan erga ilaalee booda galmicha bu'uura s/d/f/y-kew 42(1) (a) tiin yemmuu cufu sababiin isaas ragaa dhiyaate dhimmicha mirkanessudhaaf gahumsa dhimmicha shakkiidhaan ala (beyond reasonable doubt) mirkaneessudhaaf danda'u hin qabu jechuun ibsee jira⁹⁸.

Gaaffilee Marii:-

1. Dhimma kana irraa ka'uudhaan sababin A/Atiin kenname amansiisaadha jettuu?
Akkamitti?

⁹⁵ Miil-jalee olii

⁹⁶ Mii-jalee olii

⁹⁷ the human rights committee, in its general committee No, 32, suggested use of the standard to rebut the presumption of innocence as recognized under Article 14 of the ICCPR, there by requiring that the conviction of an accused be beyond reasonable doubt Art.13(2) of the FDRE constitution makes this interpretation relevant to the standard to be applied by Ethiopian court.

⁹⁸ Wandassien... P.244

2. Dhimmaa kanaan shakkamtoota adabsiisuun akka danda'amu taasisuudhaaf ragaan fooransikii funanamuu fi qoranna laaboraatorii fooransiikiitiin mirakana'uu qaban maal-maal jettu? Bal'innaan ibsaa.
3. Poolisiin yakka dhiyaateef kana yemmuu qoratutti hir'inni uumame jira jettuu? Yoo jiraatan haa ibsaman?
4. Poolisiin ragaalee sanadaa dhiyeffatu eessa eessaa fudhachuu qaba turee? Maaliif?

1.3.2. Haal-dureewan Rogummaan Ragaa Ittiin Ilaallaman

Abbaan Alangaa dhimmaa dhiyaatuuf haal-dureewan adda addaa irratti hundaa'udhaan qorachuu qaba.⁹⁹ Abbaan Alangaa himatamaan tokko maaliin himatamuu akka qabu erga murteessee booda ragaan yeroo qorannaan gaggeefamu poolisiidhaan funaanaman rogummaa, fudhatamummaa fi ulfaatina isaan qaban ilaalcha keessaa galchuudhaan madaaluu qaba.¹⁰⁰ Dabalatanis, ragaawan akka ragaatti fudhatamuu hin qabnes yoo jiraatan xiinxaluun adda baasuu qaba. Haal-dureewan rogummaa ragaa ilaalan kanaa fi kan birootis xiyyeffannaadhaan xiinxaluudhaan ragaan harkaa qabu shakkamaan yakka raawwateef adabbii gahaa fi sirrii ta'e kennisiisuu kan danda'uu fi hin dandeenye ta'uu isaa addaan baafachuu qaba.¹⁰¹ Abbaan Alangaa haal-dureewan itti aanan tilmaama keessa galchuudhaan, dhimma harkaa qabu sana irratti murtii kennisiisudhaaf gahumsa kan qabu ta'uu isaa madaaluutu irraa eegama.¹⁰²

1.3.2.1. Rogummaa Ragaa (Relevancy of Evidence)

Rogummaa ragaa yeroo jennuu barbaachisummaa fi gahumsa ragaan tokko yakka raawwatamee jira jedhame mana murtiitti mirkaneessudhaaf qabu jechuudha. Rogummaa yaadi jedhuu yaad-rimeewan adda addaa kan hammatee fi yakka raawwatame jedhame dhiyaate tokko wajjiin ragichi walitti dhufeenya qabu fi xumura ykn gudunfaa manni murtii irra gahuu qabuu irraan gahuu keessatti gumaachi inni qabuu fi sammuu abbaa seeraa irratti dhibbaan inni uumuu madaaluun akka waligalaatti ragaa roggumaa qabuudha jechuun kaa'uun ni danda'ama¹⁰³.

⁹⁹ Wandossien- p.246

¹⁰⁰ Miil-jalee olii

¹⁰¹ Miil-jalee olii

¹⁰² Miil-jalee olii

¹⁰³ Miil jalee olii

Ragaa rogummaa qabu tokko madaaluudhaaf dhimmoota ilaalamuu qaban beektootni dhimma kana irratti qorannaq taasisan yeroo ibsani;¹⁰⁴

- a. Walitti hidhaminsa ragaan yakka raawwatamee jedhame wajjiin qabu (Degree of alignment with the crime committed)
- b. Yakki tokko raawwatamuu isaa kan mirkaneessu jechuunis kutaa seeraa, gochaa fi yaadaa ykn raawwatammuu isaa mirkaneesuudhaaf kan deegaruu danda'u (Capable or support to prove legal, moral and mental elements of the crime) jechuun kaa'u.

Qabxiilee rogummaa ragaa ittiin madaaludhaaf fayyadan keessaa inni tokkoffaan walitti hidhaminsa ragichi yakka raawwatame jedhamee dhiyaate wajjiin qabu dha. Ragaa tokko walitti dhufeneya yakka raawwatame wajjiin qabaachuu fi qabaachuu dhiisuu isaa adda baasuudhaaf bu'ura kan ta'u qabxii madaallii lamaffaa ta'ee kan ibsame dha. Kanaaf rogumaan ragaa tokko kan madaallamuu walitti hidhaminsa ragichi ijoo ykn ulaagaalee yakki tokko raawwatameera jechuudhaaf seeraan kaa'aman (legal requirements) wajjiin qabu ilaaludhaan akka ta'e hubachuun gaarii ta'a. Kana jechuun garuu ragaan tokko qofa ulaagaa seeraan gaafatamu hundaa nuuf ibsa jechuus mitti. Ragaan tokko ragoota biraan wajjiin wal deeggaruudhaan ulaagaa seeraan barbaadamu mirkaneessuu ykn rageessuu ni danda'a.

Gama biraatiin ragaan dhimma falmii irra jirurratti rogummaa qaba wantoota jechisiisuu danda'anii fi fudhatamas akka argatan taasisuu danda'an keessaa;- yakka jedhame raawwachuudhaaf waan isa kakaase, gahumsaa fi carraa shakkamaan yakkicha raawwachuudhaaf qabu, tooftaa yakkicha ittiin raawwate, ragaan iddo yakkaa irraa argame shakkamaa fi iddo yakkaa akkaataa itti wal qunnamsiisu (possession of a weapon, tool, or skills used in committing the crime) irratt hundaa'udhaan ilaaluun ni danda'ama.

Kanaaf qorataan tokko ragaa harkaa qabu rogummaa isaa madaaludhaaf walitti hidhamiinsa (legal requirements) yakki tokko raawwatamee jira jechu dandeesisan wajjin qabu xiinxaluu fi madaaluudhaan adda baasee beekuu akka qabaatu kan gorfamuu dha.

Dabalatanis Abbaan Alangaa ragaaleen adeemsa qorannaq yakkaa keessatti funaanaman hundi isaanii yakka raawwatame wajjiin rogummaa kan qaban ta'uu isaa fi dhimmaa himannaa irratti

¹⁰⁴ Miil jalee olii

dhiyeesu sana mirkaneessuuf rogummaa kan qabu ta'uu isaa mirkanoeffachuu qaba.¹⁰⁵ ragaan rogummaa hin qabne hanga kamiyyuu gati qabeessaa yoo ta'es mana murtiitti fudhatama waan hin arganneef himata Abbaa Alangaatiif faayyidaan isaan qaban hin jiru.

1.3.2.2. Fudhatamummaa Ragaa (Admissibility of the Evidence)

Waa'ee fudhatamummaa ragaa yeroo jennu; ragaa sababa adeemsa itti argameen ykn ragaa kamiyyuu caalaa dhimmicha rageessuu kan danda'u ta'uu isaatiin ykn sababoota walfakaataa kan birootiin seeraan fudhatama akka qaban ykn hin qabnetti ilaallamuu kan danda'an ta'uu isaati¹⁰⁶.

Kana jechuun fakkeenyaaaf jecha amantaa dhiibbaa ykn gwoomsudhaan argamu, sababa adeemsi ragaan sun ittiin argame sirrii hin taaneef kan dhorkamuu fi fudhatama kan hin qabne dha¹⁰⁷. Kan biraa immoo akka seera siviliitiin falmii waliigaltee qabeenya hin sochoonee irratti godhamuu ragaa barreefamaatin malee ragaa namaa mirkaneesuun kan hin danda'amne yoo ta'u sababni dantaa qaama saddafaa eeguuf jedhu akka jirutti ta'e sababni inni biraan immoo ragaan barreefamaa irra caalaa dhimmicha ragaasisuu danda'a kan jedhu dha. Kanaaf sababoota adda addaatiin ragaan tokko rogummaa qabaatuus fudhatamummaan isaa kufaa ta'u danda'a¹⁰⁸.

Haaluma kanaan qorataan yeroo ragaa isaa funaanuun adeemsii/tooftaan inni ragaa funaanudhaaf fayyadamu seera qabeessa ta'uu isaa mirkanoeffachuun kan irra jiraatuu fi seeroota adeemsi qorannaa maal ta'u akka qabu kaa'an kan akka seera deemsa falmii yakka Itoophiyaa keewwata 27,35,50,51 fi heera Moottummaa Feedaraalaa Itoophiyaa keewwata 19(5) beekuun itti fayyadamuun isaa ragaan isaa seera fulduratti akka fudhatamuuf murteessaa dha.

Ragaa ilaachisee haal-dureen biroo Abbaa Alangaatiin ilaallamuu qabu fudhatamummaa ragaati, kanas jechuun ragaan poolisiidhan funaaname hundi bu'uura seeraatiin funanamuun fi funaanamu

¹⁰⁵ Miil-jalee olii

¹⁰⁶ Fakeenyaaaf barreefama Wadosan keessatti “ an other factor regarding admissibility is whether or not the evidence was obtained accordance with the law. If the evidence was obtained unlawfully, a high risk exist that it will be excluded by the court, which may have a prejudicial effect on the prosecutor’s case. Wandossen Demissie (2012) ethiopian criminal procedure, a text book, school of law,Addis Ababa university, Addisa Ababa p.246

¹⁰⁷ Miil –Jalee olii

¹⁰⁸ Miil jalee olii

dhabuu isaa qulqulleefachuu qaba.¹⁰⁹ Ragaan dhiyaate seeraan ala kan argame yoo ta'e, carraan ragaan sun mana murtiitti fudhatama itti dhabu bal'aadha.¹¹⁰ Haala kanaanis ragaan argame himannaa Abbaa Alangaa irratti miidhaa dhaqqabsiisuu danda'a.

1.3.2.3. Amanamummaa Ragaa (Reliability of the Evidence)

Qorataan ragaan funaanee amanamummaa kan qaban ta'u isaani mirkaneefachuun dirqama isaati. Ragaan tokko walitti hidhaminsa waan qabuuf ykn fudhatamummaa seera fulduratti waan qabuuf qofa amanamaa dha jechuun kan danda'amu mitii. Kana jechuun ragaan tokko madaallii rogummaa fi fudhatamuummaa ragaa ittiin madaalamuun madaalamee darbee amanamummaan isaa shakisiisaa ta'uu danda'a. Fakeenyaaf ragaaleen dhiyaatan wanta isaan ibsan yakki tokko raawwatamuu isaa sirriiti kan ka'an ta'ee dabalataaniis akkaatuma seerri heyyamuun jechi isaanii fudhatamee, garuu ragoolee dhiyaatan hundinuu fira miidhamaa yeroo ta'an ykn jecha isaanii keessatti jecha walfalessuu dhibuus sababoota adda addaatiin jecha isaan fudhachuudhaaf yeroo itti rakkisu kan jiruu dha. Fakeenyaaf, jechii Jaarsoota umuriidhaan duluma keessa jiran namoota sadu irraa fudhatamee haala walfakaataa ta'een shakkamaan miidhamaa dukana keessatti waan qara qabuun yeroo waraanu arginee jirra jecha jedhu keenanii jiru. jechi isaan kennan yakka raawwatame wajjiin rogummaa (walitti hidhaminsa) qabaatuus jechi isaan kennaan shakkii keessatti kufuu danda'a. Kanaaf, ragaan tokko seera fulduratti rogummaa qabaatus amansiisaa haalli itti ta'u hin dandeenye jiraachuu danda'a. fakkeenyaaf, jaarsoleen gubbaatti caqafaman kuniin dukana keessatti dhimmoota ilaalanii addaan baafachuudhaaf hanga isaan ija isaniitiin (umuriidhaan wal qabatee) arguu daanda'an yemmuu ilaallamu amansiisummaan jecha isaanii shakkisiisaa ta'uu danda'a jechuudha.

Akka waliigalaatti ragaan namaa, ragaan barreefamaa, ragaan qabatamaan adda addaa seera qabeessa ta'u fi fudhatamummaa argachuudhaaf rogummaan (relevancy)isaa, faayidummaan (materiality) isaa fi gahumsi (competency) isaa dhimma falmii irraa jiru sana mirkaneessudhaaf qabu karaa seera qabeessa ta'een kan funaaname ta'u danda'u qaba. Yoo kana ta'u baate

¹⁰⁹ Miil-jalee olii

¹¹⁰ Miil-jalee olii

ragaan dhiyaatu mormii jalqabaa mana murtii irrattii taasifamuun seeran ala argamuun isaa yoo barame ragaa ta'ee dhiyaachuu akka hin dandeenye hubatamuu qaba.

1.3.2.4. Ulfaatina Ragaa (Weight of Evidence)

Abbaan Alangaa yeroo tokko rogummaa fi fudhatamummaa ragaa erga mirkaneessee booda itti aansudhaan ulfaatina ragaa qorachuu qaba. Madaallii kana erga taasissee booda himata mana murtiitti banee dhiyeessuun murtii adabbii kennisiisuu danda'uu isaa yoo amane himannaa isaa banuu qaba.¹¹¹ Abbaan Alangaa istandardii madaallii ragaa mana murtii hojiirraa oolchuu qaba. Sababiin isaas istandardii himatni ittiin dhiyaatuu fi murtiin mana murtiitti itti kennamu seera Itoophiyaa keessatti ittiin hojjetamu kan wal-fakkaatu waan ta'eefiidha.¹¹² Sana booda, Abbaan Alangaa himannaa isaa banuudhaaf istandardii murtii kennuuf dandeessisu irratti hundaa'ee himataa isaa dhiyeessuu danda'uu qaba. Fkn, mannii murtii yakkamaa adabuudhaaf istandardii "beyond reasonable doubt" jedhu irratti kan hundaa'u yoo ta'ee Abbaa Alangaatis himata isaa istandardii ragaa kana irratti hundaa'uun dhiyeeffachuu qaba jedhuudha.¹¹³ ragaan Abbaan Alangaa dhiyefatu ciminna kan hin qabne fi mana murtii gahee murtii adabbii kennisiisuu kan hin dandeenye ta'uu isaa yoo amane himata isaa banee mana murtiitti dhiyeessurraa himaticha bu'uura s/s/d/f/y-kew 42/1/A tiin yoo cufe filatamaa ta'a.

Walumaagalaan, Abbaan Alangaa bu'aa waliigalaan kana irraa gahuu kan danda'u bu'urri isaa cimaa yoo ta'eedha. kanas jechuun ragaan yeroo qorannaayakkaa funaanaman haal-dureewan gubbaatti ibsamn kanneen kan gutatan yoo ta'e himatni Abbaa Alangaa bu'uura gaarii irratti kan hundaa'ee ta'uu isaa hubachuun ni danda'ama.

1.4. Ragaan Funaaname Mana Murtiitti Fudhatama Haala itti Dhabu (Exclusion of Evidence)

Gochi seeraan alaa yeroo qorannaan gaggeeffamu raawwatamu itti gaafatamummaa hordofsiisuutti dabalataan ragaaleen haala kanaan argaman bifaa kamiiniyyuu dhimmicha ibsuudhaaf humna (gahumsa) qabaatanillee mana murtii biratti fudhatamummaa hin qaban.

¹¹¹ Miil-jalee olii p.246

¹¹² Miil-jalee olii

¹¹³ Miil-jalee olii

Sirni ragaan fudhatama dhabee akka kufaa ta'an taasisu (exclusion rule of Evidence) ragaan seeraan ala funaanaman hundi isaanii himatamaa balleessaa (yakkamaa) gochuudhaaf Mana murtii dhiyaatanii fudhatama argachuu akka hin qabnee sirna murteessuudha. Gama biraatiin immoo poolisiin yeroo qorannaayakkaa raawwatutti gochoota seeraan alaa raawwateef seera yakkaa fi harirootiin itti gaafatamaa ta'uu isaatti dabalatee ragaaleen toofaa kanaan (gocha seeran alaatiin) funaane hundi kufaa akka ta'u sirna godhuudha. Ragaaleen gocha seeraan alaatiin funaanaman sababni kufaa ta'aniif: Himannaan dhiyaatu ragaa dhugaa irratti qofa akka hundeffamu gochuudhaaf , Gocha seeraan alaa poolisiin raawwatu ittisuudhaaf , Fedhii bilisaa shakkamaatiin (himatamaatiin) qofa ragaa argameen dhimmicha mirkaneessuun akka danda'amu fi haalli ragaan ittiin argamuu qabus kallattii kanaan qofa akka ta'uu qabaatu wabummaa kennuudhaaf.

Kun kanaan osoo jiruu gochoota seeraan alaa poolisiidhaan raawwataman fi ragaalee haala kanaan funaanaman ilaalchisee “ yaadama” bif a lamaatu (2) jira. Isaanis:-

1. Poolisiin gocha seeraan alaatiin yeroo ragaa argatutti, ragaan kun yakka raawwatame kan mirkaneessu ykn kan dhugoomsu yemmuu ta'etti ragaan kun fudhatama argatee, poolisiin gocha seeraan alaa raawwate garuu yakkaan, seera harirootiin, fi naamusaa gaafatamuu qaba kan jedhuu dha. Kunis “The end Justifies the means” ilaalcha jedhu irratti kan hundaa'eedha.¹¹⁴
2. Ragaan argame hanga kamiyyuu yakkicha kan mirkaneessu ta'ullee kan argame gocha seeraan alaatiin yoo ta'e ragaan sun fudhatama dhabee ykn kufaa ta'ee shakkamaan bilisaan gad- lakkifamuu qaba kan jedhuudha. Kunis “ the means Justifies the end” ilaalcha jedhu irratti kan hundaa'eedha.¹¹⁵

Beektonni yaadama isa 2^{ffaa} tarkaanfachiisan qajeeloo jecha muka summaa'ee (**poisoned Tree doctrine**)¹¹⁶ jedhu kan hordofan yoo ta'u, bu'uura yaadama kanaatiin mukni tokko yoo summaa'e firiin isaa hundumtuu ni summaa'a. “if the tree tainted the fruits are also tainted” kan

¹¹⁴ Article 184 of the Argentina code of criminal procedure, in Wondessien damissie Ethiopian criminal procedure , text book, school of law, Addis Ababa Univeristy, Addis ababa.2012, p.126.

¹¹⁵ Thomas Weiggend, Germany, in Wondessien.

¹¹⁶ Common name for the idea that the evidence can be derivatively tainted.i.e evidence that is tainted by being acquired as a result of illegally obtained original evidence,criminal justice illuminated, criminal investigation,second edition, Ronald F.Becker.p 80. akkasumas miil jale olii lakk.104.

jedhu yoo ta'u, haala wal fakaatuun ragaan argame gocha seeran alaatiin yoo ta'e mana murtiitti fudhatama argachuu hin qabu jedhu.

Gama biraatiin Manni Murtii Waliigala federaalaa jecha Amantaa himatamaan dirqiidhaan kenne irratti Abbootiin seeraa iddoo lamatti qoodamanii yaada isaanii kenu. Gareen Abbootii Seeraa tokko jechi dirqiidhaan argamuu isaa agarsiisuu kan qabu (burden of proof) himatamaadha. Himatamaan jecha kenne dirqiidhaan kennuu isaa hubachiisuu dandeenyan jechicha kufaa ta'u qaba. Himatamaan kana gochuu yoo dadhabe jechichi dhugaa jiru ni mirkaneessa taanan fudhatamuu qaba kan jedhan yoo ta'u ,gareen inni biraa immoo "principle of poisoned tree"n fudhatamuu qaba kan jedhaniidha. Kanas jechuun jechichi dhugaa jiru mirkaneesses, dhiisees, bu'uura seeraatiin ala kan argame waan ta'eef fudhatamuu hin qabuu yaada jedhu kan qabaniidha¹¹⁷.Heerri Mootummaa federaalaa kew. 19/5 nis¹¹⁸ jechuma kana kan cimsu fakkaata.

Gaaffii marii

Yaada keewwata heera mootummaa kana (Heera Mootummaa FDRFE kewwata 19/5) irraa ka'uudhaan:-

1. keewwatni heeraa (19/5) kun ragaa adeemsa seeraan alaatiin argame kamiyyuu kan ilaallatu moo ragaa jecha amantaa gocha dirqisiisaadhaan argame qofa? Ykn bu'uura keewwata kanaatiin gosa ragaa kamtu fudhatama dhaba jettu?
2. Ragaan argame kan bu'uura jecha amantaa dirqiidhaan fudhatameetiin ta'ee himatamaan yakkicha raawwachuu isaa dhibbaan dhibbatti kan mirkaneessu yoo ta'e (fkn, nama ajjeesee bakka itti awwaale eeruudhaan kan baase fi ragaan gara biroo gonkumaa hin jiru yoo ta'e) keewwatni heera mootummaa federaalaa kun akkamitti hiikama?

¹¹⁷ Dhaabaa D. qorannaa yakkaa, moojuulii leenjii hjiirraa yeroo gabaabaa bara 2005 foyya'ee kan qophaa'e ilqso-adaamaa.

¹¹⁸ Heeraa Mootummaa Federaalaa keew. 19/5 Namoonni too'ataman isaan irratti ragummaadhaan dhiyyaachuu kan danda'u jecha amantaa akka kennan ykn ragaa kamiyyuu akka amanan hin dirqaman ragaan dirqisiisuudhaan argame fudhatama hin qabaatu. Kana malees, wandsossan damisee barreefama isaa "ethiopian criminal procedure...p.126" jedhu keessatti If an arrestee is coerced /compelled to confess that he has committed the crime he has suspected of and subsequently leads the police to discover facts which confirms his confession, will both the confession the fact be excluded from evidence? The first part of Article 19(5) prohibits compelling an arrestee "*to make confession or admission*" but the second part provides for the exclusion of "*any evidence obtained under coercion*." The commentary on article 19(5) of the constitution simply reiterates the prvision word by word. It seems safe to conclude that if the source of the discovery of the evidence in question is a coerced confession the constitutional provision does not allow that evidence to be introduced at atrial. Jechudhaan ibsamee jirra.

3. Sababa ragichi dirqiin argameef qofa himatamaan kun yakkicha raawwachuu isaa ifaan osoo beekkamuu bilisaan akka lakkifamu gochuun kaayyoo keewwata kanaa kan dhumaatii? Yaada keessan ibsaa.

Dhimma 7^{ffaa}

Dhimmi kun MMO Godina Addaa Adaamaatti A/Alangaa fi himatamtoota Idiriis Urjiifaa N-2 irratti galmee 21547 ta'erratti ilaalamree dhaddacha 17/06/2008 ooleen kan murtaa'ee dha.

Ka'umsi dhimmichaas himannaas 1^{ffaa} jalatti lamaan isaanii kwt. 32(1,a) fi 692(1) irra darbuudhaan badhaadhina isaaniif hin malle argachuuf jecha sababa lafa mana jireenyaaatiif miidhamaa dhuunfaatiif km² 200, maqaa haadha manaa isaatiif km². 200 kaartaa fi pilaanii siifan fixa jechuun Bulchiinsa Magaalaa Adaamaa Ganda 14 tti qarshii 20,000 qabdiif jechuun gowwomsuun erga fudhatanii booda kaartaa, hayyama ijaarsaa, fi saayiti pilaanii maqaa miidhamaan qophaa'e dhiyeessutiin qarshii 100,000 waliin ta'anii fudhataniiru; Himannaas 2^{ffaa}tiin ammoo kwt. 60(b), 699, fi 385(1,b) irra darbuun kanneen armaan olii ibsuun yakka sanada sobaan qophaa'e fayyadamaniiiru; himannaas 3^{ffaa} jalatti miidhamtoota biraa adda addaa ibsuudhaan bu'uruma armaan oliin ragaa sobaa, dabalataanis naga'ee gibira lafaa sobaa, faayila lafaa keessan jechuun kan sobaa agarsiisuun yakka gowwomsaa waliin raawwataniiru;

Himannaas 4^{ffaa} himatamaa 1^{ffaa} irratti sanada sobaa kan himannaas 3^{ffaa} irratti ibsame kana sobaan qopheesee itti fayyadamuudhaan kwt. 60(b), 699, fi 385(1,b) irra darbeera; himannaas 5^{ffaa}n himatamaa 2^{ffaa} sakatta'iinsa mana isaa taasifameen kaartaa, hayyama ijaarsaa, fi saayiti pilaanii maqaa Adami Kadir akkasumas kan biroo maqaa Qaasimaa Qarshii jedhamuun fi kan biraa maqaa Faaxumaa Roobaa jedhamuun sobaan qophaa'e argameera jechuun kwt. 385(1)(b) jalatti himatamee jira.

Himannaas 6^{ffaa} himatamaa 1^{ffaa} irratti kwt. 692(1) irra darbuudhaan miidhamaa dhuunfaa biraa maqaan isaa ibsame gowwomsuudhaan mana jireenyaa siifan kennisiisa jechuun qarshii 20,000 gowwomsee fudhateera; himannaas 7^{ffaa}n himatamaa 1^{ffaa} irratti ta'ee kwt. 692(1) irra darbuudhaan bu'uruma armaan oliin miidhamaa biraa irratti yakka raawwatera; himannaas 8^{ffaa} hanga 13^{ffaa}tti kan jirus bu'uruma armaan oliitiin miidhamtoota adda addaa irratti raawwatamuu ibsuudhaan himatamtoota kana irratti himannaan dhiyaateera.

Ragaanis kan namaa fi ragaan sobaan qophaa'e jedhame hundi isaa dhiyaateera. Himatamtoonis gocha hin raawwanne balleessaa hin qabnu jechuun waan haalaniif M/M ragaadhaan qulqulleessee himatamtooti himanna muraasa irratti akka ofirraa ittisan ajajuun dhaga'ee waan irraa hin ittifheef murtii balleessummaa fi adabbii dabarseera. Dhimmichis MMWO Dhaddacha Bahaatti Ol'iyyannoон dhiyaatee murtii balleessummaa cimsuudhaan adabbiin fooyya'eefii dhaddacha gaafa 29/07/2008 gal mee 243010 irratti murtaa'eera.

Gaaffilee Marii

- a. Ragaan qabatamaan qoranna kana mirkaneessudhaaf poolisii qorataadhaan funaanamuu qabu isaan kam akka ta'an ibsaa?
- b. Dhimma kanaan wal qabatee jechi ragaa ogeessaa barbaachisaadha moo miti? Maaliif?

Boqonnaa Lamma

2.1. Maalummaa Ragaa Mallattoo Qubaa (Ashaaraa)

Seensa

Iddoo yakki itti raawwatame kamittuu ragaa qabatamaa hafuu danda'an keessaa inni tokko mallattoo qubaa akka ta'e ni amanama. Ragaan kunis bifaa addaatiin iddo yakkaa irratti hafuu kan danda'u yemmuu ta'u isaan kana keessayis haala dhokataa ta'eenii fi haala mul'achuu danda'uun akka ta'e ni amanama.

Mallatoon qubaa iddo yakkaatti haala kamiinuu haa argamuu, funaansa isaanii, qabiinsaa fi qoranna Isaanii ilaachisee jalqabaa hanga xumuraatti of eeggannoo taasifamuu qaban addaan baasanii hubachuun barbaachisaa ta'a.

Haaluma kanaan boqonnaa kana keessaatti maalummaa mallattoo qubaa, Qoodiinsa Mallattoo Qubaa (Classification of finger print), mallattoo qubaa iddo yakkaa irraa argachuu fi sassaabuu fi kkf ilaachisee bal'inaan kan ilaallaman ta'u.

Bu'uuruma kanaan xumura boqonnaa kanaa irraatti leenjifamtooni:-

- Maalummaa mallaattoo qubaa addaan baasanii ni ibsu,
- Gosootaa fi qoodiinsa mallattoo qubaa ni tarreessu.
- Qabiinsaa fi funaansa mallattoo qubaa iddo yakkaa ilaachisee of eeggannoo taasifamuu qabu ni hubatu,
- Mallatoon qubaa gahumsa yakka mirkaneessuudhaaf qabu ilaachisee hubannoo isaanii ni gabbifatu.

2.1.1. Ragaa Mallattoo Qubaa (finger prints evidence)

Qorannaak keessatti ragaalee qabatamaa iddo yakki itti raawwatamee, meeshaalle bu'aa yakkaa ta'an irraa argamuu danda'uu fi nama iddo yakkaa sanatti hirmaannaa qabu tokko addaan baasu keessatti ragaa gahee ol'aanaa qabuudha. Bu'uuruma kanaan dursinee Mallattoo qubaa jechuun maal jechuu akka ta'e hiikoo ogeessota adda addaatiin kennname haa ilaallu.

Fingerprints are a mirror images of the friction ridge skin of the palm, fingers and thumb.¹¹⁹ Gama biraatinis Finger print is An impression produced by the patterns of raised lines located on the tips of fingers and thumbs.¹²⁰

Mallatoon qubaa gocha yakkaa raawwatame tokko eenyuun akka raawwatame addaan baasuudhaaf ragaa faayidaa ol'aanaa qabuudha. Mallatoon qubaa iddo yakkaa irraa haala dhokataa ta'een argamuu fi sassaabamu nama yakka raawwate jedhamee shakkame addaan baasuudhaaf ragaa dandeessisuudha. Mallatoon qubaa uumama isaatiin amaloota adda addaa kan qabu yoo ta'u, isaan kana keessayis:

- a) **Mallatoon Qubaa Uumama Dhuunfaa Ofii Qabachuu Isaa (Fingerprint individuality¹²¹)**

¹¹⁹ Ronald F.Becker; Criminal Investigation, second Edition. . P. 118

¹²⁰

Mallattoon barruu qubaa namni tokko gadaamessa haadhaa keessaatti uumamee torbee kurnaffaa irraa jalqabee nama sana wajjiin guddachaa kan dhufuu fi amala dhuunfaa kan qabuudha¹²². Kunis haaluma qaamni dhala namaa guddachaa yookaan dabalaan dhufuu wajjiin guddachaa kan deemu malee amala jijiiramuu bifa kamiyyuu kan hin qabneedha. Amalli jijiiramuu mallattoo qubaa uumamuu kan danda'u qaamni barruun qubaa irratti argamu yoo gubate yookaan yoo muramee (tajaajilaan ala yoo ta'ee) fi namichi erga du'ee booda qaamni isaa yoo tortoreedha¹²³. Kana malees beektonni dhimma kana irratti hojjetan yemmuu ibsan: *No two fingers have yet been found that have identical characteristics. Finger print individuality is not dependent on age, size, gender or race*¹²⁴ ta'uu isaa ni mirkaneessu. Kana jechuunis mallattoon qubaa Umurii, saala, eenyummaa fi hanga guddina qaama namaa irratti kan hin hundoofnee fi amala dhuunfaa isaa kan qabu ta'ee, haala kamiinuu mallattoon qubaa nama lamaa wal-fakkaachuu kan hin dandeenye ta'uu isaati. Kanaanis wal qabatee seerrii mallattoo qubaa **Dactilos koppii** jedhamee beekkamu uumama mallattoo qubaa (asharaa) akka itti aanutti ibsee argama.

የእኔዎች ህግ/የከተማዎች፡-ቁጥር ክፍርክ የተወስኑ የከተማዎች ማለት ማት ለሆን ካር ማለት የጠት
 ማለያዎች እኩል ማለት ንዑስ፡ የከተማዎች ሁላት ቀይነት ደንብ ወጥቶች፡፡
 1. በአለም ገዢ የእኔዎች ለመ እኔዎች ክሌለው ለመ እኔዎች ደረሰኝ በፍጥም አይገኝም፡፡
 2. እኔዎች ክሌለት እኩለ ማት መያዙ እኩለ እኩለ መሙሉና አይለውም፡፡¹²⁵

kanas jechuun Ashaaraan qubaa nama tokko kan nama gara biraa wajjiin gonkumaa tokko hin ta'u. Ashaaraan nama tokkoo yeroo dhalatee kaasee hanga du'aati hin jijiramuu. Ashaaraan nama (mucaa) garaa haadha kessattii guyyaa 90-120 jidduutii akka uummamu saayinsiidhaan ni amanama.

b) Mallattoon Qubaa Kan Hin Jijiiramne Ta'uu Isaa (Finger print immutability)

Mallattoon qubaa dhalli namaa dhaloota isaa irraa kaasee hanga du'aatti amala isaa akkuma qabatetti (osoo hin jijiiramne) kan turuudha.¹²⁶ Harkii fi qubni namaa guddachaa akkuma dhufaniin mallattoon qubaas wajjiin bal'achaa fi guddachaa deema. Haa ta'u malee amalli

¹²¹ Miil jalee olii fuula 117

¹²² Miil jalee olii

¹²³ Miil jalee olii

¹²⁴ Miil jalee olii,

¹²⁵ Moojuulii leenjii qoranaa yakkaa teeknikaa yuunivaristii poolisii Itoophiyaa, 1997, kan hin maxanfamne, fuula 77.

¹²⁶ Miil jalee olii

dhuunfaa mallattoon qubaa qaban (ridge characteristics) hin jijiiraman. Kanas jechuun amaluma uumaman dursanii argatan sana akkuma qabatanitti babal'achaa deeman jechuudha.

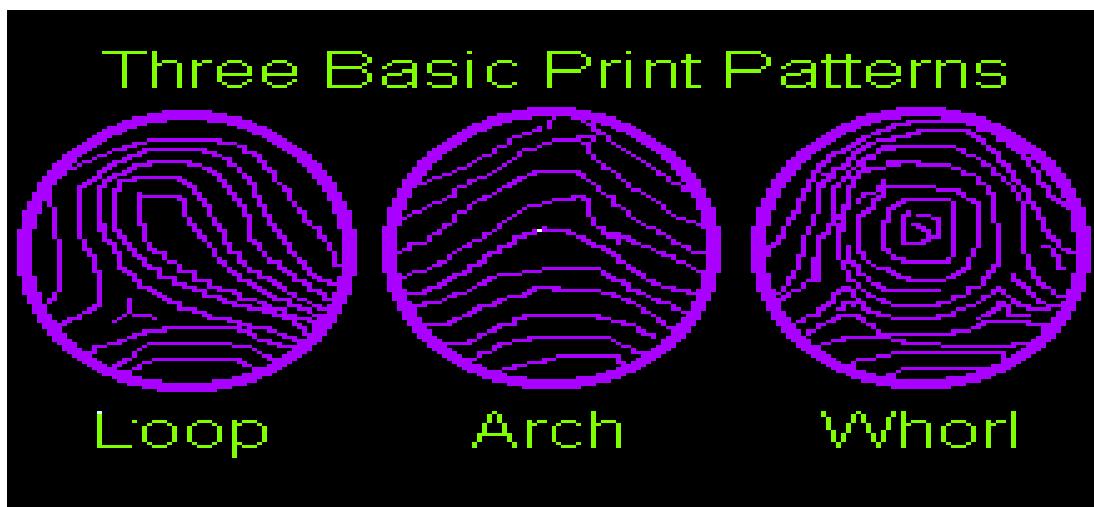
Barruun qubaa amaloota bu'uuraa uumamaan argatan kanniin irraa kan ka'een namni gocha yakkaatiin shakkame kamiyyuu iddooyakkaa yeroo seenu sanatti mi'ota tuqe irratti (fkn minjaala , balbala manaa, foddaa manaa, foddaa konkolaataa, meeshaalee biiroo keessatti tajajila biiroo adda addaatiif oolanii fi kkf) maxxansa barruu quba isaa dhiisee deemuun isaa waan hin oolleedha. Barruun qubaa haala kanaan iddooyakkaati uumamanii hafan kunniin ogeessaan fi sirnaan sakatta'amanii fi sassaabamanii ragaawan wal dorgomsiisadhaaf namoota shakkaman irraa fudhataman wajjiin ogeessan laaboratoori keessatti qoratamanii fi wal dorgomsiifamanii, addaa bahanii akkasumas hiikni itti kennamee yoo dhiyaatan sirna haqaa keessatti ragumaadhaf gahee ol'aanaa ta'e qaba

Kanaafuu asirratti wanti hubatamuu qabu ragaan mallattoo qubaa iddooyakkaati sirnaan eegamuu, sasaabamuu fi wal dorgomsiisaan isaas namoota shakkaman irraa fudhatamee saamsamee gara laaboratoori foorsikiittti yoo ergamee fi laaboratoori keessatti ogeessa gahumsa qabuun yoo xiinxalamee fi qoratame dhimma falmii keessa jiru sana mirkaneessudhaaf ragaa biroo wajjiin ta'ee gahee ol'aanaa akka qabaatu hubatamuu qaba.

2.1.2. Qoodiinsa Mallattoo Qubaa (Classification of finger print)

Mallattoon qubaa haala waliigalaa uumama isaa irratti hundaa'ee gosa saditti qoodamee argama. Isaanis ; loop (golboo), Arches (xiyoo) fi whorl (Giingoo) kan jedhamaniidha.¹²⁷

¹²⁷ . Ronald F.Becker; Criminal Investigation, second Edition. P-119.

Mallattoo qubaa haala kanaan qooduun kan barbaachiseef mallattoo iddo yakkaatii sasaabaman haala uumama isaanii kanaan addaan qoodanii qoranna laaboraatoori gageessudhaaf kan fayyadan waan ta'eef.

Mallattoo qubaatiin wal-qabatee qoranna laaboraatooriitti gageefamuuf bu'urri isaa iddo yakkaa fi haala sassaabbii ragaa kanaa irratti kan hundaa'u waan ta'eef, of-eegganno ol'aanaan kan barbaachisu ta'uun isaa hubatamuu qaba. Kunis, mallatoon qubaa haala adda addaatiin amala dafee baduu (iddoo itti uumame irraa yookaan iddo yakkaa irraa) waan qabuuf osoo hin tuttuqamnee fi haalleen adda addaa mallattoo qubaa kana iddo yakkaatii balleessuu danda'an (Fakkeenyaa; Rooba, bubbee hamaa daaraa makatee bubbisu, lolaa fi kan kana fakkaatan) osoo hin uumamne hatattamaan sasaabamuu qaba. Hanga funaanamuttis iddoodhuma jiru sanatti eegumsa ol'aanaa gochuufiin barbaachisaadha. Fakkeenyaa, waan golboo ta'een akka mallattoo kana hin tuqnetti of- eegganno gochuudhaan itti gonbisuudhaan bubbee hamaa fi rooba irraa dhorkuun ni danda'ama (akka haala iddo isaatti jechuudha).

2.1.3. Gosoota Mallattoo Qubaa Iddoo Yakkaatti Argamuu Danda'an

Mallatoon qubaa iddo yakki itti raawwatametti argamuu danda'an haala itti aanuun ibsamani argamu. *there are three distinct types of prints found at a crime scene and a fourth types used by police: (1) visible prints (2) plastic prints, (3) latent prints, and (4) inked impressions*¹²⁸ jedhamanii kan beekamaniidha. Isaan kanas akka itti aanutti ilaaludhaaf ni yaalla.

¹²⁸ Michael F-Brown, Criminal investigation: Law& practice second Edition, P. 101

- Mallattoo Qubaa Mul'atan (visible):-** Mallattoon qubaa bifaa kanaa kun iddooyakkaatti haalli itti uumamee hafuu danda'u qubni nama yakka raawwatee /iddoo yakkaa sana turee waantota dhangala'aa ta'an wajjiin tuttuqaan erga raawwatamee booda, quba waan dhangala'aa ta'an tuqe sanaan waan kan biroo yeroo tuqutti wanti (miini) quba isaatiin tuqe sun mallattoo qubaa nama sanaa waan tuqame sanarratti maxxanfamee hafuudha. Wantoonni dhangala'aa fi uumama mallattoo qubaa bifaa kanaatiif sababa ta'uu danda'an keessaa: halluu, reenjii, dhiiga fi kan kana fakkaatan ibsuun ni danda'ama¹²⁹.
- Mallattoo Qubaa Dhooqaa (Plastic prints):-** Mallattoon qubaa bifaa kanaa iddooyakkaatti uumamee hafuu kan danda'u qubni nama iddooyakkaa sana turee wantoota laaffaa (soft materials) kan akka saamunaa, simintoo jiidhaa, pilaastarii jiidhina qabu, yookaan daaraa fi kan kana fakkaatan tuquudhaan yookaan qabachuudhaan ta'a. Mallattoon qubaa haala kanaan uumaman kunniin mallattoo qubaa mirkaneessadhaaf shakkamtoota irraa fudhataman wajjiin wal-bira qabanii ilaaluun qorannaa laaboraatorii adeemsisuudhaaf gahee guddaa kan qabaniidha¹³⁰.
- Mallattoo qubaa dhokataa (Latent Prints):-** Mallattoon qubaa gosa kanaa iddooyakkaatti haalli itti uumamu danda'an dhalli namaa uumamaan dafqa maddisiisuun fi dibata uumamaa qaamaatiin (body perspiration & oils) yoo ta'u, mallattoon qubaa kunis ka'umsa dafqa namaa kanaan haala hin mul'anneen kan uumamu ta'a. Mallattoon qubaa kun waantoota dafqa namaa ofitti qabatanii hambisuu danda'an irratti uumamu danda'a. Isaan kana keessayis; daawwitee, foddaa, balbalaa, fi kan kana fakkaatan ibsuun ni danda'ama. Qorannaa keenya keessattis, iddooyakkaa mallattoon qubaa bifaa kanaa irratti hafuu danda'a jedhamee shakkamu sana akka mul'atu gochuudhaan (made visible) mallattoo qubaa ragaa ta'uu danda'u argachuun ni danda'ama¹³¹. Walumaagalatti, mallattoon qubaa kun kan uumamu umamaan dafqa maddisiisnu ykn dhangala'aadhan yoo ta'u kan uumamus dhokataa fi bifaa hin mul'anneenidha.

2.2. Mallattoo Qubaa Iddoo Yakkaatii Sakatta'uu fi Sassaabuu

¹²⁹ Miil jalee olii, fuula 102

¹³⁰ Miil jalee olii, fuula 103

¹³¹ Miil jalee olii, fuula 103

Mallattoon qubaa iddooyakkaatti haala itti argamuudanda'an ilaaluudhaaf yaalleejira. Kanumaan wal qabatee mallattoon qubaa haala itti argamuudanda'anii fi sassaabuu irratti of-eeggannoo taasifamuu qabu ilaaluun barbaachisaadha. Haaluma kanaan;

1. Mallattoo Qubaa Iddoo Yakkaatii Sakatta'uu fi Argachuu:- iddooyakkaatti mallattoo qubaa argamuudanda'an keessaa inni tokko mallattoo qubaa dhokataadha. Qorataan adeemsa qorannaaisaa keessatti iddooyakkaatii mallattoo qubaa dhokataa kana argachuudhaaf of-eeggannooodhaan sakatta'iins gaggeessuu qaba. Asi irratti wanti hubatamuu qabu, Mallattoon qubaa yakkoota eessatti raawwatamaniif argamuudanda'u?, fi yakkoota hunda irratti mallattoon qubaa ni argama moo hin argamu? kan jedhan dhimmoota xiyyefannaa argachuu qabaniidha.

Haaluma kanaan, qixa yookaan kallattii gara yakkaatti ittiin seename (yakkichi mana keessatti kan raawwatame yoo ta'e) meeshaalee mana yakki keessatti raawwatame keessa jiranii fi iddoowan mallattoon qubaa irratti uumamee hafuu danda'a jedhamanii shakkaman (Fakkeenyaaaf, minjaala, firijii, foddawan daawitee adda addaa qabanii fi kan kana fakkaatan) fi iddooyakkaaman sochii isaa keessatti tuttuquu danda'a jedhamee shakkamu, meeshaalee bu'aa yakkaata'an hunda isaa irratti of-eeggannooodhan sakatta'iinsa raawwachuuun barbaachisaadha.

2. Mallattoo Qubaa Iddoo Yakkaatti Argaman Guddisuu fi Funaanuu:- Mallattoon qubaa iddooyakkaatti argamu osoo hin sasaabbamin dura akka guddatuu fi mul'atu taasifamuu qaba. Mallattoo qubaa iddooyakkaatti argaman kanas haala lamaan guddisuun ni danda'ama isaanis:- *Daakuudhaan (daakuu mallattoo qubaa guddisuun)* *guddisuu fi Keemikaalaan*¹³² guddisuudhaan ta'uu danda'a. Haalota kana tokko tokkoon akka itti aanutii haa ilaallu.

A. Mallattoo qubaa iddooyakkaatti argame Daakuudhaan guddisuu:- tooftaan kun kan fayyadu mallattoo qubaa wanta qaawwa hin qabnee fi wantoota lassanamo irratti uumamanii argaman guddisuudhaaf kan fayyaduudha.¹³³ Haalli itti fayyadama isaatis: Daakuu mallattoo qubaa guddisu (finger print powders) jedhamu meeshaa mallattoon qubaa irratti ni argama jedhamee shakkamu sanarratti (magnetic wand) yookaan (buruushii rifeensa gaalaa irraa hojjetameen) mallattoo qubaa argamu akka guddatu gochuudhaaf burushidhaan fayyadamanii daakuu dhimma kanaaf tajaajilu kana itti facaasuu yookaan itti afuufu (dibuu miti). Iddoo

¹³² Miil jalee olii, fuula 101

¹³³ Hennery Lee, crime scene hand book, p 141.

mallattoon irratti ni argama jedhamee shakkamu sana sirriitti akka mul'atu godhuudhaf sababa jedhuun buruushidhaan riguun yookaan dibuun gonkumaa sirii miti.

Daakuu baay'ee fayyadamuu kan barbaachisu yoo ta'e, daddabalaanii fayyadamuu, irra deddeebisanii baay'inaan itti fayyadamuudha. Mallattoon qubaa haala kanaan yemmuu mul'atutti maastishii (hami'ee) mallattoo qubaa (Finger print tape) guddate sana irratti of-eeggannooodhaan maxxansuu. Yeroo kanatti qilleensi akka maastishicha jalan hin seenne of-eegannoos taasisuu.

Maastishi (hami'ee) iddo mallattoon qubaa itti uumame sana irratti maxxanfame sana of-eeggannoos kasudhaan mallattoon qubaa maastishichatti darbe sun gara meeshaa birootti akka darbu gochuudhaaf mastishicha waraqaa kaardii abbaa iinchii 3x5 ta'e tajaajila kanaaf oolu irratti deebisanii maxxansuudhaan dabarsuudha.¹³⁴

B. Mallattoo Qubaa Iddoo Yakkaatti Argame Keemikaalaan Guddisuu:-

Mallattoo iddo yakka keemikaalaan(*keemikaalota; Ayoodiinii, Niin hayidiriinii*¹³⁵, *siilivar naayitireetii fi supar-giluu*¹³⁶) kanniin jedhamaniin fayyadamanii guddisuun kan danda'amu mallattoon qubaa iddo yakkaatti argaman mi'oota/wantoota goggogaa yookaan iddo jiidha qabu yookaan iddo wanti dhangala'aan itti argamutti;akkasumas, waantota lassanamoo hin ta'inii fi qilleensa dabarsuu danda'an irratti mallattoo qubaa argamu guddisuudhaafis itti fayyadamuu ni danda'ama.

2.3. Faayyidaa Mallatoon Qubaa Qabu

¹³⁴Moojuu leenjii qorannaa teekinikaa, yunivarsitii poolisii Itoophiyaa ,1997, fuula 67, kan hin maxanfamne

¹³⁵Keemikaalli kun mallaattoo qubaa waraqatoota irratti argaman guddisuudhaaf bal'innaan hojiirra oola. Haallit fayyadama isaas, keemikaala amiinoo asiidii jedhamu wajjiin walitti makuudhaan erga kuramee (shake)meeshaalee mallaattoon qubaa irratti argaman sana keemikaala Niin hayidiriinii kana keessatti cuuphanii hatattamaan keessaa baasuudhaan, yeroodhuma sanatti meeshaa keemikaalicha keessatti cuuphame bahe sana qilleensaan akka goggogu erga ta'ee booda, hoo'ii fi jiidhiinsi akka hin tuqne gochuudhaan sassaabuudha. Mallatoon qubaa haala kanaan iddo yakka irraa sassaabbamanis halluu diiminee (pink) kan qabaniidha (Hennery Lee, crime scene hand book,p 141)

¹³⁶Keemikaalli kun mallaattoo qubaa iddo yakkaatti waantota roga adda addaa qaban, Fakkeenyaaaf, waantota akka pilaistikii, waantoota makaa sibiilaa qaban, qarruuraa fi kan kana fakkaatan irratti argaman guddisanii sassaabudhaaf jecha faayyidaa irraa kan ooluudha. Adeemsi mallattoo qubaa keemikaalaan guddisuun kan raawwatamu wanti mallatoon qubaa irratti argamu sun amala wantoota alaa gara meeshaa sanaatti dhufan dabarsuu kan qaban yoo ta'eedha. Fakkeenyaaaf. Waraqaa, kaartoonii fi muka hojiin isaa hin xumuramne fudhchuun ni danda'ama.Walumaa galatti sakatta'iinsa mallattoo qubaa iddo yakka ilaachisee hojiwwan hojjetaman akka itti aanutti cuunfamanii ilaalamuu ni danda'u.

Mallattoon qubaa iddooyakkaa irraa haala adda addaatiin argamuu fi funaanamu faayidaan inni qoranna keenyaaf qabu kanneen itti aananiidha. Eenyummaa nama du'ee addaan baasanii beekuuf, Yakkamtoota deddebi'anii yakka raawatani fi yeroo jalqabaaf yakka raawwatan addaan baasanii beekuuf, Nama tokko nama biraa irraa addaan baasuuf, Eenyummaa nama yakka raawwatee adda baasuuf, Gocha yakkaatiin alattis Ashaaraa waajjirolee Mootummaa fi dhuunfaa adda-addaa kessattii fayidaa guddaa qaba. Fkn, Baankii Kessatti, Mana qophessaattii, Hospitaala kutaa da'umsaa keessti tajaajila adda addaatiif ni gargaara.

Dhimma 8^{ffaa}

Dhimmi kun lakkofsa gal mee 109441 irratti mana murtii Waliigala Federaalaa Dhaddachaa Ijibbaataatti dhimma dhiyaateedha.

Ka'umsi dhimma kana himatamaan (Fayyisaa Maammoo) S.Y. bara 1997 bahe kwt 540 darbuun miidhamaa dhuunfaa Qunbii Badhaasaa ajjeeseera jedhamee himatamuun Mana murtii Ol'aanaa Federaalaatti dhiyaateera. Ragaan A/A 1^{ffaa} himatamaa fi miidhamaan walii wajjiin guyyaa sa'a 6:00 irratti magaalaa Sandaafaati gara finfinnee osoo deemaa jiranii arguu ibseera. Miidhamaan erga deemee booda kan hin deebine ta'u isaa ibseera. Booda sammuun isaa dullaan rukutamee bakkeedhaa akka argame ibseera. Achii booda torban lamaaf hospitaala minilik akka ciisaa tureefii manatti galee garuu dubbachuu akka hin dandeenye ibseera. Gaaffii Mallatoodhaan dhiyaateefin "himatamaatu si rukkutee?" jennaan "eeyyee" akka jedhee fii guyyaa shan booda du'u isaa ragaa bahameera.

Ragaan A/A 2^{ffaa} Obboleetti miidhamaa yoo taatu, himatamaan mana mucaa keen sitti argisiisa jechuun fuudhee Finfinnee akka deemeefii miidhamaan dhuunfa achii booda akka hin deebine ibsite. Ragaan A/A 4^{ffaa} miidhamaa dhuunfaa sammuun rukutamee bakkee ciisaa yogguu ture, dullaan lama isa bira akka ture ibsaniiru. Ragaan mana yaalaa himatamaan sababa rukuttaa irraan kan ka'e sombaa fi sammuun isaa miidhamee du'aaf akka isaa geessise ibseera.

Manni murtii ragaa faccisa himatamaa kan dhaga'e yoo ta'u, ragaan facisa dhihaatanis himatamaan guyya yakkii raawwate jedhametti iddooyakkaa turuu isaa ibseera. Manni murtii ragaa bitaa fi mirgaa madaalee himatamaa hidhaa wagga kudhaniitiin adabeera. Ol-iyyanno himatamaan gara mana murtii waliigalaatti fudhateen Manni murtii waliigala federaalaa dhimmicha ol-iyyanno ilaalee murtii jalaa cimseera.

Dhaddachii ijibbaataa mana murtii waliigala federaalaa ragaan A/A himatamaa irratti hin mirkaneessine jechuun bu'uura sdfy keww. 141tiin bilisa geggesseera. Bilisa bahuu himatamaaf dhaddachi kun akka sababaatti yoo ibsus miidhamaan dhuunfaa rukutame bakkee osoo ciisuu argamuu malee, ragaan namaa himatamaan gocha kana raawwachuu isa hin argine. Itti dabalees dullaa himataan dhuunfa ittiin rukutame jedhame illee qorannoo saayinsawaa ta'een himatamaan yakka kana raawwachuu hubachiisuu qaba ture kan jedhu dha.

Qabxii Marii

- a. Dhimma kanaan wal qabatee qorannaak yakkaa akka gaggeessitu dhimmichi osoo siif qajeelfamee ragaaleen qabatamaan qorannaak keetiin deeggartee dhiyeessitu maal maal akka ta'an bal'innaan ibsi?
- b. Miidhamaan iddo rukutamee kufetti uleen lama argamuu isaa dhimma kana keessatti ragaan dhiyaate ibsee jira. Akka qorataa dhimma kanaatti ulee argame kana irraa ragaan qabatamaan argamuu danda'an jettee shakkitu maal maal fa'i? tarkaanfiin ati fudhatu hoo maal ta'a?
- c. Abbaan alangaa fi qorataan poolisii ragaa barreeffamaa dhiyeessuu qaban hunda dhiyeessaniiru jettuu? Gaaffii 1^{ffa}a Eeyyee kan jettan yoo ta'e, dhimma kana shakkiin ala mana murtii hubachiisuuuf qorataan poolisii waan isaan gochuu qaban maali jettu?
- d. Dhimmoota kanaan wal qabsiisaatii muuxannoo qabdani fakkeenyaa ibsuudhaan irratti mari'adha.
- e. Sababni Dhaddachi Ijibbaataa murtii mana murtii waliigalaa Federaalaa ittiin diige akkamiin ilaaltu?

Boqonnaa Sadii

3.1. Xiinsammuu Shakkamaa

Seensa

Kaayyoon qorannaayakkaa nagaa fi tasgabbii biyya keenyaa mirkaneessuu akkuma jirutti ta'ee, mirga lammilee heera mootummaan eegumsa argatanii kabajsiisuu dha. Qorannoo wajjin wal-qabatee yeroo mirgi shakkamaa itti kabajamuu ykn itti sarbamu keessa tokko; yeroo qorataan poolisii xiinsammuu shakkamaa irraan miidhaa geessisu dha.

Xiinsammuu shakkamaa yammuu jedhamuu odeeffannoo xiinsammuu shakkamaa waliin wal qabatan kan akka ragaa sassaabuu, kurfeessuu fi qindeessuun qaama aangoo qabuuf dabarsuu of keessaan kan qabuu dha. Akkuma kana sababa maaliif shakkamaan yakka raawwate kan jedhu xiinxaluu dha. Innis karaa seerri fi heerri biyya keenyaa ajajuun odeeffannoo argaman akkaataa barbaachisummaa isaanitti addaan baasuu, walitti qabuu, eegumsaa gochuu fi xiinxalanii qaama ilaaluuf dabarsuudha.

Kutaa kana keessatti maalummaa xiinsammuu shakkamaa bifaa waliigalaatiin kaasnee kan ittii ilaalluu dha. Keessattuu maalummaa xiinsammuu shakkamaa irratti hubannoон jiru ogeessota qaamolee haqaa biratti gar gar ta'uu qofaa osoo hin taane gadi bu'aa dha shakkii jedhu waan jiruuf maalummaa isaa irraa eegaluun wanta sirrii dha. Maalummaa isaa yammuu ilaallutti bifaa waliigalaan qabxii muraasa adda baasuuf yaaliin ni taasifama. Kana irratti qabxiin hafan yoo jiraatan leenjifamtootni kaafamanii gabbachuu ni danda'u. As irratti qabxiin tuqamuu qabu maalummaa yaadichaa irraa eegala yoo jennu falaasama gadii fageenya qabu keessa seenna jechuu osoo hin taanee wantoota ogeessota qaamolee haqaaf barbaachisan qofa kan xiinxallu ta'a.

Akkaataa kanaan kan adeemu yoo ta'e kaayyo seera deemsaa falmii yakkaa galmaan ga'uun ni danda'ama. Galma yaadame biraan ga'uudhaaf immoo qorannoo hamayyaawaa geggeessuun dhimma filannoo hin qabnee dha. Sirna haqaa keenyaa fooyyessuu keessatti qorannoон xiinsammuu iddo ol'aanaa qaba. Qorannoон xiinsammuu bifaa qinda'aa ta'een kan deemu yoo ta'ee sirna haqaa biyya keenyaa irraa uummanni amantaa akka qabaatuu, sirnicha ariifataa, amanamaa fi haqa qabeessaa taasisuu keessaatti shoora ol'aanaa qaba.

Hima biraan, ragaa argachuu qofa osoo hin taane ragaa dhiyaatu bifa qinda'aa ta'ee fi haqa qabeessaa ta'een qaama aangoo qabutti dhiyeessanii murtii ariifachiisaa akka argatu gochuu keessatti faayidaa inni qabu ijoo ogummaan tilmaamuun nama hin rakkisu.

Boqonnaa kana jalqaba irratti maalummaa fi barbaachisummaan xiinsammuu shakkamaa kan ilaalamu ta'a. Itti dabalees Jettiilee Amaloota Yakkamaa akka waliigalaatti jiran ilaaluudhaan malee, gadii fageenyaan ykn falaasama gad-fageenyaan qabuun kan xiinxalamu miti. Gama biraan xiinsammuu shakkamaa qorachuu keessaatti akkuma kana ragaa dhimma kanan wal qabatee dhiyaatu bifa akkamiin poolisiin taa'ee abbaan alangaa mana murtiitti dhiyeessuu qaba kan jedhu kan ilaalamu ta'a.

As keessatti abbaan alangaa fi poolisiin haala akkamiin xiinsammuu shakkamaa qoratuu kan jedhus ni ilaalamu. Gama biraan manneen murtiis ga'umsa shakkamaa dhaddacha irratti yeroo akkamii fi yoom madaaluu qabu kan jedhus akka waliigalaatti ni ilaalla. Xumura boqonnaa kanaa irratti leenjifamtootni dhimmoota gurguddaa armaan gadii irratti hubannoo ni argatu jedhame yaadama.

- Yaad-rimeen xiinsammuu shakkamaa irratti hubannoo waliigalaa ni argatu
- Barbaachisummaa xiin sammuu ni hubatu
- Xiinsammuu shakkamaa fi gahee qaamolee haqaa ni hubatu
- Jettiilee Amaloota Yakkamaa irratti hubannoo qaban ni gabbifatu

3.1.1. Maalummaa fi Barbaachisummaa Xiin-Sammuu Shakkamaa

Maalummaa fi barbaachiisummaa isaa ilaaluun dura hiikaa isaanii tokko tokkoon ilaaluun hubbannoo walii galaa qabaachuuf murteessaa dha.

Psychology is the study of mind and behavior. It is an academic discipline and an applied science which seeks to understand individuals and groups by establishing general principles and researching specific cases.

Hima armaan olii irraa akka hubbannuti xiinsammuu jechuun kan waa'ee sammuu fi amala namoota hubachuuf ykn beekuuf qorannoo geggeeffamuu dha. Damee barnoota qajeeltoo waliigala tokko hundeessuun waa'ee sammuu fi amala namoota qoratudha.

Jechi "criminology" jedhamu dikishiinarii webster jedhamuun:- *the scientific study of crime as a social phenomenon, of criminals and of penal treatment*¹³⁷ jechuun ibsee jira. Gama biraatiin hayyuun Sheley jedhamuu tokkos jecha *crimology* jedhu kana "scientific study of crimes as a social phenomenon"¹³⁸ jechuun ibsa.

Hima armaan olii yemmuu ilaallu kiriminooloojiin damee barnoota saayinsii ta'ee, yakka akka taa'umsa hawaasaatti mala saayinsaawaa ta'een kan qoratuu dha. Kiriminooloojiin damee barnootaa saayinsii ta'ee yakka kallattii jiruuf jirenyaa hawaasaatiin wal qabsiisee qorachuu, ka'umsaa fi miidhaa yakkii hawaasaa irratti fidu danda'uu qorachuu, akkasumas haalaakkamiin yakka to'achuun(prevent) akka danda'amu waliin wal qabsiisee qorachuun kallattii furmataa kan akeekuu dha.

Xiin-sammuu shakkamaa(criminal psychology) hiika armaan olii waliin haa ilaaluu. Biyyoota addaa addaa keessaatti hiikaa garaa garaa qaba. Hayyuun Biyyaa Uk tokko akkas jechuun hiikeera. Inniis:

*Criminal psychologists in the UK defined it as 'that branch of applied psychology which is concerned with the collection, examination and presentation of evidence for judicial purposes.'¹³⁹ A leading American psychologist has gone some way to provide this. He described criminal psychology as 'any application of psychological knowledge or methods to a task faced by the legal system.'*¹⁴⁰

Xiinsammuu shakkamaa (**criminal psychology**) jechuun walitti dhufeenya (interaction) xiinsammuu, kiriminooloojii fi sirna haqa yakkaa jechuu dha. Xiinsammuin shakkamaa kun waa'ee ka'umsa yakkaa fi amaloota yakkamaa kan qoratuu dha. Manni murtii erga murtii kennee booda akkaataa itti amalli himatamaa fooyya'uu danda'uu irratti dhimmoota hojjetaman kan qoratuu dha. Qorannoo ykn falmii dhaddachaa keessaatti xiinsammuin himatamaa dhaddachaaf ykn falmii dhaddachaaf gahumsa qabaachuu fi dhiisuu isaa kan xiinxalamudha.

¹³⁷ <http://www.Merriam-webster.Com/dictionary/criminology>.

¹³⁸ MEGAN MOORE ; Psychological Theories of Crimeand Delinquency; School of Social Welfare, University of California at Berkeley, Berkeley, California, USA

¹³⁹ R H Bull, Charlotte Bilby, Criminal psychology: a beginner's guide, 2006,p.2

¹⁴⁰ Miil Jalee olii

Yaada ogeessota armaan olii irra akkuma hubannu xiinsammuun shakkamaa (criminal psychology) sirna haqaatiif barbaachiisummaan inni qabu wal nama hin gaafachiisu. Yakkoota raawwataman qorachuuf qofa osoo hin taane yakki osoo hin raawwatamin dursa namoota yakka raawwachuuf yaalii irra jiran to'anno jala oolchuuf iddo ol'aana qaba. Qorannoo poolisii keessatti namoota shakkamanii fi ragoota gaaffii addaa addaa gaafachudhaan haqaa bira ga'uuf xiinsammuu shakkamaa qorachuun hedduu murteessaa dha.

Walumaa galatti xiinsammuu shakkamaa jechuun waa'ee shakkamaa sanaa yakkaa dalagameen wal qabsiisanii qorachuu, ibsuu, taatewwan adda addaa seeraa waliin maalummaa, eenyummaa fi seenaa jirenyaa isaa xiinxaluudhaan qaama aangoo qabuuf dhiyeessuu jechuudha. Kun kan raawwatamu adeemsa saayinsaawaa ta'een ragaalee jiran funaanuu, kurfeessuu, qindeessuu fi qaama aangoo qabuuf dhiyeessuu dha. Hima biraatiin xiinsammuu shakkamaa irraa ka'uun shakkamaan: akkamiin, eessaatti, yoomii fi sababaa maaliif yakka raawwate kan jedhu bifaa saayinsaawaa ta'een hubachuun ni danda'ama.

Qabxii Marii

- A. Adeemsa qorannoo yakka keessatti shakkamaan qorannoof qophaa'a miti(gahumsa hin qabu) jechuun qorataan poolisii qorannoo addaan kutuu ni danda'aa?
- B. Nama yakka raawwate tokko xiinsammuu isaa irra maal maal dubbisuu dandeenyaa?
Muuxannoo qabdan waliin kaasa irratti mari'adha.

3.1.2. Ga'umsa dhaddachaa fuula dura dhaabachuu shakkamaa(Competency to stand trial)

Abbaan Alangaa fi poolisiin sadarkaa qorannoo yakkaatti waa'ee xiinsammuu shakkamaa gahumsa isaa mirkanoeffachuu qaba. Al tokko tokko sababa adda addaan osoo hin qulqulleessin darbuu danda'u. Manni murtii guyyaa dhaga'a dhimmatti eenyummaa himatamaa ququlleessuu qaba. Kunis waa'ee xiinsammuu shakkamaa qulqulleessuu ni dabalata. Bu'uruma SDFY 130 tiin mormiin sadarkaa duraa osoo hin dhiyaatin manni murtii ga'umsa himatamaa irratti shakkii kan qabu yoo ta'e ogeessa xiinsammutiin akka qulqulla'u ajaju qaba.

Hima biraan manni murtii xiinsammuun himatamaa rakkoo qabaachuu fi dhiisuun isaa ogeessaan qulqulla'ee akka dhiyaatu ajaja kenna. Sababni kun osoo jiruu manni murtii bira darbuu akka hin qabne seerri ifatti kaa'era.

Qajeeltoo dhagaha dhimma keessaa tokko falmiin mana murtii keessatti geggeeffamu madaalawaa(fair trial) ta'uu akka qabuu dha.

Deemsa dhagaha dhimma yakka madaalawaa gochuu jechuun mirgoota himatamaan achi keessatti qabu hunda kan ilaaluu dha. Kunis mirgicha keessaa tokkollee sarbamee jennaan adeemsichi madaalawaa ta'u isaa gaaffi keessaa galcha. Shakkamaan dhaddachaa irraa dhaabbatu tokko mirga isaa heeraa mootummaa keewwataa 20 fi seerota idila addunyaa keessatti barreeffamee jiru hundaa hojjiirra oolchuuf xiinsammuun (psychological) gahumsa qabaachuu qaba. Shakkamaan Sammuun isaa gahumsa kan qabu yoo ta'e mirga isaa itti gargaaramuu danda'a yaadama jedhu irraa ka'a.

Shakkamaan tokko yeroo yakka raawwate ykn dalage jedhametti nama fayyaa ykn itti gaafatamummaa qabu (responsible) ta'uu danda'a. Garuu, yogguu dhaddachatti falmiif dhiyaatu dhaddacha dura dhaabbatee falmuuf gahumsa dhabuu danda'a. Keessattuu seerri biyya keenyaa kallattii kanaan maal jedhu kan jedhus falmisiisaa dha. Qabxii kana gad-fageenyaan ilaaluuf daangaa moojulii keenyaa ala waan ta'eef keessaa hin seenu.

Gaaffiilee Marii

1. Gahumsa shakkamaa beekuun dura qorannoo geggeessuun ni danda'amaa? Eeyyee yoo jennee qorataan poolisiiakkamiin qorachiisaa?
2. Gaaffii 1^{ffa}a Eeyyee kan jennu yoo ta'e, shakkamaan hanga kana eessa tura?
3. Shakkamaan gahumsa (competence to stand trial) hin qabu yoo ta'e, galmeen akkam ta'a? Yeroodhaaf moo dhaabbataan adda cita?

3.2. Jettiilee Amaloota Yakkamaa (Theories of Criminal Behavior)

Amala namoota gocha yakkaa irratti hirmaatanii ilaachisee jettiilee adda addaatu jira isaan kana keessaa muraasa isaanii akka itti aanutti ilaalla.

3.2.1. Jettiilee filannoo sababa irratti hundaa'e (Rational Choice Theory)

Ogeessonni waa'ee namoota yakka raawwatanii qoratan akka ibsanitti "choice theory"n jettiilee hedduu keessaa jettiilee namoonni maaliif yakka akka raawwatan sababa isaa ibsuu danda'u fi fudhatama qabu akka ta'etti fudhatu.¹⁴¹ Jettiileen kun yakkamaan tokko gochaa yakkaa keessatti kan hirmaatuuf guutummaan guututti sababa mataa ofii danda'e waan qabuufi jedhe amana.¹⁴² Yakkamaan tokko yakka raawwachuudhaaf sababni inni irratti hundaa'u fedha dhuunfaa adda addaa kanneen akka: hammeenyummaa, gadoo (haaloo), fedha dhuunfaa, aarii, sagaagalummaa (lust), inaaffaa(waanyoo), of tuulummaa(vanity) ta'uu akka danda'an ibsu.¹⁴³ Yakkamaan kun yakka jedhame raawwachuun dura faayidaa (likely benefit) fi miidhaa(potential disadvantage) isaa ni tilmaama. Yakkamtootni kun yakka raawwachuu qofa osoo hin taane yakka raawwachuuuf yammuu filatan yakkicha haala akkamiin akka raawwatan akkasumas eessatti akka raawwatan ni karoorsu.

Dabalataanis jettiilee kana keessatti moodelli amala yakkamtootaan hordofamanii sadii(3) akka jiran ni amanamu.¹⁴⁴ Isaaniis:- Rational-actor (raawwataa sababa qabeessa ta'e), predestined actor(raawwataa dursee murteeffate), fi victimized actor (raawwataa miidhama yakkaa) kan jedhamanii dha.¹⁴⁵

3.2.1.1. yakka raawwataa sababa qabeessa ta'e (Rational-actor)

Akka yaada kanaatti namoonni gocha yakkaa keessatti hirmaatan yakka raawwachuu akka filannootti fudhachuudhaan gochicha kan raawwatan ta'a. Gama biraatiin akka amantaa yaada kanaatti namootni yakka raawwachuu akka filannootti fudhatanii raawwii yakkaa keessatti akka hin hirmaannee fi gocha yakkaa hir'isuun kan danda'amu adabbii yakkamtootaa dabaluudhaan akka ta'etti amana.¹⁴⁶

¹⁴¹ Andrews, D., & Bonta, J. (2003). *The Psychology of Criminal Conduct*. 3rd edn. Cincinnati, OH: Anderson. An assertive view of the role of psychology in explaining crime, particularly good on risk assessment and intervention.

¹⁴² Miiljalee olii

¹⁴³ Miil jalee olii

¹⁴⁴ Miil jalee olii

¹⁴⁵ Miil jalee olii

¹⁴⁶ Miil jalee olii

-
- Gaaffii:* 1. Akka yaada kanaatti namoonni gocha yakkaa keessatti filannoodhaan akka seenan wantootni isaan dandeessisan maal maal jettanii yaaddu?
3. Namoonni haala kanaan gocha yakkaa keessatti akka hin hirmaanne ykn yakka raawwachuu filanno taasifatanii akka yakka hin raawwanneef gama qaamolee haqaa fi hawaasaatiin maaltu hojjetamuu qaba jettu?
4. Adabbii yakkamtootaa dabaluudhaan gocha yakkaa hir'isuun ni danda'amaa? Akkamitti? Falli biroo furmaata ta'uu danda'a jettanii yaaddan jiraat? Yoo jiraate kaasudhaan irratti mar'adha?
5. Yaadni kun kaayyoo seera yakka keenyaa waliin ni adeema jettuu?
-

3.2.1.2. yakka raawwachuuf nama dursee murteefate (The predestined actor)

Akka yaada kanaatti yakkamtootni miira ofii fi naannoo isaanii to'achuu waan hin dandeenyeef gocha yakkaa keessa akka seenan isaan taasisa jechuudhaan ka'a. Kanaafuu akka jettiilee kanaatti rakkoo kana hiikuun kan danda'amu haala hawaasummaa, naannoo fi xiinsammuu namootaa jijiiruun akka ta'e amana. Walumaagalatti gocha yakkaa keessatti hirmaachuun carraa uumamuu gocha kanaaf namoota yakka raawwataniin osoo hin taane, haala qabatamaa namoota gara raawwii yakkaatti geessan irraa kan ka'een ta'uun isaa hubatamee dhimmoota akkasii irratti hojjechuudhaan namoonni gocha yakkaatiif akka hin saaxilamne gochuun barbaachisaa dha.

- Gaaffii:* 1. Namoonni daandii irra bulanii fi irra deddebi'anii yakka raawwatan miira isaanii waan to'achuu hin dandenyeef yakka raawwatu jechuun ni danda'amaa? Ni danda'ama yoo ta'e akkamitti?
2. Namoonni gocha yakkaa keessatti akka hin hirmaanne taasisuudhaaf naannoo isaanii akka to'atan taasisuun fala ta'ee argamuu ni danda'aa? akka yaada kanaatti kun akkamitti hojjiirra ooluu danda'a jettu?
3. Adeemsa qorannaa fi himanna keessatti namni yakkaan shakkamee dhiyaate tokko yakka raawwachuu isaa dursanii murteessuudhaan dhimmicha ilaaluun ni deemsisaa? Maaliif? Bu'uura seeraa wajjiin kaasuun irratti mar'adhaa?
-

3.2.1.3. Miidhaan waan irra gahee nama yakka raawwate (The victimized actor)

Yaadni kun yakki bu'aa nama yakka raawwatuu ta'ee sababni isaas namni yakka raawwatu, hawaasa wal-qixxummaa hin qabne keessa jiraachuu isaa irraa kan ka'ee fi sababa jireenyi wal qixa hin taaneef; jiruuf miidhamaa ta'uu isaa irraa kan ka'een gocha kanaaf kan saxilame akka

ta'etti fudhata. Kanaafuu akkaataa jettilee kanaatiin gochi yakkaa to'atamuu kan danda'u seerota jiran ykn dursanii hojiirra oolan jijiiruu fi kanneen jijiiraman hojiirraa oolchuudhaan akka ta'etti amana.

Gaaffii:- 1. yaad-rimee jettilee kanaatti ni amantuu? Maaliif?

2. *Akka yaada kanaatti naannoo namoonni badhaadhina qabani fi jirenyaan wal qixa ta'an keessa jiraatanitti yakki raawwatamuu hin danda'u jechuuu dhaa? Sababni isaa haa ibsamu.*
 3. *Namni gocha yakkaatiin miidhame hundi yeroo hundaa gocha yakkaa keessatti ni hirmaata jettanii yaadduu? Akkamitti?*
-

3.3. Jettilee Namooma fi Yakkaa (Theory of Personality and Crime)

Jettileen kun akka jedhutti amalli shakkamaa bu'aa haala naannoo fi miira dhuunfaa isaa jidduu jiru irraa kan maddu akka ta'edha. Jettilen kunis yeroo hamayyoominaa kana keessatti kan fudhatamu ta'ee hin argamu. Garuu adeemsa sirna haqaa keessatti haalonni kuniin amala shakkamaa tokkoo ittiin ilaaludhaaf wantoota dandeessisan ta'ee fudhatamuu danda'a.

3.4. Birminyi Ykn Qabata Ragaa Ijaa(Eye witness Memory)

Birminyiin ragaa ijaa Dandeetti fi dogoggora dhala namaa qorannoo xiinsammuu namaa qorachuuf taasifamu keessatti sadarkaa duraa kan fudhatu ta'a.¹⁴⁷ birminyiin ykn qabatamaan sammuu namaa hojiirraa haalli inni itti oolu moodeelota addaa addaa keessa darbuu dhaan ta'a. Kunis sadarkaa birminyi sadiin ibsamuu danda'a.

1. Odeeffannoo haaraa argachuu Acquisition (when memories are formed)
2. Odefannoo argame sammuu keessa tursuu Retention (holding them in storage)
3. Odeffannoo kuufame baasanii ibsuu Retrieval (fetching them from storage)

Birminyi ykn qabatamaan sammuu namaa jettilee kana irratti hundaa'anii kan ilaalamta'anillee, jecha ragaa ijaa qabxiilee kanneenii irratti hunda'anii ilaaluun barbaachisaa ta'a. Qorannoowwaan addaa akka agarsiisanitti sirrummaa ragaa ijaa kana irratti hundaa'udhaan mudannoo gocha yakka jalqaba raawwatame irratti ta'a sadarkaan kunis "acquisition"

¹⁴⁷ Miil jalee olii.

jedhamuudha. Yeroon gocha itti arganii fi gocha argan sana deebisanii itti yaadatan jidduu jiru “retention” kan jedhamuu yoo ta’u dhuma irraatti gocha raawwatame irratti jecha ragummaa isaanii yeroon itti kennan “retreival” jedhamuun ibsama. Qorattonni dhimma kana irratti hojjetan yeroo dheeraadhaaf wantoota jijiirama birminyitiif hirmaannaa qaban jedhanii addaan baasan keessaa jijiirama hawaasaa isaaniis haalojii (status) jecha fuutotaa; Jijiirama haalaa isaanis:- akaakuu yakka raawwatamee; Jijiirama nama dhuunfaa isaanis:- umurii ragaa, haala fayyaa isaa fi Jijiirama jecha fuudhaan wal qabatan ta’ee, kunis akaakuu gaaffii dhiyaatanii fi haala itti dhiyaatanii irraatti kan hundaa’an akka ta’e amanama.¹⁴⁸ Itti aansuudhaan sadarkaa birminyii ykn qabantaa oliitti ibsamaniit haala itti aanuun ilaaludhaaf yaalla.

1. Odeeffanno haaraa argachuuf (Acquisition):- Ogeessonni ykn qorattoonni dhimmaa kana irratti hojjetanii bu’aa gochii yakkaa tokko uumuu danda’u irratti xiyyeffanna kenu. Fkn. Ragaan ijaa tokko yakka sammuu namaa iratti jeequmsa uumu fi hin uumne jidduutti akkaataan isaan dhimmicha itti hubatan wal-fakkachuu danda’aa? Yaaliwwan qo’ataman akka mul’isutti yakki tokko raawwatamuu isaa viidiyoodhaan erga waraabamee booda namni dhimmicha ilaalee fi iddo yakki raawwatametti qaamaan argamee namni gocha yakkaa wal-fakkaatu arge haalli dhimmicha itti qabatuu fi yaadatu garaagarummaa kan qabuu dha. namni qaamaan gocha yakkaa sanaa arge sirrummaan yaadachuun isaa kan isa viidiyoo argee irra akka caalu qo’annaan adda baasee agarsiisa.¹⁴⁹ Dhimma kana irratti wanti hubatamuu qabu, gochi yakkaa raawwiin isaa sammuu namaa irratti jeequmsa cimaa uumu yommuu raawwatamu ragaan arge dhimmicha irratti sababa raawwataman irra wanta gochichi ittiin raawwatame irratti qofa dhiphisee xiyyefachuu danda’aa. kana jechuun xiyyefanaan ragaa sanaa kan ta’u haala raawwii, sababaa fi qunamitii gocha yakkaa jidduu jiru irratti osoo hin taane, akkaataa namni gocha yakkaa raawwate sun yakkicha itti raawwatetti dhiphisee hubachuu danda’aa.¹⁵⁰ kunis haala waliigala rawwii yakkichaa irratti osoo hin taane uffannaan shakkamaa waan fakkaatu irratti qofa kan murtaa’e ta’uu danda’aa. kanaaf ragaan kun amanamummaan birminyii isaa hanga tokko bu’aa gad-aanaa ta’e kan qabu ta’aa jechuu dha.¹⁵¹ Gochi kan raawwatame meeshaa waraanaatiin yoo ta’e xiyyeffannaan ragaa kan ta’u meeshaa waraanaa sana qofa irratti malee haala waliigala raawwii yakkichaa fi quunnamtii raawwii yakki sun meeshaa waraanaa waliin qaban irraatti hin ta’uu jechuu dha.

¹⁴⁸ Goodaman 1999

¹⁴⁹ Forensic Psychology

¹⁵⁰ Miil jalee olii

¹⁵¹ Clive R.Hollin; Psychology and crime :An introduction to criminological psychology London and New York.

Kanaafuu wanti barbaachisaan as irratti hubatamuu qabu, wantoota birminyii ragaa ijaa irratti dhiibbaa uumuu danda'an keessaa akaakuu yakka raawwatamee dhimmaa tokko ta'uu akka danda'uu ibsuu isaati. Walumaagalaan ragaan ijaa tokko odeeffannoo jalqaba argatee birminyii isaatti fudhatu murteessaa dha.

Sababni isaas ragaan sun jechi ragummaa inni kenu kan hundaa'u wanta jalqaba argee birminyii isaa keessatti qabatee tursiifate sana baasee kan kennuu waan ta'eefii dha. Kana malees waan sammuu ykn birminyii isaa keessaa hin jirre baasee kennuu waan hin dandeenyefii jechuu dha.

2. Odeeffannoo argatan tursiisuu (Retention) sadarkaa odeeffannoo tursiisuu keessatti birminyiin namaa dhiibbaa addaa-addaatiif saaxilamuu danda'a. Isaan keessas: ragaalee biroo wajjin dhimmicha irratti mari'achuu, dhimmichi miidiyaalee adda addaa irratti dhihaachuu isaatiin yaada kennaman jalatti kufuu fi kkf irraa ka'uudhaan birminyiin nmaa dandeettiin dhimmicha yaadachuudhaaf qabu hir'achuu danda'a. kanaafuu dhimma ragaan ijaa jecha ragummaa isaa itti kenu irratti yeroon inni dhimma sana beekee ykn argee, odeeffannoo itti argatee fi dhimmicha irratti jecha ragummaa itti kenu gidduu jiru tilmaama keessa galuu qaba.

Qorannoo hedduun akka agarsiisanitti sirna ragaa ijaa addaan baasuudhaaf garaagarummaan yeroo gidduu jiru murteessaa akka ta'eedha. Fakkeenyaaf raawwii yakkaa booda yeroon jiran guyyoota gabaabaa 3-5 fi guyyoota dheeraa hanga ji'a 5 fudhachuudhaan yemmuu xiinxalaman, haala nama dinqisiisuun yeroo guyyoota 3-5 keessatti dhimmoota jiran addaan baasuu dhaaf ragaan ijaa sirrummaan isaa ol'aanaa yoo ta'u, kan ji'a 5 garuu dhimmicha addaan baasuudhaaf sababni ragaa ijaa kan dabalaan deemu ta'ee argamee jira.¹⁵² rakkoon kun garaagartee sa'aa 12 fi 24 gidduutis uumamuu akka danda'uu fi dhugaa fi sobni uumamuu danda'us garaa-garummaa akka qabaatu mirkanaa'ee jira.¹⁵³

3. Odeefanno argatan baasanii ibsuu (Retrieval):- Dhuma irratti sadarkaa odeeffannoo birminyii keessa jiru baasanii ibsuu keessatti dhimmoota nama irratti dhiibbaa uumuu danda'an keessaa kanneen akka: Tooftaa jechaa ittiin fuudhan, Tooftaa ragaan sun dhimmicha akka yaadatu ittiin gargaaruu(Fkn,Fakkii dhimmichaa fi ragaawwaan qabatamaa biroo) fi k.k.f ta'uu danda'u.

¹⁵² Miil jalee olii

¹⁵³ Miil jalee olii.

Qorannoowwan tokko tokko akka agarsiisanitti gaaffilee qajeloo fi jechoonni Abshaalummaa ykn gamnummaa irratti hunda'anii dhiyaatan jecha ragaa irratti dhiibbaa uumuu danda'u.¹⁵⁴ kanaafuu namoonni jecha ragummaa kennan birminyii isaanii keessati odeeffannoon tursiisanii qaban jiraatullee sababa gaaffii keenyaatiin deebii sirrii hin taane haalli itti kennan jiraachuu waan danda'uuf kana irrattis xiyyefannaan hojjechuun barbaachisaa ta'a.

Dhimma 9^{ffaa}

Dhimmi kun lakkofsa gal mee 12354 irratti Mana Murtii Ol'anaa Godina Addaa Oromiyaa Naannawaa Finfinnee tti dhiyaateedha

Himanna murtii kanaaf ka'umsa kan ta'e himanna lakk WHGAONF-02/QY/5777/07 ta'e A/A GAONF gaafa 12/01/07 barreessuun dhiyeesse yoo ta'u , qabiyyee isaas, himaatamtuun seera yakkaa bara 1996 keewwaata 539(1)(A) irraa darbuudhana nama ajjeessuuf yaaddee gaafa 06/12/06 tilmaamaan halkan keessaa sa'aatii 6:00 yammuu ta'utti Bul/Magaalaa burraayyuu ganda lakkuu kattaa iddo addaa kuulee jedhaamuun beekamu mana keessaa jiraattutti intala ishee **Maqidas Malkaamuu** jedhamtu daa'ima umuriin ishee waggaa Afur (4) ta'e sababa nyaata naaf kenni jettii fi waan xiqqaaf guddaan boochee na rakkisti jedhu irraa ka'uudhaan dursa ajjeessuuf yaaddee osoo isheen rafaa jirtuu siree irraa lafatti gadbuustee billaadhaan morma ishee irra qaltee gara jabeenyaan waan ajjeesteef yakka ajjeechaa cimaa lubbuu namaa irratti rawwatteen himatamtee jiriti kan jedhuudha.

Gaaffii Marii

- a. Dhimma kana qulqulleessitee seeratti dhiyeessudhaaf ragaaleen qabatamaan qoranna keetiin deeggaramtee funaantuu fi qorannoo fooransikiitiif erguu qabdu tokkoon ibsi?
- b. Ragaa wal madaalchisaa ragaalee funaanteef si fayyadu hoo eessaa akka argattu adda baasudhaan ibsi?
- c. Shakkamaa gocha yakkaa kana raawwateen wal qabatee tarkaanifiin biroo ati fudhachuu qabaattu yoo jiraate ibsi?

¹⁵⁴ The Psychology of Criminal Behavior: Theories from Past to Present Arista B. Dechant Fort Hays State University, Kansas

Dhimma 10^{ffaa}

Dhimmi kun lakkoofsa gal mee 13492 irratti Mana Murtii Ol'anaa Godina Addaa Oromiyaa Naannawaa Finfinnee tti dhiyaateedha.

Ka'umsii himanna kanaa himata AA Gaafa 20/01/2008 barreesse dhiiyeese yoo ta'u, qabiyyeen isaas, himatamaan seera yakkaa bara 1996 ba'e kew.696(C) darbuun gaafa 19/07/2000 irraa egale haanga gaafa 23/11/2000 dura ta'aa waldaa barsisoota aanaa sabbataa Awaas ta'e hoojjechaa erga ture booda gaafa 23/11/2000 irraa egalee sabbaba mannii barumsaa innii idileedhaan keessaattii hojjatuu aanaa sabbataa Awaas irraa garaa Bul.magaala sabbataa jala galef gahee hojii dura ta'aa waldichaa irraa bu'ee YKN dhisee osoo jiru badhaadhina isaaf hi malee argachuuf YKN nama birof argamsisuuf yaadee akka aangoo dura ta'aa waldichaa qabutti fakkeesse xalayootaa adda addaa gaafa 02/12/2000 barreeffamee Lakk .W/B/A/S/A 174/2000 ta'e qarshii 1572 akka kaffalamu ajaje ,xalayaa gaafa 07/02/2001 barreeffamee lakk. W/B/A/S/A 178/2001 ta'e qarshii 1578 akka kaafalamu ajaje, xalayaa gaafa 11/03/2001 barreeffamee lakk W/B/A/S/A 189/2001 ta'e qarshii 1622 akka kaffalamuu ajaje ,xalayaa gaafa 10/04/2001 barreefamee lakk. W/B/A/S/A 193/2001 tae qarshii 1606 akka kaffalmu ajaje, xalayaa gaafa 06/05/2001 barreefamee lakk. W/B/A/S/A 201/2001 tae qarshii 1597 akka kaffalmu ajaje, xalayaa gaafa 03/06/2001 barreeffamee lakk W/B/A/S/A 2006/2001 ta'e qarshii 1572 akka kaffalmu ajaje, xalayaa gaafa 09/07/2001 barreeffamee lakk W/B/A/S/A 206/2001 tae qarshii 1620 akka kaffalamu ajaje,akkasumas xalayaa gaafa 06/08/2001 lakk W/B/A/S/A 214/2001 taen qarshii 1594 akka kaffalamu waajira maallaqaa fi misoomaa dinagdee aanaa sabbataa awaasiif barreefaman irratti mallatessee waajiricha dogongorsiisuudhaan maqaa shakkamaa yeerof haarkii isaa hin qabamne **Damilee Abashushee** jedhaamuun mallaqaa waldaa barsisota aanaa sabbataa awaas tae dimshaasha qarshii 12761 wajjira mallaqaaf misooma diingdee aanaa sabbata awaas irraa akka ba'u waan taasiiseef yakkaa goowomsuu cimaa raawwateen himatamera jedhu dha.

Gaaffilee Marii

- Dhimma dhiyaate kana keessatti ragaalee qorannoo foorsikiitiin qoratamuu qaban gosa gosaan adda baasudhaan ibsaa?

- b. Gochi raawwatame kun yakka maaliiti jettu? Maaliif? Bu'uura seeraa wajjiin ilaaluun dhiyeessaa?
- c. Qoranna kana keessatti ijoon ragaa namaatiin qulqull'uu qaban jettan isaan kamiidha? Maaliif?

4. Wabiiwwan

A. Kitaabotaa fi Barreefamoota Adda Addaa

1. የዚህ ማረጋገጫ አጥቃ ከዚህ በመስከም መሆኑ ዘመን = 1999
2. An assertive view of the role of psychology in explaining crime, particularly good on risk assessment and intervention.
3. Andrews, D., & Bonta, J. (2003). *The Psychology of Criminal Conduct*. 3rd edn. Cincinnati, OH: Anderson.

4. Arista B. Dechant Fort ; The Psychology of Criminal Behavior: Theories from Past to Present, Hays State University, Kansas
5. Clive R.Hollin; Psychology and crime :An introduction to criminological psychology London and New York.
6. Deforest P.R,Gaansleen, R.E, and Lee H.C,(1983); Forensic science An Introduction to Criminalistics, New York meGraw-Hill,Inc.
7. Heera Mootummaa Ripabilika Dimokiraatawa Federalawa Itoophiyaa bara 1987 .finfinnee
8. Henney Lee, crime scene hand book,
9. Kirk, P.L., (1974); Crime Investigation, 2nd ed., New York: John Wiley & Sons, Inc.,.
10. Kuzmack,N.T. (1982):"legal aspects of Forensic science," in R.Saferstein (ed.), Forensic science hand book, EnglewoodCliffs,N.J.:Prenticde-hall.Inc
11. MEGAN MOORE ; Psychological Theories of Crime and Delinquency; School of Social Welfare, University of California at Berkeley, Berkeley, California, USA
12. Michael F-Brown, Criminal investigation: Law& practice second Edition,
13. Micheal D.Lyman Criminal investigation the art and the science
14. Moojuu leenjii qoranna teekinikaa, univarsitii poolisii Itoophiyaa ,1997, kan hin maxanfamne.
15. Moojuulii qoranna yakkaa, leenjii hojiirraa yeroo gabaabaa, dhabaa d, biraanuu r fi nooh t tiin kan fooyya'ee qophaa'e, ilqso,2005.
16. Ronald F.Becker; Criminal Investigation, second Edition.
17. Siegel JA, saukko PJ Knupfer Gc, editor Encyclopedia of Forensic sciences, Volume one London
18. Wandossen Demissie (2012) ethiopian criminal procedure, a text book, school of law,Addis Ababa liniversity, Addisa Ababa p.35ff
19. William G.Eckert Introduction to Forncic science 2nd ed. Cec press 1997.

B. Seeroota

1. Heera Mootummaa Federaalawa Dimokiraatawa Itoophiyaa bara 1987 bahe
2. Seera Adeemsa Falmii Yakkaa Itoophiyaa kan bara 1954 bahe

C. Dhimmoota adda addaa

1. Dhimma Mana Murtii Waliigala Oromiyaa Dhaddachaa Bahaa lakk. Galmee 251104 irratti aangoo ol'iyannootiin ilaalee murteesesse.
2. Dhimma Mana Murtii Ol'aanaa Godina H/G/Wallaggaaa lakk. Galmee 20259 irratti aangoo duraatiin ilaalee murteesesse.
3. Dhimma Mana Murtii Waliigala Oromiyaa Dhaddachaa Bahaa lakk. Galmee 250022 irratti aangoo ol'iyannootiin ilaalee murteesesse.
4. Dhimma Mana Murtii waliigala Oromiyaa Dhaddacha Bahaa lakk. Galmee 244860 ta'e irratti aangoo ol'iyannootiin ilaalee murteesesse.
5. Dhimma Mana Murtii Ol'aanaa Godina H/G/Wallaggaaa lakk. Galmee 14366 irratti aangoo duraatiin ilaalee murteesesse.
6. Dhimma Mana Murtii Waliigala Oromiyaa Dhaddacha Bahaa lakk. Galmee 250046 ta'e irratti aangoo ol'iyannootiin ilaalee murteesesse.
7. Dhimma Mana Murtii Waliigala Oromiyaa Dhaddacha Bahaa lakk. Galmee 243010 ta'e irratti aangoo ol'iyannootiin ilaalee murteesesse.
8. Dhimma Mana Murtii Waliigala Federaalaa Dhaddachaa Ijibbaataatti lakk. Galmee 109411 aangoo ijibaataatiin ilaalee murteesesse.
9. Dhimma Mana Murtii Ol'aanaa G/A/N/Finfinne dhaddacha yakkaa Aangoo duraatiin lakk. Galmee 12354 ta'e irratti ilaalee murteesesse.
10. Dhimma Mana Murtii Ol'aanaa G/A/N/Finfinne dhaddacha yakkaa Aangoo duraatiin lakk. Galmee 13492 ta'e irratti ilaalee murteesesse.

